

საქართველოს მუსლიმი ქალების ყოფა და მათი ჩავვრის მრავალფეროვანი აღწერა

სოციალური
სამართლიანობის
ცენტრი

საქართველოს მუსლიმი ქალების ყოფა და მათი ჩაგვრის მრავალშრიანი აღწერა

სოციალური
სამართლიანობის
ცენტრი

კვლევა შესრულდა სქესობრივი განათლების შვედური ასოციაციის (RFSU) მხარდაჭერით.
კვლევაში გამოთქმული მოსაზრებები გამოხატავს „სოციალური სამართლიანობის ცენტრის“
პოზიციას და არ შეიძლება განიხილებოდეს სქესობრივი განათლების შვედური ასოციაციის (RFSU)
შეხვედულებების ამსახველად.

კვლევის ავტორი: მარიამ შალვაშვილი, მკვლევარი-ანთროპოლოგი

კვლევის ასისტენტები: ნესტან ანანიძე, გიულგიუნ მამედხანოვა (მამმადლი)

კვლევის ხელმძღვანელი: თამთა მიქელაძე, ასოცირებული პროფესორი, ილიას სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ფოტო ყდაზე: ნათელა გრიგალაშვილი

ყდის დიზაინი: სალომე ლაცაბიძე

ISBN: 978-9941-8-4047-0

აკრძალულია აქ მოყვანილი მასალების გადაბეჭდვა, გამრავლება ან გავრცელება კომერციული
მიზნით, ორგანიზაციის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

© სოციალური სამართლიანობის ცენტრი
მისამართი: ი. აბაშიძის 12ბ, თბილისი, საქართველო
ტელ.: +995 032 2 23 37 06
<https://socialjustice.org.ge>
info@socialjustice.org.ge
www.facebook.com/socialjustice.org.ge

შინაარსი

შესავალი	7
ქალების ცხოვრების ინტერსექციული კვლევა	7
ძალაუფლების ღერძები საქართველოში, რომელიც გავლენას ახდენს არადომინანტური ჯგუფების ქალების ყოფაზე	9
მეთოდოლოგია	11
I. ჯანმრთელობა, რეპროდუქცია, სერვისები და უფლებები	13
მარნეულის მუნიციპალიტეტი	13
სოციალური პრობლემები და ჯანდაცვა	13
ენის ბარიერი.....	15
კლინიკების მომსახურების ხარისხი და მედპერსონალის კვალიფიკაცია	17
ორსულობა და რეპროდუქციული ჯანმრთელობა	18
საყოველთაო დაზღვევის საჭიროება	19
აჭარა	20
სოციალური პრობლემები და ჯანდაცვა	20
ინფორმაციის ნაკლებობა და უნდობლობა	22
საყოველთაო დაზღვევა	24
ჯანდაცვასთან დაკავშირებული სხვა პრობლემები	24
რეპროდუქციული ჯანმრთელობა	25
II. ქალთა დასაქმება, შრომა და შინშრომა	26
მარნეულის მუნიციპალიტეტი	26
ოჯახის შემოსავალი და ქალების დასაქმება	26
აჭარა	30
ოჯახის შემოსავალი და ქალების დასაქმება	30
რელიგიური დისკრიმინაცია დასაქმების დროს	33
შინშრომა	33
აჭარის და მარნეულის მუნიციპალიტეტის გამოცდილება	33

III. ქალთა მიმართ ძალადობა	36
ფიზიკური, ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური ძალადობა	36
IV. პოლიტიკური მონაწილეობა	41
მარნეულის მუნიციპალიტეტი	41
დასახლების კრებები	41
სახელმწიფოსთვის ხმის მიწვდენა	44
აჭარა	46
დასახლების კრებები	46
ჰესის მიმართ წინააღმდეგობა	47
არსებული პოლიტიკა აჭარაში	48
V. განათლების პოლიტიკა და შესაძლებლობები ქალებისთვის	50
მარნეულის მუნიციპალიტეტი	59
განათლებაზე ხელმისაწვდომობა: უმაღლესი განათლება	50
განათლებაზე ხელმისაწვდომობა: საშუალო სკოლა	52
დისკრიმინაციის გამოცდილება	56
აჭარა	57
განათლების გამონწვევები: უმაღლესი განათლება	57
განათლების გამონწვევები: საშუალო სკოლა	60
დისკრიმინაციული მოპყრობა	64
VI. დომინანტური მზერა მუსლიმი ქალების მიმართ	66
დასკვნა	71

შესავალი

ქალების ცხოვრების ინტერსექციური კვლევა

აღნიშნული კვლევა არის მცდელობა, ნიუანსირებულად აჩვენოს ის სირთულეები და დაბრკოლებები, რომელთა წინაშეც დგანან ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების ქალები აჭარასა და მარნეულის მუნიციპალიტეტში. კვლევა დაფუძნებულია რწმენაზე, რომ ადამიანების ცხოვრებაში გავლენას მხოლოდ ძალაუფლების ერთი ღერძი არ განაპირობებს და მათზე ძალაუფლების მოქმედება ინტერსექციურია. მჩაგვრელი პოლიტეკონომიური სისტემა, ეთნორელიგიური ნაციონალიზმი და საქართველოში არსებული პატრიარქატი ძალაუფლების ის მთავარი სისტემებია, რომლებიც თანადროულ გავლენას ახდენს არადომინანტური ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენელი ქალების ყოველდღიურ ცხოვრებასა და მდგომარეობაზე. ქართველი მუსლიმი და საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელი ქალების გამოცდილების აღწერა წარმოაჩენს, თუ როგორ განაპირობებს ადამიანების ცხოვრებას არსებული სოციალური სისტემები და რა სახის ძალაუფლების ღერძები ქმნის მათთვის ყოველდღიურ დაბრკოლებას.

ინტერსექციურობა ნიშნავს ძალაუფლების, ადამიანების ცხოვრებისა და გამოცდილების მრავალშრიან ანალიზს (Hill Collins და Bilge 2016, 2). პოლიტიკური და სოციალური მოვლენები და სისტემები მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ფაქტორით ვერ აიხსნება და ისინი განპირობებულია ძალაუფლების სხვადასხვა ღერძითა და მიზეზით. ხშირად ძალაუფლების ღერძები ერთმანეთთან იკვეთება, თანამშრომლობენ ან გავლენას ახდენენ ერთმანეთზე. ადამიანების ყოველდღიურობის, წუხილისა და პრობლემების ანალიზის ამგვარი პრიზმა უფრო მეტად ნიუანსურ და კომპლექსურ მიდგომას გულისხმობს (იქვე). ინტერსექციური მიდგომის მომხრეების აზრით, იმგვარი სოციალური დაყოფა, როგორიცაა: კლასი, რასა, ეთნოსი, გენდერი, სექსუალობა, ასაკი, ქმედუნარიანობა და ა.შ., ურთიერთგამომრიცხავი ღერძები არ არის, ერთად ქმნის ძალაუფლების სისტემებს და ერთობლივად ახდენს გავლენას ადამიანების სოციალურ პოზიციებსა და მდგომარეობაზე (იქვე, 4).

არ არსებობს „ქალობის“ ერთნაირი გაგება ყველა ჯგუფსა და კონტექსტში და ქალები სხვადასხვა გამოწვევის წინაშე დგანან არა მხოლოდ სხვადასხვა კულტურასა და საზოგადოებაში, არამედ ერთი საზოგადოების შიგნითაც. „ქალები“ ჰეტეროგენული ჯგუფია, რომლებიც ფლობენ სხვადასხვა ტიპის ძალაუფლებას, განიცდიან სხვადასხვა ტიპის ჩაგვრას და აქვთ განსხვავებული მიმართება კაცებისა და ერთმანეთისადმი. (Lorde 2021; hooks 2015; Mohanty 1984; Narayan

1998; Abu-Lughod 2016). ამის გათვალისწინებით, ქალებს ყოველდღიურობაში სხვადასხვანაირი პოზიცია უჭირავთ და სხვადასხვა გამოწვევის წინაშე დგანან იმის გამო, რომ მათზე ძალაუფლების განსხვავებული ფორმები მოქმედებს. ინტერსექციური მიდგომის სულისჩამდგმელებად მიიჩნევიან აფროამერიკელი ფემინისტები, რომლებიც ავითარებდნენ იდეებს იმის შესახებ, რომ თეთრკანიანი ქალების მიერ აღწერილი პრობლემები და ჩაგვრა უნივერსალური არ ყოფილა ამერიკულ საზოგადოებაში. თეთრკანიანი, საშუალო კლასის წარმომადგენელი ქალების მიერ დაწყებული ქალთა მოძრაობა ვერ ხედავდა და შესაბამისად, ვერ გაახმაურებდა იმ ყოველდღიურობასა და პრობლემებს, რაც შავკანიანი ქალებს აწუხებდათ. შავკანიანი ქალები მიუთითებდნენ, რომ მათ ყოველდღიურობაში კლასი და კანის ფერი ისეთივე მნიშვნელოვანი მსაზღვრელი ხდებოდა, როგორც ქალობა (Lorde 2021; Hooks 2000). მათი თქმით, ყურადღების მხოლოდ და მხოლოდ ქალობაზე გამახვილება ფემინისტური დღის წესრიგიდან ამოშლის ქალთა გარკვეულ ჯგუფებს და ვერ მოიცავს მათ ფართო მასებს (Crenshaw 1989), მაგალითად, ღარიბ და არადომინანტური ეთნიკური კუთვნილების მქონე ქალებს. აფროამერიკელი ფემინისტების აზრით, მხოლოდ ქალებს შორის განსხვავებული პოზიციონირების დანახვითა და აღწერით არის შესაძლებელი მათი ყოფის მრავალშრიანი ანალიზი (Lorde 2021; Hill Collins და Bilge 2016).

ინტერსექციური ანალიზის მომხრეები ამბობენ, რომ, ზოგადად, არასწორია ძალაუფლების ერთ-ერთი ფორმის აღება, როგორც დომინანტური მჩაგვრელისა, მნიშვნელოვანია ძალაუფლების ყველა ღერძი თანადროულად გავაანალიზოთ და ადამიანები იმ კომპლექსურ სისტემაში წარმოვისახოთ, რომელსაც ეს მკვლევრები „დომინაციის მატრიცას“ უწოდებენ (Hill Collins 1991). ამასთან, ინტერსექციური კვლევის მომხრეებისთვის მნიშვნელოვანია, კვლევის ცენტრში ჩააყენონ ჯგუფები, რომლებზეც ბევრი სახის ძალაუფლება ზემოქმედებს, რადგან ასეთ შემთხვევებში უფრო ნათლად ჩანს ძალაუფლების ბუნება და სხვადასხვა ღერძის ერთმანეთთან თანაკვეთისა და გამყარების პრაქტიკა (იქვე).

ძალაუფლების ღერძები საქართველოში, რომელიც გავლენას ახდენს არადომინანტური ჯგუფების წარმომადგენელი ქალების ყოფაზე

საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა სიღარიბესა და ეკონომიკურ უთანასწორობაში ცხოვრობს,¹² რაც წარმოაჩენს, რომ არსებული სოციოეკონომიკური სისტემა ძალაუფლების ერთ-ერთი მთავარი ღერძია. ის, რასაც, როგორც წესი, სა-

---

1 On.ge 2021
სოციალური მომსახურების სააგენტო 2021
გაეროს ბავშვთა ფონდი 2018
2 საქსტატი 2021 (ა), (ბ)

შუალო კლასს ვეძახით, უფრო და უფრო ღარიბდება გარბვალიანობის, საცხოვრისების უკიდურესად გაძვირებისა და დაბალი ხელფასების გამო. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ არსებობდა მოსაზრება, რომ ტრანზიციის პროცესში წარმოქმნილი მერყევი მდგომარეობა და ადამიანების ძირითადი ნაწილის არაფორმალურ სექტორში დასაქმება თანდათან გაქრებოდა, ეკონომიკა დასტაბილურდებოდა, ხოლო ადამიანები ნელ-ნელა, კაპიტალიზმში გადასვლის პარალელურად, ფორმალურ სექტორში გადაინაცვლებდნენ (Knudsen and Frederiksen 2015; Verdery 2003; Pedersen 2011), თუმცა საშუალო კლასები ამჟამად თითქმის ისეთივე პრეკარიული ხდება, როგორც ღარიბი მოსახლეობა, ხოლო ღარიბი მოსახლეობა ხშირად ცხოვრობს ყველა იმ სიკეთის მიღმა, რაც მათი სოციალური უფლებაა: ჭანდაცვის, განათლების, ბაზისური ინფრასტრუქტურის გარეშე³. ამ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გარემოში პერიფერიებში მცხოვრებლები, მათ შორის, მაღალმთიან სოფლებში აჭარლები და არაქართულენოვან სოფლებში მცხოვრები აზერბაიჯანელები კიდევ უფრო მონყველადები არიან და უფრო მეტად მონყვეტილები მინიმალურ სიკეთებს.

საქართველოში არსებული ეთნორელიგიური ნაციონალიზმი, რომელიც უფრო აგრესიულ ფორმას მეოცე საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს იძენს და 90-იან წლებში დომინანტური იდეოლოგია ხდება (Jones 2013), ძალაუფლების კიდევ ერთი ღერძია, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების ცხოვრებას. ამ პერიოდში საქართველოში ვითარდება ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტები, ამასთან, ქვეყანას სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობა ტოვებს. 90-იან წლებში რამდენიმე ქალაქში მომხდარი ეთნიკური დაპირისპირება დღესაც საკმაოდ ბევრ ტრავმას უკავშირდება და ხელშესახები შედეგები აქვს. ეთნორელიგიური ნაციონალიზმის დომინანტური პოზიციის გამო, კანონმდებლობისა და პოლიტიკის დონეზე თანასწორობის პრინციპის აღიარების მიუხედავად, ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობები ხშირად უცხოებად, სტუმრებად და ხანდახან საფრთხეებადაც კი მოიწოდებიან. ეთნორელიგიური ნაციონალიზმი ეთნიკურ და რელიგიურ უმრავლესობას საქართველოში უპირატეს ჯგუფად წარმოისახავს, სხვა ჯგუფებს კი – „პრობლემად“, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფო უნდა „გაუმკლავდეს“. იმის მიუხედავად, რომ საქართველოს კონსტიტუცია არ განასხვავებს საქართველოს მოქალაქეებს ეთნიკური კუთვნილების მიხედვით, ეს იდეები იმდენად ძლიერდება, რომ ხელისუფლების წარმომადგენლების, ყოველდღიური ენის, სკოლის მასალის, ისტორიის სახელმძღვანელოების განუყოფელი ნაწილი ხდება⁴. ეს რიტორიკა და პოლიტიკური პრაქტიკა გარიყავს გარკვეულ ჯგუფებს მოქალაქეობიდან. ეთნორელიგიური ნაციონალიზმი გადაჭაჭვულია საქართველოს პოლიტეკონომი-

3 გაეროს ბავშვთა ფონდი 2018

4 TDI 2016

„რადიო თავისუფლება“ 2021

„ფორმულა“ 2021

საქართველოს ინსტიტუციონალური განვითარების ცენტრი (GIDC) 2017

ური სისტემის მიერ შექმნილ იერარქიებთან, რაც ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობებით კომპაქტურად და ტრადიციულად დასახლებული რეგიონების პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პერიფერიალიზაციასა და მარგინალიზებას განაპირობებს. ამ რეგიონებში მკვეთრად დაბალია უმცირესობების პოლიტიკური რეპრეზენტაცია და საჯარო ცხოვრებაში მონაწილეობა; მკვეთრად დაბალია, ასევე, ბაზისურ სახელმწიფო სერვისებზე, მათ შორის, განათლებაზე, სკოლამდელ აღზრდასა და ჯანდაცვაზე წვდომაც⁵.

დაბოლოს, გენდერული იერარქიები დღეს საქართველოში ძალაუფლების კიდევ ერთი ღერძია, რომელიც დიდწილად განაპირობებს ადამიანების ცხოვრების მიმართულულებებს. ბევრი ქალისთვის თავისი გენდერი შეიძლება გახდეს ნაკლები შესაძლებლობებისა და ბევრი დაბრკოლების მიზეზი. გამონაკლისი არც რელიგიური და ეთნიკური უმცირესობებია, სადაც კაცებთან შედარებით ქალებს კიდევ უფრო მეტი ბარიერი ექმნებათ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის, ჯანდაცვის, განათლების, დასაქმების კუთხით⁶. სამწუხაროდ, ეთნიკურ და რელიგიურ უმცირესობებში ქალების ჩაგვრის ერთადერთ ღერძად ხშირად ხედავენ თემის შიგნით არსებულ, კულტურულად და რელიგიურად დეტერმინირებულ პატრიარქატს და არა, ზოგადად, საქართველოში არსებულ პატრიარქატს და ძალაუფლების სხვა ასპექტებს, რომლებიც ქალების ცხოვრებას განაპირობებს. ამიტომ საჭიროა ამ ჯგუფებში პატრიარქატზე საუბარი კონტექსტური იყოს და ქალების ჩაგვრა და მათი პრობლემები კონკრეტული თემების ორიენტალიზების გარეშე განიხილებოდეს. საქართველოში მცხოვრებ აზერბაიჯანელ და მუსლიმ აჭარელ ქალებზე საუბრისას ხშირად ახსენებენ ისეთ კონცეპტებს, როგორებიცაა „თავისუფლება“ ან „თავისუფლების არარსებობა“, თუმცა ხშირად ავიწყდებათ სხვა სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემები, რომლებიც ქალებს ამ რეგიონებში უდგათ. ყურადღებას არ აქცევენ იმ ფაქტსაც, რომ ამ ქალებს დომინანტური ჯგუფის ქალებსა და არადომინანტური ჯგუფის კაცებთან შედარებით კიდევ უფრო მეტი ბარიერი ექმნებათ დასაქმების, განათლების, ჯანდაცვის კუთხით, რადგან ორმაგ ან სამმაგ ჩაგვრას განიცდიან.

სწორედ ამიტომ არის მნიშვნელოვანი ქალების ყოველდღიური გამოწვევები ინტერსექციური მიდგომით ვიკვლიოთ. ამგვარი ანალიზი მნიშვნელოვანია ამ ჯგუფებისთვის უფრო სამართლიანი გარემოს შესაქმნელად და ცვლილებებისთვის, რომლებიც მიმართული იქნება მრავალმხრივი ჩაგვრისა და ძალაუფლების წინააღმდეგ.

---

5 გაეროს ბავშვთა ფონდი 2020, 2018

6 გაეროს ქალთა ორგანიზაცია 2014 (ა), (ბ)

მეთოდოლოგია

აღნიშნული კვლევის ფარგლებში სულ გამოიკითხა 37 ქალი. მათგან 17 მარნეულის მუნიციპალიტეტიდან, ხოლო 20 აჭარიდან. მათ შორის იყვნენ ხულოს, შუახევის, ქედის მუნიციპალიტეტებსა და ბათუმში მცხოვრები ქალები, რომელთაგან ყველას აქვს მაღალმთიანი აჭარაში ცხოვრების გამოცდილება. კვლევისთვის შემუშავდა რამდენიმე ნაწილიანი კითხვარი და მასზე დაფუძნებით ჩატარდა ჩაღრმავებული სტრუქტურირებული და ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუები. კვლევის ფარგლებში გამოიკითხნენ თემში აქტიური ქალებიც, რომლებსაც ხშირად აქვთ შეხება სხვადასხვა სოფლის ქალებთან და კარგად იცნობენ მათ პრობლემებს. კვლევა ძირითადად დაფუძნებულია 35 სტრუქტურირებულ, ფორმალურ ინტერვიუზე (ერთი ინტერვიუ ჩატარდა სამ ქალთან ერთდროულად), თუმცა გარკვეულ ნაწილებში ეყრდნობა მაღალმთიანი აჭარისა და მარნეულის მუნიციპალიტეტების შესახებ სოციალური სამართლიანობის ცენტრის ფარგლებში დაგროვებულ ანთროპოლოგიურ და სამართლებრივ ცოდნას, მათ შორის, სოფლებში ვიზიტებისა და მოსახლეობასთან ინტერვიუების დროს მოპოვებულ ინფორმაციას, სოფლების საჭიროებების კვლევის დროს წამოწეულ საკითხებს, ვორქშოპებისა და ფოკუსჯგუფების დროს გამოთქმულ მოსაზრებებს, ასევე, სტრუქტურირებულ ინტერვიუებსა და არაფორმალურ საუბრებს აჭარელ და საქართველოს ამერიკაში მცხოვრებ აქტივისტებთან, თემის ლიდერებსა და ზოგადად, მოსახლეობასთან. კვლევა ასევე ეყრდნობა სხვადასხვა სახის რელევანტური კვლევების დამუშავების შედეგად მოპოვებულ მონაცემებს.

ინტერვიუს ფარგლებში რესპონდენტები მკვლევრებმა და კვლევის ასისტენტებმა შეარჩიეს თოვლის გუნდის პრინციპით (როდესაც წინა რესპონდენტები რეკომენდაციას უწევენ შემდეგ რესპონდენტებს). ამასთანავე, კვლევის ასისტენტები ნაცნობების საშუალებით ეძებდნენ ისეთ რესპონდენტებსაც, რომლებიც არც ერთმანეთს იცნობდნენ და უცნობები იყვნენ კვლევის ასისტენტებისთვისაც.

აჭარისა და მარნეულის მუნიციპალიტეტის არჩევა რამდენიმე ფაქტორმა განაპირობა. პირველ რიგში, გვსურდა, კვლევის ფარგლებში აგვეჩინა უმცირესობების, სულ მცირე, ორი ჯგუფი, შედარებითი ანალიზის საშუალება რომ გვქონოდა. შედარებითობისა და ლოგიკურობისთვის კი მნიშვნელოვანი იყო, უმცირესობების ამ ორ ჯგუფს ჰქონოდა რაღაც საერთო. ამ შემთხვევაში მუსლიმური რელიგია აღმოჩნდა ის ფაქტორი, რომელიც საკვლევ ჯგუფებში საერთო მახასიათებელი იქნებოდა, თუმცა კვლევის ფარგლებში გვინდოდა, მოგვეცვა როგორც ეთნიკურად, ასევე რელიგიურად განსხვავებული ჯგუფები, რათა დაგვეჩინა, რა გავლენა შეიძლება ჰქონდეს თითოეულ ფაქტორს ადამიანების ცხოვრებაზე – რელიგიური და ეთნიკური უმცირესობების შესწავლით შესაძლებელი ხდება რელიგიური და ეთნიკური ფაქტორების ურთიერთშედარებაც.

აჭარის შემთხვევაში კვლევის გეოგრაფიული საზღვრები მოიცავდა მაღალმთიან აჭარას, მათ შორის, იმ ადამიანებსაც, რომლებიც ამჟამად ბათუმში ცხოვრების მიუხედავად, გარკვეულ ეტაპზე მაღალმთიან აჭარაში სახლობდნენ. ეს არჩევანი გამოწვეული იყო იმ ფაქტორით, რომ მუსლიმების დიდი ნაწილი მაღალმთიან აჭარაში ცხოვრობს. ამასთან, ზედმეტად ვრცელი გეოგრაფიული ტერიტორიის დაფარვისას არსებობს რისკი, რომ კვლევის ფოკუსი დაიკარგოს. მეორე მხრივ, მარნეულის მუნიციპალიტეტით კვლევის შემოფარგვლა განაპირობა იმან, რომ აღნიშნული მუნიციპალიტეტი დასახლებულია დაახლოებით იმდენივე ადამიანით, რამდენითაც ქედის, შუახევისა და ხულოს მუნიციპალიტეტები ერთად. ის საქართველოს უმცირესობებით დასახლებული ყველაზე დიდი რეგიონია ქვემო ქართლში და ამასთან, მარნეულში მცხოვრები მოსახლეობის ყოფის განზოგადება მეტ-ნაკლებად საქართველოს აზერბაიჯანელებით კომპაქტურად დასახლებულ ქვემო ქართლის სხვა მუნიციპალიტეტებზეც არის შესაძლებელი.

კვლევის ფარგლებში გამოკითხული ქალების ასაკი იყო 19-დან 80 წლამდე. მკვლევარების მიერ შერჩეული იყო სხვადასხვა ასაკის, განათლების, გამოცდილებისა და ოჯახური მდგომარეობის მქონე ქალები, რომელთა ნაწილი დაოჯახებულია, ნაწილი დაუოჯახებელი, ზოგიც გაშორებულია. ნაწილს ჰყავს შვილები, ნაწილს – არა. რამდენიმე მათგანი მრავალშვილიანი დედაა. ქალები არიან როგორც საშუალო სკოლადამთავრებულები, ასევე სტუდენტები; ქალები უმაღლესი, პროფესიული ან არასრული საშუალო განათლებით; ნაწილს დამთავრებული აქვს მაგისტრატურაც. მარნეულში ინტერვიუები წარმოებდა როგორც აზერბაიჯანულ, ასევე ქართულ ენებზე. ქალების ნაწილი დიასახლისია, ზოგი მათგანი თვითდასაქმებულად მიიჩნევა სოფლის მეურნეობაში მუშაობის გამო, ზოგიც დასაქმებულია, რომელთა შორის არიან დღიურად დასაქმებულებიც. რესპონდენტთა მრავალფეროვნება განპირობებული იყო სურვილით, რომ კვლევაში წარმოჩენილიყო სხვადასხვა გამოცდილების მქონე ქალების ყოველდღიურობა, გამოწვევები და ნუხილი.

რა თქმა უნდა, რესპონდენტები ვერ ასახავენ ყველა იმ ქალს, ვინც აჭარაში ან მარნეულის მუნიციპალიტეტში ცხოვრობს. ისინი ვერც ყველა იმ ქალს წარმოადგენენ, ვისაც მსგავსი ოჯახური მდგომარეობა, დასაქმებისა და განათლების ხარისხი ან შემოსავალი აქვს, თუმცა კვლევა მაინც ასახავს და გამოკვეთს იმ სტრუქტურულ პრობლემებს, რომლებიც ადამიანებს ამ რეგიონებში ბარიერებს უქმნის. რესპონდენტების გამოცდილებები ასახავს ბევრ სტრუქტურულ ბარიერს, ხარვეზს და დაბრკოლებას, რაც მომავალში უფრო ღრმად არის შესასწავლი, თუმცა ამჟამად ხატავს იმ ზოგად სურათს, რაც ქალებს 2021 წლის მდგომარეობით აჭარასა და მარნეულის მუნიციპალიტეტში აწუხებთ.

აღნიშნული კვლევა, ძირითადად, არის აღწერითი ხასიათის და ეს უკავშირდება კვლევის ავტორების სურვილს, ქალებს თავად მივცეთ ლაპარაკის საშუალება და მათი თვალთახედვა და ნუხილი უშუალოდ წარმოვადგინოთ. ჩვენი მიზანია მათი ხმების რეპრეზენტაციის, გაძლიერებისა და დღის წესრიგში შემოყვანის ხელშეწყობა.

I. ჯანმრთელობა, რეპროდუქცია, სერვისები და უფლებები

მარნეულის მუნიციპალიტეტი

სოციალური პრობლემები და ჯანდაცვა

მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოკითხული ყველა რესპონდენტი საუბრისას იხსენებდა ბოლო წლების განმავლობაში საკუთარი და ახლობელი ქალების უამრავ გამოცდილებას, როდესაც საავადმყოფოებში ან ექიმთან ვერ ახერხებენ მისვლას სხვადასხვა მიზეზის გამო. რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, რესპონდენტების უმრავლესობა ამის მიზეზად უსახსრობას არარსებობას და ჯანმრთელობის სერვისების სიძვირეს ასახელებს. იმ პირობებში, როცა ექიმთან კონსულტაცია, ანალიზები და დიაგნოსტიკა ძვირია, განსაკუთრებით ხელფასთან შედარებით, ქალების უმრავლესობას (რამდენიმე დაზღვეულის ან საშუალო შემოსავლის მქონე ქალის გარდა) პრობლემა ექმნება ექიმთან მისვლაზე. მათი უმეტესი ნაწილი აღნიშნავს, რომ მხოლოდ დიაგნოსტიკა შესაძლოა, იმდენი დაჯდეს, რამდენიც მათი ოჯახის მთელი თვის შემოსავალია ან რამდენჯერმე აღემატებოდეს ოჯახის თვიურ შემოსავალს.

გამოკითხული ქალების ნახევარზე მეტმა აღნიშნა, რომ მუდმივად აწუხებთ ქრონიკული ტკივილი ან ჯანმრთელობის პრობლემა. ისინი ტკივილთან თანაცხოვრებას სწავლობენ, რადგან ქალების დიდი ნაწილი ვერ მიდის ექიმთან იმ შემთხვევაშიც, როდესაც დიდი ხნის მანძილზე – თვეობით ან წლობით აწუხებს ჯანმრთელობის პრობლემა და ტკივილი. გამოკითხულთა დიდმა ნაწილმა თქვა, რომ წლებია, მუდმივად არიან დამოკიდებულნი ტკივილგამაყუჩებლებზე. რესპონდენტების უმრავლესობამ აღნიშნა, რომ ეს პრობლემა მხოლოდ მათ არ ეხებათ, სოფლებსა და ქალაქ მარნეულში ბევრი შემთხვევა იციან, როდესაც ქალები სიდუხჭირის გამო ვერ დადიან ექიმთან და ეს საყოველთაო პრობლემაა.

ის ქალებიც კი, რომლებიც მუშაობენ და თავიანთი შემოსავალი აქვთ, რთულად ახერხებენ ექიმთან ვიზიტს. გამოკითხული ქალების სრული უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ ისინი არასდროს ყოფილან ექიმთან ან საავადმყოფოში უბრალო პრევენციის მიზნით. მხოლოდ მაშინ მიდიან ექიმთან, როდესაც ორსულად არიან ან ჯანმრთელობის მხრივ რაიმე პრობლემა აწუხებთ. ორი რესპონდენტი, ვინც ექიმებთან რეგულარულ ვიზიტებზე დადის და პრევენციის მიზნით ჯანმრთელობას იმონმებს, დაოჯახებული არ არის და თავისი შემოსავალი აქვს. დაოჯახებული ქალები, რომლებსაც თავიანთი შემოსავალი აქვთ, ექიმთან, ძირითადად, ბავშვების ჯანმრთელობის პრობლემების გამო დადიან, თავად კი მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიდიან ექიმთან, თუ ჯანმრთელობის პრობლემა ძალიან შეაწუხებთ. ერთ-ერთი რესპონდენტი

ნტი, მარტოხელა დედა, ექიმთან კონსულტაციაზე არ ყოფილა 2009 წლის შემდეგ, იმის მიუხედავად, რომ აქვს ჯანმრთელობის მწვავე პრობლემები, რაც წლებია, აწუხებს. ამბობს, რომ ექიმთან მიდის მხოლოდ შვილის ავადმყოფობის დროს. მაშინაც ვალს იღებს და ასე ახერხებს ექიმთან შვილის მიყვანას. პირადი პრობლემის გამო კი ათ წელზე მეტია, ექიმთან არ ყოფილა. მისი თქმით, არც დიაგნოსტიკების და არც მკურნალობის არანაირი სახსრები არ გააჩნია.

როგორც ერთ-ერთი რესპონდენტი აღნიშნავს: „სახელმწიფო, ზოგადად, პრევენციაში არ დებს რესურსს და ეს ხელმიუწვდომელი რჩება მოსახლეობისთვის, იმდენად ძვირია... სახელმწიფო დაფინანსება არის უკიდურესი ზომისთვის განკუთვნილი“. მისი თქმით, ოპერაციებს ხშირად სახელმწიფო მხოლოდ მაშინ აფინანსებს, როცა ადამიანი უკიდურეს მდგომარეობაში იმყოფება და ასეთ შემთხვევაში მათი დიდი ნაწილი იღუპება. აქედან გამომდინარე, რესპონდენტის შეფასებით, უფასო პროგრამები უნდა ეხებოდეს პრევენციული ტიპის ლაბორატორიულ კვლევებსაც და ანალიზებსაც, რაღა თავიდან აირიდონ ჯანმრთელობის უკიდურესი კრიზისის შემთხვევები.

ზოგმა რესპონდენტმა თავადაც აღნიშნა, რომ ხანდახან გამოსავლის სახით ისეთ ექიმებთან მიდიან, რომლებთან ვიზიტაც გაცილებით იაფი ღირს და რომლებსაც შესაძლოა, საეჭვო რეპუტაციაც ჰქონდეთ, თუმცა მათივე თქმით, ეს ტყუილად გადაყრილი ფული აღმოჩნდება ხოლმე. ქალები იხსენებდნენ, რომ საეჭვო რეპუტაციის მქონე ექიმებმა მათ ჯანმრთელობის პრობლემა უფრო გაუმწავა.

ქალები აღნიშნავენ, რომ დიაგნოსტიკების გარდა, დიაგნოზის დასმის შემთხვევაშიც უჭირთ ჯანმრთელობის პრობლემებთან გამკლავება. რესპონდენტების უმრავლესობა დიდ დაბრკოლებად ასახელებდა მედიკამენტების სიძვირეს. ერთ-ერთი რესპონდენტი აღნიშნავს: „ვერ ვუმკლავდები [მედიკამენტების ყიდვას], რადგან მაქვს ფინანსური პრობლემები. ზოგჯერ დროულად ვერ ვყიდულობ მედიკამენტებს ან ნახევარს ვყიდულობ და ნაწილს ვერა“. ამ რესპონდენტის გარდა, კიდევ ერთი ადამიანი საუბრობდა იმაზე, რომ საჭირო წამლის მხოლოდ ნახევარს ვიდულობს და მთლიანი დოზის ნაცვლად ნახევარს სვამს. რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ მედიკამენტების ფასი განსაკუთრებით ბოლო წლებში გაიზარდა. ერთ-ერთი რესპონდენტის დაკვირვებაა, რომ ექიმები ზოგიერთ ფირმასთან არიან გარიგებულები და მხოლოდ იმ ფირმის წამლებს ნიშნავენ. ეს კი ისედაც ძვირადღირებულ წამლებს შესაძლოა, კიდევ უფრო უძვირებდეს მომხმარებელს. საყოველთაო დაზღვევის შემთხვევაშიც კი დაზღვეულ პირებს არ ჰქონიათ გამოცდილება, რომ ამ დაზღვევას მათთვის საჭირო მედიკამენტის თანხა მთლიანად ან ნაწილობრივ მაინც დაუფარავს.

გაჭირვებული ფენისთვის ამკარაა სოფლებიდან ტრანსპორტირების პრობლემაც, რადგან ქალებს წასვლა მუნიციპალურ საავადმყოფოებშიც კი უჭირთ. ზოგიერთ სოფელს მუნიციპალური ტრანსპორტი არ ემსახურება, ხოლო კერძო ტრანსპორტი არარეგულარულად მოძრაობს და შეიძლება, საღამომდე არ ბრუნდებოდეს უკან. ამიტომ თუ ოჯახს მანქანა არ ჰყავს, სოფელში მცხოვრებლებს დიდი დაბრკოლება ექმნებათ გადაადგილების მხრივ, რაც ქალების საავადმყოფოში ვიზიტსაც ართულებს.

ენის ბარიერი

ყველა რესპონდენტი, ვინც ქართულად ან რუსულად ვერ საუბრობს, ჯამში 11 რესპონდენტი, აღნიშნავს, რომ ჯანდაცვაში ერთ-ერთი მთავარი დაბრკოლება მათთვის ენის ფაქტორია. ვინც რუსულად საუბრობს, დამოუკიდებლად ახერხებს ექიმთან მისვლას და კომუნიკაციის პრობლემა არ ექმნება, ხოლო ვინც მხოლოდ აზერბაიჯანულად ლაპარაკობს, ექიმთან დამოუკიდებლად ვერ მიდის. შესაბამისად, იძულებულია, თან წაიყვანოს ვინმე (ოჯახის წევრები, ახლობლები ან ნათესავები) და მათი მეშვეობით იურთიერთოს ექიმებთან. ბევრ კლინიკაში არ არსებობს პერსონალი, რომელიც უშუალოდ მოისმენს პაციენტების პრობლემებს ან უთარგმნის ექიმებს. ეს დამატებით ბარიერს უქმნის ადამიანებს პირველ რიგში იმიტომ, რომ მათ ვიზიტს ექიმთან მუდმივად ესწრება ახლობელი, რომელსაც ისევე უნდა გააგებინონ და გაუზიარონ პრობლემა თუ ავადმყოფობის ისტორია, როგორც ექიმს. ზოგიერთ შემთხვევაში თანმხლები პირი მამაკაცია და ქალისთვის ეს, გარკვეულწილად, უხერხულობას ქმნის. ქალების ნაწილი ამ დროს ყველა პრობლემაზე შეკითხვის დასმას ან საუბარს ერიდება, თუმცა აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ ქალს ყოველთვის დაჰყვება ექიმთან დედამთილი ან ოჯახის რომელიმე წევრი იმის მიუხედავად, იცის თუ არა ქალმა ან მისმა დედამთილმა თუ ოჯახის სხვა წევრმა ქართული ან რუსული ენა. ზოგი რესპონდენტისთვის ეს კომფორტია და როგორც ამბობენ, ურჩევნიათ ახლობელთან ერთად სიარული, თუმცა ზოგიერთი მათგანი ნუხილს გამოთქვამს იმასთან დაკავშირებით, რომ გამო ექიმებთან ბოლომდე გულახდილები ვერ არიან და ყველა კითხვას ვერ სვამენ.

მეორე მხრივ, ქართული ენის მცოდნე ქალების გამოკითხვიდან დადგინდა, რომ თუ ოჯახში არ არსებობს ქართული ან რუსული ენის მცოდნე, ადამიანები იძულებულნი არიან, ახლობლები ან, უბრალოდ, ნაცნობები გაიყოლონ ექიმთან, გამოკითხული რესპონდენტები თავადაც ხშირად დაჰყვებოდნენ არაქართულენოვან ნაცნობებსა და ნათესავებს ექიმებთან. ის, ვინც ქართული იცის, ხშირად ძალიან დაკავებულია – მუშაობს, სწავლობს ან სხვა ქალაქში ცხოვრობს და ამიტომ ქალები იძულებულნი არიან, კიდევ უფრო გადადონ ვიზიტის დრო, თანმხლები ადამიანების ლოდინში. ამას გარდა, მკურნალობის დროსაც იქმნება რისკი, რადგან ქართული ენის

მცოდნე თანმხლებმა წამლების რეცეპტებიც ზედმინევნით კარგად უნდა თარგმნოს პაციენტისთვის და შეცდომები არ უნდა დაუშვას. რისკი განსაკუთრებით დიდია მაშინ, როდესაც თანმხლები ადამიანის ქართულის ცოდნის დონეც დაბალია, ხოლო სამედიცინო ენა – სპეციფიკური.

ერთ-ერთი რესპონდენტის დაკვირვებაა, რომ ენობრივი ბარიერის გამო აზერბაიჯანელმა ქალებმა ხანდახან თავიანთი დიაგნოზიც არ იციან. ქართულად მოსაუბრეები პროფესიონალი თარჯიმნები არ არიან და ხშირად არც სამედიცინო განათლება აქვთ, ამიტომ შესაძლოა, ვერც გააგებინონ ზუსტად, რა არის მათი დიაგნოზი. ქალებს შესაძლოა ძალიან ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდეთ იმაზე, თუ რაში მდგომარეობს მათი პრობლემა. არასწორი დიაგნოზის დასმის შემთხვევაშიც უჭირთ იმის გაგება, თუ რა ტიპის აცდენაა დიაგნოზებს შორის: „*[ადამიანმა] საკუთარი დიაგნოზი კარგად არ იცის. ვერ გიხსნის... გეუბნება, რომ ამა და ამ კლინიკაში შეცდომა დაუშვეს, მაგრამ ვერ გიხსნის, რაში მდგომარეობდა შეცდომა*“, – ამბობს რესპონდენტი.

იმავე რესპონდენტის თქმით, ბოლო წლებია, თბილისის ზოგიერთ კლინიკაში დაიწყეს სამსახურში ეთნიკური უმცირესობების აყვანა და იმ ადამიანების დასაქმება, რომლებიც ამ ენებზე საუბრობენ, რამაც ოდნავ გააუმჯობესა მდგომარეობა, თუმცა რეგიონში ეს პრობლემები მაინც მწვავედ დგას და არც თბილისის ბევრ კლინიკას ჰყავს აზერბაიჯანულენოვანი პერსონალი. მარნეულის მუნიციპალიტეტში ქალები ენის არცოდნას ჯანდაცვის კუთხით ერთ-ერთ ყველაზე დიდ დაბრკოლებად მიიჩნევენ. რესპონდენტების ნაწილი გამოსავალს ექთნების ან თარჯიმნების სახით კლინიკებში აზერბაიჯანულენოვანი პერსონალის დამატებაში ხედავს, განსაკუთრებით იმ რეგიონში, რომელიც აზერბაიჯანულენოვანი უმცირესობებით კომპაქტურად არის დასახლებული.

რესპონდენტები, რომლებიც თავად ქართულად ლაპარაკობენ, აღნიშნავენ, რომ აზერბაიჯანულად და ქართულად მოსაუბრეებისადმი მედპერსონალის დამოკიდებულება სრულიად განსხვავდება. მათ, ვინც ქართული ენა არ იცის, ბევრად უფრო უხეშად ექცევიან და ეს განსხვავება ხშირად პირადად უნახავთ, თუმცა ერთი რესპონდენტი ამბობს, რომ ქართული ენის ცოდნის მიუხედავად, მისთვისაც მიუმართავთ უხეშად, რასაც თავის ეთნიკურ წარმომავლობას მიაწერს: „*როგორც ქართული ენის მცოდნე, შევსწრებივარ, როგორ აკეთებენ ექიმები ეთნიკური სახის კომენტარებს... შეურაცხმყოფელი სიტყვებითაც მოიხსენიებენ გარკვეულ ეთნიკურ ჯგუფებს... მე თვითონ შევსწრებივარ და პროტესტიც გამომიხატავს. მათი დამოკიდებულებაც განსხვავებული ყოფილა ხოლმე*“. ზოგიერთი რესპონდენტი ეჭვს გამოთქვამს, რომ გარკვეულ შემთხვევებში ექიმების გულგრილობაც შესაძლოა, გამოწვეული იყოს პაციენტების ეთნიკური წარმომავლობით.

კლინიკების მომსახურების ხარისხი და მედპერსონალის კვალიფიკაცია

მარნეულის მუნიციპალიტეტში რესპონდენტების ნაწილს უნდობლობა აქვს მარნეულის მუნიციპალიტეტის საავადმყოფოების მიმართ. ზოგიერთი მათგანი ერიდება ადგილობრივ საავადმყოფოებს, ზოგი კი ამბობს, რომ თბილისში წასვლის სახსრები არ აქვს. რადგან თბილისის კლინიკები უფრო ძვირია, სიდუხჭირის გამო, ბევრი ქალი მაინც ადგილობრივ ამბულატორიებსა და კლინიკებში დადის იმ იშვიათ შემთხვევებში, როცა ექიმთან მისვლას ახერხებს. რესპონდენტები არ ენდობიან კლინიკებს და ახლობლების მძიმე გამოცდილების გამო. მაგალითად, რამდენიმე მათგანი იხსენებს ახლობლებისადმი არასწორად დასმულ დიაგნოზს, ასევე, ნათესავების ფატალურ შემთხვევებს, რომლებსაც არასწორ დიაგნოზსა და მკურნალობას მიაწერენ. ისინი ეჭვქვეშ აყენებენ მედ-პერსონალის კვალიფიკაციის დონეს და უნდობლობა აქვთ რეგიონის კლინიკებისა და ექიმებისადმი, თუმცა იმასაც ამბობენ, რომ მარნეულის კლინიკებში ერთ ადამიანს ბევრი საქმის კეთება უნევს და ვითარებას ესეც ართულებს. ერთ-ერთი რესპონდენტი აღნიშნავდა, რომ ამ კლინიკებში შედარებით ძველი თაობის ექიმებს უფრო ენდობა, თუმცა რამდენიმე ქალი ამბობდა, რომ უნდობლობის გამო დიაგნოზს სხვა კლინიკაშიც ამოწმებენ. იმ რამდენიმე სოფელში, სადაც საავადმყოფო არსებობს, პერსონალმა ენა შეიძლება იცოდეს ან აზერბაიჯანულენოვანი იყოს და ამიტომ პაციენტების ნაწილი ამჟობინებდეს ამ კლინიკებში სიარულს, მაგრამ სოფლებში განსაკუთრებით ეჭვქვეშ დგება პერსონალის კვალიფიკაცია და მომსახურების ხარისხი.

ამას გარდა, რამდენიმე რესპონდენტი აღნიშნავდა გულგრილად მოპყრობის შემთხვევებს, როცა ექიმები მათ არც კი სინჯავენ ან მათ წუხილს სერიოზულად არ იღებენ. ერთი რესპონდენტი იხსენებს, რომ რეგიონულ კლინიკებში მისი პრობლემები მედპერსონალს რამდენჯერმე სერიოზულად არ მიუღია. მაგალითად, დიაგნოზის დასმის ნაცვლად ეუბნებიან, რომ „თბილად იყვნენ“, „გაუვლით“ და ა.შ.

კლინიკებში პანდემიამდეც კი უჭირდათ ახლობლებს პაციენტის მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის მიღება და საკმაოდ დიდი ხანიც სჭირდებოდათ ამ ინფორმაციის მისაღებად. ამას გარდა, ერთმა რესპონდენტმა, რომელიც თავად ქართულად საუბრობს, გაიხსენა შემთხვევა, როდესაც მარნეულის ერთ-ერთ კლინიკაში ახლობლის ჰოსპიტალიზაციის დროს ხელის მოწერას სთხოვდნენ დოკუმენტზე, რომლის შინაარსსაც არ აცნობდნენ, სანამ თავად რამდენჯერმე მკაცრად არ მოითხოვა დოკუმენტის გაცნობა. ამიტომ ის ფიქრობს, რომ ეს რეგიონულ კლინიკებში ჩვეული პრაქტიკაა.

მომსახურების ხარისხის გამო რამდენიმე ადამიანი ამჟობინებს თბილისში ვიზიტს. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ თბილისში ექიმთან სიარულის ფინანსური შესაძლებლობა

აქვთ, ქალებს მუშაობის ან სახლის საქმეების გამო თვეობით ეწელებათ ექიმებთან ვიზიტი, რადგან დედაქალაქში ჩასვლას და უკან დაბრუნებას რამდენიმე საათი სჭირდება, ხოლო შაბათ-კვირას ბევრი ექიმი არ მუშაობს.

ორსულობა და რეპროდუქციული ჯანმრთელობა

ზოგიერთი რესპონდენტის დაკვირვებით, ინფორმაციულობა კონტრაცეპტივებსა და სქესობრივი ურთიერთობისას თავდაცვის სხვადასხვა საშუალებაზე გეოგრაფიულად, თაობების მიხედვით და ქალების განათლების კუთხით განსხვავდება. განათლებულ ქალებს, ახალგაზრდა თაობებსა და ქალაქში მცხოვრებლებს მეტი ინფორმაცია აქვთ, თუმცა ქალების დაკვირვება იყო, რომ აღნიშნულის შესახებ მეტი ინფორმაციის შემთხვევაშიც ხშირად ფინანსურად ვერ სწვდებიან კონტრაცეპტივებს. რესპონდენტები ზოგადად მაინც ფიქრობენ, რომ თავდაცვის საშუალებების შესახებ ინფორმაცია რეგიონში საკმაოდ დაბალია. ასევე დაბალია ცოდნა სექსუალური ცხოვრებისა და ქალის სხეულის შესახებ. მაგალითად, ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს, რომ საკმაოდ ხშირია არარეგულარული მენსტრუალური ციკლი და მასთან დაკავშირებული პრობლემები, რასაც ჯანმრთელობის სხვა პრობლემები შეიძლება ედოს საფუძვლად, თუმცა ამგვარ შემთხვევებს ქალები და გოგონები მალავენ ან არ აქვთ ინფორმაცია, რომ არარეგულარული ციკლი ჯანმრთელობის სხვა სირთულეზე შეიძლება მიუთითებდეს, შესაბამისად, ექიმთანაც არ მიდიან. მომავალში ამას სერიოზული რეპროდუქციული პრობლემები შეიძლება მოჰყვეს, მაგრამ ინფორმაციისა და რესურსების ნაკლებობის გამო, ამის დიაგნოსტიკა დროულად ვერ ხერხდება.

გამოკითხულთა შორის იყვნენ რესპონდენტები, რომლებიც ორსულობის დროს, სხვადასხვა მიზეზით, მხოლოდ 2-ჯერ ან 3-ჯერ იყვნენ შემონმებაზე. ზოგიერთმა მათგანმა ახსენა, რომ ეს ფინანსურ დაბრკოლებებს უკავშირდებოდა, ერთმა კი აღნიშნა, რომ ფინანსურ პრობლემებთან ერთად მას რცხვენოდა გინეკოლოგიურ შემონმებაზე მისვლა. როგორც ჩანს, ბოლოდროინდელმა პროგრამებმა, რომლებიც 8 უფასო ვიზიტს ითვალისწინებს, გარკვეულწილად შეცვალა ტენდენცია. ყველა გამოკითხულმა ქალმა, ვინც ბოლო წლებში იმშობიარა, სრულად გამოიყენა ეს ვიზიტები. შესაბამისად, ამგვარ წამონყებებს დადებითი ეფექტი აქვს ორსული ქალების შემონმებაზე სიარულის მხრივ.

ორსულობის ან მწვავე გინეკოლოგიური პრობლემების გარდა, ქალების უმრავლესობა გინეკოლოგთან საერთოდ არ ყოფილა. ამის მიზეზი პირველ რიგში არის როგორც ფინანსური დაბრკოლება, ასევე სირცხვილის გრძნობა, რომ გინეკოლოგთან სიარულის გამო განსჭიან. გინეკოლოგთან პროფილაქტიკურ შემონ-

მებაზე მხოლოდ ისინი არიან ერთხელ მაინც ნამყოფი, ვისაც კერძო დაზღვევა ან შემოსავალი ჰქონდა, თუმცა იყვნენ ქალები, რომლებსაც თავიანთი შემოსავალი აქვთ, მაგრამ გინეკოლოგიურ პროფილაქტიკურ შემონმებაზე მაინც არასდროს ყოფილან.

რესპონდენტების თქმით, მათ რეგიონში იშვიათობას არ წარმოადგენს თვითნებური აბორტები. რამდენიმე რესპონდენტმა თქვა, რომ ბოლო წლებში ამგვარ აბორტებზე აღარ სმენიათ, თუმცა გამოკითხულთა ნახევარზე მეტმა აღიარა, რომ ბოლო 5 წლის განმავლობაში რამდენიმე შემთხვევა მაინც ახსოვთ საახლობლოში თვითნებური აბორტების შესახებ. ზოგიერთი რესპონდენტი ამბობს, რომ ეს რეგიონში საკმაოდ გავრცელებული პრაქტიკაა და ქალები, ძირითადად, მედიკამენტოზურ აბორტს თვითნებურად, ექიმების კონსულტაციის გარეშე მიმართავენ. რესპონდენტების თქმით, ეს გამონვეულია იმით, რომ კლინიკაში კონსულტაცია და აბორტი ძვირია, თანაც ქალებს არ სურთ, აბორტის ამბავი გამჟღავნდეს. ერთ-ერთი რესპონდენტის თქმით, დღეს ასევე გამოიყენება ბალახეულის რეცეპტები, თუმცა ეს ძალიან იშვიათად ხდება და უფრო მეტად მედიკამენტოზურ საშუალებებს მიმართავენ. ერთ-ერთი რესპონდენტი იხსენებს, რომ სმენია არალეგალურ აბორტებზეც, ზოგიერთ შემთხვევაში ექიმები სახლებში ფარულად რომ აკეთებდნენ, თუმცა ბოლო 1-2 წლის განმავლობაში ამ ტიპის შემთხვევებზე აღარაფერი გაუგია. რესპონდენტების სრული უმრავლესობა ფიქრობს, რომ ეს ყველაზე საშიში პრაქტიკაა ქალებისთვის და რეგიონში ერთ-ერთ დიდ გამოწვევას წარმოადგენს. მათ ახსენებდათ შემთხვევებიც, როდესაც თვითნებური აბორტები ცუდად დასრულდებულა.

საყოველთაო დაზღვევის საჭიროება

რესპონდენტებიდან კერძო სადაზღვევო კომპანიაში დაზღვეული (სამსახურის მეშვეობით) მხოლოდ 1 ადამიანი იყო. ის კერძო დაზღვევას აქტიურად იყენებს. რამდენიმე რესპონდენტი, ვისაც ქრონიკული ჯანმრთელობის პრობლემა აქვს, საყოველთაო დაზღვევას იყენებს, თუმცა ეს დაზღვევა მათ მედიკამენტებს მაინც არ ფარავს. რაც შეეხება დანარჩენებს, ამკარაა, რომ რეგიონში ინფორმაცია შეზღუდულია საყოველთაო დაზღვევის შესახებ. ქალებმა (და კაცებმაც) ხშირად ან არ იციან, რომ საყოველთაო დაზღვევა ეკუთვნით, ან ის არ იციან, თუ როგორ გამოიყენონ და ისეთ კონსულტაციებში იხდიან ფულს, რომელსაც საყოველთაო დაზღვევა ფარავს. ვისაც აქვს ინფორმაცია საყოველთაო დაზღვევაზე, აქტიურად იყენებს მას, რაც მდგომარეობას შედარებით უმსუბუქებს. ამ პროგრამების შესახებ ვინც იცის, ძირითადად, ქრონიკული დაავადებების (ჩიყვის, დიაბეტის) მქონეა. საყოველთაო დაზღვევა და სხვადასხვა მუნიციპალური პროგრამა ოდნავ უმსუბუქებს მდგომარეობას შშმ პირებსაც, თუმცა ისეთ ოჯახებს, ვისაც შშმ პირები ჰყავთ, ჯანდაცვაში მაინც დიდი თანხის გადახდა უწევთ.

გამოკითხულ რესპონდენტებზე დაყრდნობით აშკარაა, რომ სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებულ პროგრამებთან დაკავშირებითაც ინფორმაციის ნაკლებობაა. ბუნდოვანება არსებობს იმის შესახებ, თუ რა ტიპის ოპერაციებს აფინანსებს მუნიციპალიტეტი ან სახელმწიფო. მაგალითად, ერთ-ერთმა რესპონდენტმა აღნიშნა, რომ მერიაში დაფინანსების სათხოვნელად მისული უარით გამოაბრუნეს და უთხრეს, რომ უფასო პროგრამები არ ჰქონდათ. იმავე რესპონდენტის თქმით, „სოფლის ხალხი ამბობდა, რომ არის [სახელმწიფო] უფასო პროგრამები, მაგრამ სხვები გვეუბნებიან, რომ არ არის ისეთი პროგრამა. აი, ასეთი გაურკვეველობაა“. ქალებს არ ჰქონდათ ინფორმაცია უფასო სკრინინგ პროგრამების შესახებაც და არ იცოდნენ, რომ გარკვეული ჯგუფებისთვის მსგავსი პროგრამები არსებობს.

კვლევისას გამოვლინდა, რომ უფასო პროგრამებსა და სახელმწიფო დაფინანსების გზებზე მოსახლეობის დიდ ნაწილს ინფორმაცია არ აქვს ან არასწორად არის ინფორმირებული. არასწორი ინფორმირებულობის ერთი მიზეზი შესაძლოა ენობრივი ბარიერი იყოს, თუმცა აღნიშნული პრობლემა აჭარაშიც შეიმჩნევა, ამიტომ მხოლოდ ენის ბარიერს ვერ მივანერთ. აშკარაა, რომ ინფორმაცია ბევრისთვის მაინც მიუწვდომელია და მაშინაც კი, როდესაც ადამიანები მერიაში მიდიან, მერიის თანამშრომლები შეიძლება ამომწურავ ინფორმაციას არ აწვდიდნენ მოქალაქეებს.

სახელმწიფო დაფინანსებების მიღების პროცესში გამოიკვეთა ისიც, რომ სასწრაფო ოპერაციების დროს დაფინანსება ხანდახან ვერ უსწრებს პაციენტებს. თანხის მიღების პროცედურა იწვევს; დიდი რიგია; რამდენჯერმე მისვლაა საჭირო და ამ მიზეზების გამო, ზოგჯერ პირს მაინც საკუთარი ჯიბიდან უწევს ოპერაციის დაფინანსება.

აჭარა

სოციალური პრობლემები და ჯანდაცვა

მარნეულის მსგავსად აშკარაა, რომ აჭარაში ქალების უმრავლესობა ექიმთან არ მიდის, სანამ ჯანმრთელობის პრობლემები არ გაუმწვავდება. კლინიკაში და ექიმთან მისვლის ერთ-ერთ მთავარ დაბრკოლებად ასახელებდნენ სოციალურ გაჭირვებას და ჯანმრთელობის სექტორში სიძვირეს. რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ დიაგნოზის დასმა ექიმთან კონსულტაციით არ შემოიფარგლება და სწორედ ანალიზებისა და ექოსკოპიის თანხის პრობლემა ჩნდება. ამ დაბრკოლების წინაშე დგებიან საშუალო შემოსავლის მქონენიც კი, რომ აღარაფერი ვთქვათ ღარიბ ფენებზე. მარნეულის მსგავსად აჭარაშიც, განსაკუთრებით კი მაღალმთიანი აჭარის სოფლებში, ქალები ტკივილით ცხოვრობენ და დიდი ხნის განმავლობაში არ დადიან ექიმთან. ისინი ექიმს მხოლოდ მაშინ მიმართავენ, როდესაც მდგომარეობა ძალიან მძიმდება და ტკი-

ვილი გაუსაძლისი ხდება. ფინანსური პრობლემების გამო ქალები ხანდახან პაუზას იღებენ დიაგნოზის დასმის ან მკურნალობის დროს. მაგალითად, ზოგიერთი ქალი ფინანსურად მხოლოდ ექიმთან კონსულტაციას სწვდება, მაგრამ ანალიზებსა და სხვა ტიპის გამოკვლევებს დიდ ხანს ვერ იტარებს. ზოგი მათგანი დიაგნოზის შემდეგ მედიკამენტებს ვერ ყიდულობს. ამგვარ პრაქტიკას კი ხანდახან სავალალო შედეგები მოჰყვება. ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს: *„უმეტეს შემთხვევაში რჩებიან სახლში და იმ რთულ დაავადებასთან ერთად, იმ რთულ ყოფასთან ერთად აგრძელებენ ცხოვრებას და ხშირად ფატალური შედეგებითაც ძალიან ბევრი დასრულებულა. თუნდაც, ქალური პრობლემები, ქალური დაავადებები, გინეკოლოგიური, საშვილოსნოს, ბოდიშით და სისხლდენა და ესეთი ბევრი... როცა ან არ მიდის ან თვითონ არ აქცევს ყურადღებას ქალი ამ საკითხს ან ვერ მიდის და ამის გამო სრულდება ძალიან ცუდი შედეგით. ძალიან რთულია, ამ მხრივ, ქალის ყოფა და ბედი სოფლად განსაკუთრებით“.*

რესპონდენტების სრული უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ ეს პრობლემა აჭარაში ძალიან მასობრივია. *„შეიძლება, რამე გტკიოდეს, მაგრამ ითმენ იმის გამო, რომ ექიმთან მისვლით უფრო მეტი ხარჯებია. არ არის ჩვენთან ის სიტუაცია, რომ ფული გქონდეს და გაიქცე საკუთარი თავისთვის წინასწარ. მართალია, ჯერ საკუთარი თავისთვის უნდა იზრუნო, მაგრამ უკან როცა ოჯახს ხედავ, [რომელსაც] არ აქ საშუალება... თავს არ აძლევ უფლებას, რომ მიხვიდე და წინასწარ ჩაიტარო კვლევა საკუთარ თავზე“.* – ამბობს სხვა რესპონდენტი.

აჭარაში რამდენიმე ქალი ამბობდა, რომ ჯანმრთელობას დიდ ყურადღებას აქცევს მაშინაც კი, როდესაც პრობლემები ან ტკივილი არ აწუხებს, პრევენციულ ზომებს მიმართავს და გეგმურ შემოწმებაზე დადის, თუმცა გამოკითხულ ქალებში მათი რაოდენობა საკმაოდ დაბალი იყო.

რესპონდენტები ერთხმად აღიარებენ, რომ ბოლო წლებში განსაკუთრებით გაიზარდა წამლის ფასი და ისინი ხშირად ვერ სწვდებიან საქართველოში წარმოებულ ან ქართულ აფთიაქებში გასაყიდ წამლებს. მათი თქმით, თურქეთში გადასვლა და წამლების იქ ყიდვა ბევრად უფრო იაფი უჭდებათ და ხანდახან ამ გზას მიმართავენ. ერთმა პენსიონერმა გაიხსენა შემთხვევა, როცა მუნიციპალიტეტიდან ერთ-ერთმა ქალმა ქრონიკული დაავადების სამკურნალოდ წამლები უფასოდ მიიღო და შემდეგ მეგობარს გაუყო, რადგან მას არ ჰქონდა წამლის ყიდვის საშუალება. აჭარაში გამოკითხული რესპონდენტები წამლის ფასს ერთ-ერთ მთავარ პრობლემად ასახელებენ საქართველოს ჯანდაცვის სფეროში. ამას გარდა, რესპონდენტების დიდი ნაწილი ეგვქვემ აყენებს ქართული წამლების ხარისხსაც. ერთ-ერთი რესპონდენტის თქმით: *„თურქეთში რომ გადავვდიო, 50%-ით იაფად შევიძინებ წამლები. ეს წამლები უფრო იაფი იყო, ვიდრე ჩვენი. ჩვენი წამლები კი ძვირია და უხარისხო. კოვიდის პრობლემა რომ იყო, ავადმყოფობაც გამოიყენეს და წამლების ფასები გააორმაგეს და გაათმაგეს“.*

ინფორმაციის ნაკლებობა და უნდობლობა

გამოკითხულების უმეტესობამ აღიარა, რომ არასდროს ყოფილა კლინიკაში ან ექიმთან გეგმური ან პრევენციული მიზნით. ზოგიერთის თქმით, მათ ანუხებთ ჯანმრთელობის მწვავე პრობლემები, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზით ექიმთან ვიზიტს ვერ ახერხებენ. ეს ტენდენცია კიდევ უფრო გაართულა კოვიდ-19-ის პანდემიამ. იმის შიშით, რომ ვირუსი არ შეხვდეთ, ქალები კიდევ უფრო იშვიათად მიდიან ექიმებთან. ექიმთან მისვლის პრობლემას, რასაკვირველია, დიდწილად ფინანსური დაბრკოლება განაპირობებს, თუმცა ეს არ არის ერთადერთი მიზეზი.

მაგალითად, ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს, რომ იმ შემთხვევაშიც ერიდებიან ექიმთან მისვლას, როდესაც ფინანსური პრობლემა არ აქვთ. ერთი მხრივ, ამას რესპონდენტები იმით ხსნიან, რომ განსაკუთრებით რეპროდუქციულ ჯანმრთელობაზე რესურსებისა და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა ძალიან დაბალია. ქალებმა ხშირად არ იციან იმ რისკის შესახებ, რის წინაშეც შეიძლება მომავალში დადგნენ, თუმცა კვლევაში ჩანს, რომ ბევრ ქალი უნდობლად არის განწყობილი ჯანდაცვის სექტორის მიმართ.

ახალგაზრდა ქალი, რომელსაც გინეკოლოგიური პრობლემები ანუხებს და გინეკოლოგის კონსულტაცია სჭირდება, ამბობს: „არ ვყოფილვარ [კონსულტაციაზე]. ნაწილობრივ ეკონომიკურ მდგომარეობას ვუფრთხილდები და ნაწილობრივ ეს არის უნდობლობა. მე მირჩევნია, ცოტა მოვითმინო ტკივილი და იმ ექიმთან წავიდე, ვისაც ვენდობი, თუნდაც სხვა ქვეყანაში, რადგან ბევრი მსმენია, რომ არასწორ მკურნალობას უფრო ცუდად გაუხდია ბევრი მოქალაქე“.

სხვა ქალი, რომელსაც საყოველთაო დაზღვევა აქვს, ამბობს, რომ, თუ პრობლემა სერიოზულია, ის არ ენდობა კლინიკებს, რომელთა ხარჯსაც საყოველთაო დაზღვევა ფარავს. მისი თქმით, ჯანმრთელობის სერიოზული პრობლემის დროს კერძო კლინიკებს მიმართავს ხოლმე, თუმცა ეს ძალიან ძვირი სიამოვნებაა და ეჭვი კერძო კლინიკების ხარისხშიც ეპარება: „უმეტესად ძალიან დიდ შეცდომებს უშვებენ და აი, ვერ ვენდობი იმიტომ, რომ მე ვისთანაც მინდა, იმასთან არ მიშვებენ და ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ წამლების გასაღება ხდება. თავიდან რომ წამოვიდა საყოველთაო, ერთ-ორხელ ვიყავი. დამაზღვიეს, მაგრამ მე არასდროს საყოველთაო დაზღვევით არ მისარგებლია. მირჩევნია, აი, კრედიტი გამოვიტანო, ფული დავისესხო და ვისთანაც მინდა, იმ ექიმთან მივიდე, მაგალითად, მაგრამ იმ დონის ფულსაც ვიხდი, მაგრამ იმ დონის შედეგსაც ვერ ვიღებ, მიუხედავად იმისა, რომ ფულს ვიხდი. ძალიან არ ვენდობი საყოველთაო დაზღვევის ექიმებს... კიდევ მაქვს შემჩნეული, რომ ერთი ექიმი რომ უწერს წამალს, მეორე ექიმი არ ამოწმებს, რომ ეგება, იმისმა გამონერილმა წამალმა რეაქციაში შევიდა. აი, მთავარია, წამლები გაიყიდოს“.

რესპონდენტების ნახევარზე მეტს უნდობლობა აქვს ექიმებისა და კლინიკების მიმართ. ისინი იხსენებდნენ პირად გამოცდილებას, ოჯახის წევრების, მეგობლებისა და ახლო ნათესავების შემთხვევებს, როდესაც არასწორ დიაგნოზს ან არასწორ მკურნალობას ჯანმრთელობის გართულება მოჰყოლია, მათ შორის, ადამიანების სიკვდილიც. გამოკითხულთა ნაწილი ასევე ეჭვქვეშ აყენებს კერძო კლინიკების ხარისხსაც. მათი თქმით, ხულოს ამბულატორიაში მხოლოდ მარტივი მომსახურების მიღება შეიძლება. ხშირად მათ უხდებოდათ დიაგნოზის სხვა ადგილას გადამონმება და მუდამ ეჭვში არიან იმის შესახებ, თუ რამდენად კვალიფიციურია ექიმი. ქალების ნაწილი მიიჩნევს, რომ ჯანდაცვის მთლიანი სისტემა პრობლემურია, რასაც ის ფაქტიც ამძაფრებს, რომ ერთი ექიმი 2-3 ადგილას შეიძლება მუშაობდეს და რამდენიმე ცვლაში.

გამოკითხულები ასევე იხსენებენ ექიმების მხრიდან კლინიკებში არასათანადო ყურადღებისა და გულგრილობის შემთხვევებს. ზოგიერთი რესპონდენტი ჰყვება, რომ ჯანმრთელობის მწვავე პრობლემებით მისულებს ყურადღებით მხოლოდ მას შემდეგ მოეპყრნენ, რაც კლინიკაში ნაცნობები იპოვეს. რესპონდენტები მრავლად იხსენებდნენ პირად და ახლობლების გამოცდილებას, როდესაც საქართველოში ექიმებს სწორი დიაგნოზი ვერ დაუსვამთ და თურქეთში გადასულან დიაგნოზის დასამყარად და სამკურნალოდ.

უნდობლობის მიზეზად იკვეთება როგორც ექიმების კვალიფიკაციის მიმართ ეჭვი, ასევე მათი გადაღლილობა. ამას გარდა, აჭარაში (ისევე, როგორც მარნეულში) რესპონდენტები გამოთქვამდნენ ეჭვს იმის შესახებ, რომ ექიმებსა და ფარმაცევტულ კომპანიებს პირველ რიგში მოგება აინტერესებთ და ხშირად ბევრ არასაჭირო ლაბორატორიულ კვლევას უნიშნავენ პაციენტებს. რესპონდენტთა ნაწილი ამბობს, რომ გვეგური და პრევენციული შემონმებებისგან თავის შეკავება, გარკვეულწილად, ამ შეფოთვასაც უკავშირდება. მათ ეშინიათ, შემონმებაზე მისულებს არასაჭირო კვლევები არ დაუნიშნონ: „თუ ვინმე ისე დაინახეს, ბევრ ამბავს მოაბამენ. ფულის შოვნას უფრო უყურებენ, ვიდრე მკურნალობას“, – ამბობს ერთ-ერთი რესპონდენტი. სხვა რესპონდენტის თქმით, როდესაც ხედავენ არასწორი ოპერაციებისა და დიაგნოზის შემთხვევებს, „არც ვარ გასამტყუნი, რომ არ ვენდობი ამ სისტემას. თბილისში და დიდ ქალაქებში კიდევ შეიძლება ნდობა, მაგრამ ვფიქრობ, რომ ექიმების 60%-სთვის ფულის კეთება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მოსახლეობის ჯანმრთელობაზე ზრუნვა“.

რესპონდენტების თქმით, ხულოში ექიმთან მხოლოდ ელემენტარულ პრობლემებზე შეიძლება მისვლა. თუ უფრო სერიოზული პრობლემა აქვთ, ბათუმში ან თურქეთში მიდიან, რაც უფრო ძვირი ჯდება, მაგრამ ამაზე მეტად თბილისის საავადმყოფოებს ენდობიან, რომელიც კიდევ უფრო მეტ ფინანსურ ხარჯთანაა კავშირში. თუმცა თბილისის საავადმყოფოების მიმართაც არსებობს დიდი უნდობლობა. ყველაზე დიდი ნდობა რესპონდენტების ნაწილს თურქული ჯანდაცვის სისტემის მიმართ ჰქონდა, თუმცა საამისოდ საკმაო თანხის მობილიზება სჭირდებათ.

საყოველთაო დაზღვევა

საყოველთაო დაზღვევის არსებობის შესახებ აჭარაში გამოკითხულმა რესპონდენტებმა უფრო იციან, ვიდრე მარნეულის მუნიციპალიტეტში, მაგრამ მაინც ამ ტიპის დაზღვევაზე ბევრ რესპონდენტს ფრაგმენტული ან არასრული ინფორმაცია ჰქონდა. აჭარაში ამ ტიპის დაზღვევაზე ყველაზე მეტი ინფორმაცია ჰქონდათ მასწავლებლებს, ჯანდაცვის სექტორში მომუშავე და, ასევე, ქრონიკული დაავადებების მქონე ადამიანებს, თუმცა საყოველთაო დაზღვევით მოსარგებლეები აღნიშნავენ, რომ ეს დაზღვევა მათ ბევრ საჭიროებას არ ფარავს.

რესპონდენტების ნაწილი ჰყვებოდა, რომ მას შემდეგ, რაც საყოველთაო დაზღვევის პაკეტი შეიცვალა, მნიშვნელოვანი ოპერაციები აღარ ფინანსდება. ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს: „უმეტესად უფრო მეტად მინდოდა საავადმყოფო ყოფილიყო უფასო იმის გამო, რომ საავადმყოფო არის ძვირი და ფასიანი. ტკივილები თუ რაღაცა პრობლემა... [მეწნებოდა] საავადმყოფოში მქონოდა ადვილად მისვლის შესაძლებლობა, მაგრამ რა ვიცი, – ეს არ არის, თქვენ არ გეკუთვნი, ქულა მაღალი გაქვთ, არ გეკუთვნი სამედიცინო დახმარებაო, – ბევრჯერ მიმიღია ასეთი პასუხი“. ამგვარ წუხილს გამოთქვამენ სხვებიც.

ჯანდაცვის სფეროში დასაქმებული ქალის აზრით, ბევრს არასწორი ინფორმაცია აქვს საყოველთაო დაზღვევის შესახებ. ადამიანებმა ხშირად არასწორად იციან ან ზუსტად არ იციან, რას ეხება დაზღვევა და რომელ კატეგორიაში გადიან თავად. ინტერვიუების დროს ასევე ცხადი იყო, რომ ადამიანები ერთმანეთისგან არ მიჭნავენ საყოველთაო დაზღვევის სერვისებს, მუნიციპალიტეტის უფასო სერვისებს (მაგალითად, პენსიონერებისთვის მუნიციპალიტეტის უფასო მედიკამენტების პროგრამას) და მუნიციპალიტეტის მიერ სხვადასხვა ოპერაციის დაფინანსებას და ამის გამო ნაწილობრივ (ან იშვიათ შემთხვევაში, სრულად) ვერ იყენებენ ამ რესურსებს. შესაბამისად, ზოგადად, მაინც დაბალია სახელმწიფო დაფინანსებისა და სერვისების შესახებ ინფორმაციაზე წვდომა. ყველა ამ პრობლემის მიუხედავად, სოციალური ვითარებიდან გამომდინარე, საყოველთაო დაზღვევის პროგრამა, ჯანდაცვის სხვა პროგრამებსა და სერვისებთან ერთად, მაინც მნიშვნელოვანი რესურსია აჭარის მოსახლეობისთვის.

ჯანდაცვასთან დაკავშირებული სხვა პრობლემები

როგორც აღმოჩნდა, იმის მიუხედავად, რომ აჭარაში არ არსებობს ენის ბარიერი, ქალები მაინც აღნიშნავენ, რომ მათთვის რთულია სამედიცინო ენის გაგება და კარგი იქნებოდა, ექიმებს მარტივ ენაზე განემარტათ პაციენტებისთვის, თუ რას ნიშნა-

ვს მათი დიაგნოზი, ვინაიდან, მათივე თქმით, ხანდახან ვერც იგებენ, თუ რაში მდგომარეობს თავიანთი ჯანმრთელობის პრობლემა.

ამას გარდა, ქალები, რომლებიც სოფლებში ცხოვრობენ, ამბობენ, რომ ჯანდაცვის სერვისების მიღებაში ხელს ძალიან უშლის ცუდი გზა, სატრანსპორტო საშუალების არყოლა ან საავადმყოფოების სიმორე. ისინი იხსენებენ შემთხვევებს, როცა სასწრაფო დიდხანს ვერ მოდის (თუმცა, მათი თქმით, სასწრაფოს გამოძახების სერვისი ბოლო წლებში უფრო გაუმჯობესებულია). თუ სოფელი რაიონულ ცენტრს მონყვეტილია, ხშირად ძალიან რთულდება მოულოდნელ ავადმყოფობასთან გამკლავება. ერთ-ერთ მაღალმთიან სოფელში მცხოვრები ახალგაზრდა სტუდენტი იხსენებს, რომ მისი ახლობლები ჯანმრთელობის გადაუდებელი პრობლემების დროსაც კი დიდთოვლობისას რაიონულ საავადმყოფოშიც ვერ წასულან. რესპონდენტების თქმით, მათ სოფლებში არათუ უხარისხო, არანაირი სერვისი არ არსებობს, გარდა სოფლის ექთნის ან ექიმისა, რომლის რესურსებიც ძალიან ლიმიტირებულია.

რეპროდუქციული ჯანმრთელობა

ქალების ნახევარზე მეტს გაუგია რეგიონში თვითნებური ან არალეგალური აბორტების არაერთი შემთხვევის შესახებ. მარნეულის მსგავსად, ქალები აჭარაშიც ექიმთან კონსულტაციის გარეშე, თვითნებურად იღებენ მედიკამენტებს. რესპონდენტებმა გაიხსენეს ახლობლების გარდაცვალების შემთხვევებიც. მათი აზრით, ქალები ამ მეთოდს რამდენიმე მიზეზის გამო მიმართავენ. ერთი ის, რომ ქალებს არ აქვთ ინფორმაცია იმ რისკის შესახებ, რაც თვითნებურ აბორტს შეიძლება მოჰყვეს. მეორე მიზეზი ისაა, რომ მათ არ უნდათ, ამის შესახებ სხვებმაც იცოდნენ და აბორტის ამბავი გამჟღავნდეს. მესამე კი ისევ და ისევ ფინანსური დაბრკოლებაა. ქალებს უჭირთ აბორტში ფულის გადახდა, როცა თვითნებური მედიკამენტოზური აბორტი ბევრად იაფი უჯდებათ.

რაც შეეხება სქესობრივი აქტის დროს თავდაცვის საშუალებებზე ინფორმაციას, ქალების უმეტესი ნაწილი ფიქრობს, რომ ამის შესახებ ცოდნა რეგიონში დაბალია. ქალების ნაწილი აუცილებლობას ხედავს, თავიანთ რეგიონში რეპროდუქციულ ჯანმრთელობაზე მეტი ინფორმაცია გავრცელდეს, სკოლებში განათლების სახით ან მუნიციპალიტეტების მიერ ორგანიზებული საინფორმაციო შეხვედრების საშუალებით, ერთ-ერთი რესპონდენტის აზრით, ადამიანების უმრავლესობა მხოლოდ მაშინ იგებს თავდაცვის საშუალებებზე ინფორმაციას, როდესაც ექიმთან მიდის, რაც არასაკმარის რესურსად მიაჩნია.

II. ქალთა დასაქმება, შრომა და შინ შრომა

მარნეულის მუნიციპალიტეტი

ოჯახის შემოსავალი და ქალების დასაქმება

მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოკითხული ქალებიდან 7 დიასახლისია და, ამასთანავე, სოფლის მეურნეობაშია ჩართული; ერთი დამლაგებელია, რომელიც დღიურად მუშაობს; სამი მასწავლებელია – ორი სრულ განაკვეთზე მუშაობს; ერთი სტუდენტია და ჯერ არ მუშაობს; ერთმა ახლა დაასრულა უნივერსიტეტი და ჯერ-ჯერობით სრულ განაკვეთზე არ არის დასაქმებული, თუმცა ჩართულია სხვადასხვა ანაზღაურებად და არაანაზღაურებად პროექტში.

დიასახლისებისა და დაუსაქმებელი ადამიანების სრული უმრავლესობა ამბობს, რომ დასაქმების სურვილი აქვს, მაგრამ ვერ საქმდება გარემო ფაქტორების გამო. ისინი ძირითად მიზეზად საკმარისი სამუშაო ადგილების არარსებობას ასახელებენ. ამბობენ, რომ სამსახურის პოვნა განსაკუთრებით რთულია სოფლებსა და რეგიონებში; სახლში საქმეების გამო სხვა არაფრის დრო არ რჩებათ ან ბავშვებს მართო ვერ ტოვებენ; ასევე, ფიქრობენ, რომ განათლების არქონისა და ქართულის არცოდნის გამო დასაქმების საშუალება არ აქვთ. საშუალო ან არასრული საშუალო განათლების მქონე ქალების აზრით, ქართული რომ სცოდნოდათ და უმაღლესი განათლება ჰქონოდათ (პროფესია), უფრო მარტივად შეძლებდნენ დასაქმებას, თუმცა ის ქალები, რომლებსაც ბუღალტერია ჰქონდათ ნასწავლი (კოლეჯში ან უნივერსიტეტში), ამბობდნენ, რომ მათთვის მთავარი დაბრკოლება ქართული ენისა და კომპიუტერის არცოდნაა. ზოგიერთი ქალი იმასაც ამბობდა, რომ დასაქმებას ოჯახის წევრები, ქმარი, დედამთილი ან ორივე უშლის.

ყველა გამოკითხული რესპონდენტის აზრით, სხვადასხვა მიზეზის გამო ქალებისთვის ბევრად უფრო რთულია დასაქმება, ვიდრე კაცებისთვის. ისინი მიიჩნევენ, რომ კაცები ცოდნისა და გამოცდილების გარეშე დასაქმდებიან სხვადასხვა ადგილას, ხოლო ქალებს ამისი საშუალება იშვიათად აქვთ. ამას გარდა, ისინი ვერ ტოვებენ შვილებს, რადგან მათზე ზრუნვა ქალებს აწევთ და ბევრ სოფელში არ არსებობს საბავშვო ბაღი; იშვიათია გახანგრძლივებული გაკვეთილები, სადაც სკოლის მოსწავლეებს ქალები უფრო დიდი ხნით დატოვებდნენ. ერთ-ერთი რესპონდენტი აღნიშნავს: „*კაცებისათვის უფრო მეტია სამუშაო ადგილი, ვიდრე ქალებისათვის. კაცს ყველგან შეუძლია იმუშაოს, მაგრამ ქალს – ვერა. ამბობენ, რომ კაცი და ქალი თანაბარია, მაგრამ ეს მართო ლაპარაკად რჩება. რეალობაში სულ სხვანაირადაა. კაცებს უფრო მეტ უპირატესობას ანიჭებენ სამუშაო ადგილებზე, ვიდრე ქალებს... მაგრამ ამ ყველაფრის მიუხედავად, ჩვენს სოფელში ქალები უფრო მეტად მუშაო-*

ბენ, ვიდრე კაცები... ქალები მთელი დღე საოჯახო და სასოფლო საქმეებით არიან დაკავებულნი“.

ზოგადად, აღსანიშნავია, რომ დასაქმება გამოკითხულ ქალებს უნდათ, ძირითადად, ორი მიზეზით. პირველი ისაა, რომ მათი ოჯახი ეკონომიკურად უზრუნველყოფილი არ არის და სურთ, მეტი შემოსავალი ჰქონდეთ. მუშაობის მოტივაციად ქალები ამ მიზეზს ყველაზე ხშირად ასახელებდნენ. მეორე კი, რაც ქალებმა დაასახელეს, იყო გარკვეული ტიპის დამოუკიდებლობის მოპოვება. ზოგიერთი რესპონდენტის აზრით, დასაქმების საშუალებით ისინი მეტ ავტონომიურობას შეიძენენ და მეტად აიღებენ თავიანთ ცხოვრებაზე კონტროლს.

გამოკითხული ქალების ოჯახებში ყოველთვიური დანახარჯი, ძირითადად, 300-დან 800 ლარამდე მერყეობდა. ზოგიერთ დიდ (8-9-სულიან) ოჯახსა და იმ ოჯახებში, სადაც ქალები მუშაობდნენ, დანახარჯი ადიოდა 1000 ან მეტ ლარამდე. ერთი მართობელა დედა ამბობს, რომ მისი შემოსავალი და დანახარჯი თვეში მხოლოდ 110 ლარია, სოციალური დახმარების სახით, რაც ელემენტარულ საჭიროებებსაც ვერ სწვდება.

გამოკითხულ რესპონდენტებს შორის ყველაზე მცირე შემოსავალი და დანახარჯი ჰქონდა ორ მართობელა ქალს – 100 და 300 ლარის სახით. არც ერთი მათგანი ალიმენტს არ იღებს, რადგან ერთ-ერთის ყოფილი ქმარი გარდაიცვალა, მეორე კი ამბობს, რომ ყოფილი ქმარი თავადაც პენსიონერია, ჯანმრთელობის პრობლემები აქვს და ალიმენტს ვერ გადაიხდის. ორივე იღებს სახელმწიფო დახმარებას, თითო ბავშვზე 110 ლარს.

მართობელა ქალებს ბევრად უფრო დაბალი შემოსავალი აქვთ და აშკარაა სიღარიბის ფემინიზაცია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ქალები უფრო მეტად არიან სიღარიბის ზღვარზე და ის ოჯახები, სადაც ოჯახის თავი ქალია, ბევრად უფრო გაჭირვებულები არიან. ამას ემატება ისიც, რომ მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოკითხული ქალებიდან მხოლოდ ორს აქვს თავის სახელზე კერძო საკუთრება: ერთს მანქანა, მეორეს – სახლი. სხვა ქალებს არანაირი ქონება არ გააჩნიათ. ზოგადად, საქართველოში იშვიათია, ქალიშვილებს მშობლებმა ქონება გადაუფორმონ და გოგო და ბიჭ შვილებს შორის თანაბრად გაყონ, რადგან ოჯახის შექმნის შემდეგ ბიჭები, ძირითადად, სახლში რჩებიან, გოგოები კი სახლიდან მიდიან. მშობლების გარდაცვალების შემდეგაც ქონება კაცებს რჩებათ.

თავად ის პრაქტიკაც, რომ სახლი ბიჭ შვილს მანამ არ ეკუთვნის, სანამ მშობელი არ გადაიცვლება, ასევე ართულებს კაცისთვის განქორწინების პროცესში ქონებრივი ვალდებულებების დაკისრებას, რადგან მის სახელზეც შეიძლება არ ფიქსირდებოდეს არანაირი ქონება.

ვინაიდან ქალების განათლება და ენის ცოდნა სამსახურის პოვნის პროცესში ასე ძალიან მნიშვნელოვანია, ქალები ყველანაირი შემოსავლის გარეშე რჩებიან და იძულებულნი არიან, იარსებონ სოციალური დახმარებითა და მშობლების პენსიით. მარტოხელა ქალებს არ ეძლევათ (ან მინიმალურად ეძლევათ) ეკონომიკურ აქტივობებში ჩართვის საშუალება და დამოკიდებულნი არიან მინიმალურ სოციალურ პროგრამებზე, რომელთაც არ აქვთ ადამიანებისადმი მხარდაჭერის მდგრადი მიზნები, ქველმოქმედების სახის უფროა და ადამიანებს სიღარიბეში ტოვებს. მარტოხელა ქალები ასევე იძულებულნი არიან, ჩაერთონ პრეკარიულ შრომაში, იმუშაონ დღიურად, დაბალ შემოსავალზე, რთულ პირობებში.⁷

ბევრი ოჯახი, რომელთა წევრების რაოდენობა 4-ს და მეტს აღემატება, თვიურ ხარჯში ასახელებდა 300-იდან 600 ლარს, თუმცა ამ ოჯახებს სოფლის მეურნეობებიც აქვთ, რომლის საშუალებითაც საკვები პროდუქტი შეუძლიათ, თავად მოიყვანონ. ამის მიუხედავად, ქალები ხაზს უსვამენ, რომ ეს თანხა ელემენტარულ საჭიროებებში ძლივს ჰყოფნით და დამატებით ვერანაირ ხარჯს ვერ ფარავს, მათ შორის, ვერც სამედიცინოს. ის ქალები, რომლებიც არ მუშაობენ, ამბობენ, რომ მათ ოჯახებს შემოსავალი, ძირითადად, სოფლის მეურნეობიდან, მიგრანტების ფულადი გზავნილებიდან, (კაცების) მშენებლობაზე ან სხვა ტიპის დღიური დასაქმების ადგილებიდან აქვთ. სოფლის მეურნეობაში ქალების საქმიანობის წილი ძალიან მაღალია და ამ ტიპის მეურნეობა, ძირითადად, ქალების მძიმე შრომაზე დგას.

გამოკითხული ქალების ოჯახების უმეტესობას სხვადასხვა სახის ვალი აქვს. ვალის აღების მიზეზად სახელდება სოფლის და შინამეურნეობის ხარჯები, ყოველდღიური, საყოფაცხოვრებო ხარჯი. რესპონდენტები ამბობენ, რომ სოფელში ცხოვრება რთულია, სოფლის მეურნეობას მუდმივი ყურადღება სჭირდება და ასევე განუჭვრეტელია მომავალი. ამიტომ რთულია, განსაზღვრო იმ წელს სოფლის მეურნეობისთვის გაწეული ხარჯი ნამდვილად მოიტანს თუ არა მოსავალს და შემოსავალს. ვალის აღების კიდევ ერთ და მთავარ მიზეზად დასახელდა სამკურნალო და ექიმთან მისასვლელი თანხის დაფარვის საჭიროება, ბინის კრედიტი, ასევე სტუდენტებისთვის სწავლის გადასახადი და თბილისში საცხოვრებელი ხარჯი. ზოგადად, სამედიცინო ხარჯი მცირეშემოსავლიანი ოჯახებისთვის ძალიან მძიმე ტვირთია. ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს: „კრედიტი მაქვს; უკვე 5 წელია, რაც ვერ ვიხდი. ბავშვი ავად იყო, ამისთვის ავიღეთ კრედიტი; შემდეგ ვერ გადავიხადეთ და ნელ-ნელა პროცენტი დაემატა“. ოჯახების უმეტესობას სესხი აქვს ბანკისგან, საკრედიტოებისგან, ლომბარდიდან, ახლობლისგან, არაოფიციალური პირისგან, ზოგ ოჯახს მართებს როგორც ბანკის, ასევე არაოფიციალური პირის ვალი. გამოკითხულთა შორის რაიმე ტიპის დანაზოგი აქვს მხოლოდ 2 ადამიანს. სხვა ქალების თქმით, მათი ოჯახის შემოსავლით დანაზოგის დაგრო-

7 სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 2019

ვება შეუძლებელია. ვალები და ვალდებულებები შეუძლებელს ხდის, ოჯახებმა სიღარიბისა და გაჭირვების ჩაკეტილი წრე გაარღვიონ.

ის ქალები, რომლებიც სკოლაში ან სხვადასხვა ორგანიზაციაში არიან დასაქმებულები, მუშაობის ერთ-ერთ მთავარ მოტივაციად ასახელებენ არა მხოლოდ ფინანსურ სარგებელს, არამედ თავისა და ცოდნის რეალიზაციის სურვილს. ხოლო ის, ვინც დღიურად და პრეკარიულად არის დასაქმებული, ამბობს, რომ მხოლოდ საჭიროების და გამოუვალი ვითარების გამო უწევს მუშაობა. ერთ-ერთმა რესპონდენტმა, რომელიც დამლაგებელია და დღიურად მუშაობს, აღნიშნა, რომ პანდემია ძალიან ცუდად აისახა მის შემოსავალზე არა იმიტომ, რომ დალაგების მსურველები შემცირდნენ, არამედ უტრანსპორტობამ მკვეთრად გააუარესა დღიურად დასაქმების ისედაც მწირი შესაძლებლობები. მას უკვე აღარ შეეძლო გადაადგილება და დასაქმების ადგილზე მისვლა.

დასაქმებულებიდან მასწავლებლები რამდენიმე პრობლემას ასახელებენ. ვინაიდან აზერბაიჯანულენოვან სკოლებში სერტიფიცირებისა და გამოცდების ჩაბარების პროცესს ბევრი ბუნდოვანება, გეგმების ცვლილება და მრავალნაირი ადაპტირება მოჰყვა (სადაც გათვალისწინებული არ იყო ის საჭიროებები, რაც აზერბაიჯანულენოვან სკოლებსა და სექტორებზე მასწავლებლებს აქვთ), ბევრი მასწავლებელი რჩება მწირი შემოსავლის ხარჯზე. მაგალითად, ერთ-ერთი მასწავლებელი ამბობს, რომ მისი ხელფასი 400 ლარია მაშინ, როცა დღეში 4 ან 5 საათს ასწავლის. სხვა მასწავლებელი გამოთქვამს ნუხილს იმ მასწავლებლების გამო, ვინც შტატში არ ირიცხება. მისი თქმით, პროგრამებით მისული მასწავლებლები მხოლოდ ერთწლიან კონტრაქტს იღებენ, შესაბამისად, მათ არასდროს არ იციან, მეორე წელს ექნებათ თუ არა სამსახური. იმის გამო, რომ ისინი კონკრეტული პროგრამის ფარგლებში მივიდნენ სკოლაში, არდადეგების დროს, 3 თვის განმავლობაში არ იღებენ ხელფასს, სხვა მასწავლებლებისგან განსხვავებით. მასწავლებლის თქმით, ის 5 წელიწადზე მეტია, სკოლაში მუშაობს დამხმარე მასწავლებლად, თუმცა მაინც არ აქვს მუდმივი კონტრაქტი. ეს პრობლემა სხვა დამხმარე მასწავლებლებსაც აწუხებთ, რადგან სტატუსის მოპოვება რთულია და პროგრამის გაუქმების შემთხვევაში სამსახურის გარეშე რჩებიან.

მასწავლებლები ამბობენ, რომ მათზე უზომოდ დიდი დატვირთვა მოდის. რესურსების სიმწირის პირობებში განათლების სისტემა სწორედ მასწავლებელს სთხოვს, აანაზღაუროს ბევრი ჩავარდნა, რომელიც სისტემაში არსებობს. მასწავლებლებს სხვა არაერთი მოვალეობის შესრულება უწევს. ხშირად ეს შრომა ფარულია და არც ხელფასზე აისახება. აღნიშნული საკითხი განსაკუთრებით გამწვავდა პანდემიის პერიოდში, რადგან მასწავლებლებს ხარისხიანი გაკვეთილის ჩასატარებლად გაცილებით მეტი შრომა სჭირდებოდათ.

აჭარა

ოჯახის შემოსავალი და ქალების დასაქმება

გამოკითხული რესპონდენტების უმრავლესობა დასაქმებული ან თვითდასაქმებულია, თუმცა ქალებს შორის იყვნენ სტუდენტები და დიასახლისები, რომლებიც ამჟამად არ არიან დასაქმებულები.

ქალების სრულ უმრავლესობას ჰყავს 4- და მეტსულიანი ოჯახი. მარნეულის მუნიციპალიტეტისგან განსხვავებით, თვიური დანახარჯის გამჟღავნება ბევრმა რესპონდენტმა არ ისურვა, თუმცა დასახელებული თანხა 500-დან 3000 ლარამდე მერყეობდა. დანახარჯი მკვეთრად იზრდებოდა, თუ ოჯახში ერთი ან რამდენიმე სტუდენტი იყო. აჭარაში, მარნეულის მუნიციპალიტეტისგან განსხვავებით, ყველა ქალი ამბობდა, რომ მუშაობის რაიმე გამოცდილება მაინც აქვს. რესპონდენტების ნაწილი, მინიმუმ, ნ თვე მაინც მუშაობდა არასტაბილურ სამსახურში, სამკვრევალოებში, თეატრებსა და სხვა. ამ ტიპის დასაქმება ხშირად განპირობებულია მცირედი თანხის აუცილებლობით, მაგალითად, სტუდენტებისთვის დაფინანსების მოსაძიებლად, შვილებისთვის ტანსაცმლის შესაძენად, რეპეტიტორების დასაფინანსებლად და სხვა. ზოგიერთ ქალს სოფლიდან რამდენიმე თვით სხვაგან უწევს გადასვლა, საჭირო თანხის შესაგროვებლად.

რესპონდენტების მეორე ნაწილს სტაბილური სამსახური აქვს ან ჰქონდა, წარსულში. მათ შორის იყვნენ სხვადასხვა საგნის მასწავლებლები (მათ შორის, რელიგიის), ექთანი, ბანკში მომუშავე პერსონალი, ქალები, რომელთაც საკუთარი ან საოჯახო ბიზნესი აქვთ, ან წარსულში ჰქონიათ. სტაბილური სამუშაოს მქონე თითქმის ყველა დასაქმებული ამბობს, რომ უწევს ზეგანაკვეთური შრომა, რომელიც არ ანაზღაურდება. ზეგანაკვეთური შრომა მოიცავს როგორც საკუთარი საქმიანობისთვის დამატებითი დროის საჭიროებას, ასევე სხვების დახმარებას და დამატებითი საქმიანობის აღებას მაშინ, როდესაც დასაქმებულს ოფიციალურად ეს არ ევალება. ამასთან, დასაქმებულების მონაცოლიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ ისინი დიდ ემოციურ შრომას დებენ საქმეში და ხშირად პირად მოვალეობად მიიჩნევენ სხვების დახმარებას იმ შემთხვევაშიც, როდესაც მათი სამუშაო ამას უშუალოდ არ ითვალისწინებს.

გამოკითხული მარტოხელა დედის თქმით, ის ალიმენტს იღებს, თუმცა ამისთვის ბევრი ბრძოლა და სამართალდამცავი სტრუქტურისა და სასამართლოს ჩართვა დასჭირდა. ალიმენტის მიუხედავად, მას ორ სამსახურში უწევს მუშაობა იმისათვის, რომ დაფაროს ოჯახის მინიმალური ხარჯი. მეორე მარტოხელა დედა ალიმენტს არ იღებს. მისი თქმით, ოფიციალურად ხელი არ ჰქონიათ მონერილი და ბავშვი მამისგან არანაირ თანხას არ იღებს, მეტიც, მას ალიმენტი არც მოუთხოვია.

რესპონდენტების დიდი ნაწილის თქმით, მათი ოჯახები ჩართულები არიან სოფლის მეურნეობაში და შემოსავლის ნაკლებობას თავიანთი მოწეული პროდუქტით ავსებენ. ის ოჯახები, რომლებიც მთლიანად ან დიდწილად არიან სოფლის მეურნეობაზე დამოკიდებულები, ამბობენ, რომ სოფლის მეურნეობა ძალიან დიდ და მძიმე შრომას მოითხოვს. ზოგიერთი მათგანის თქმით, ბევრი მუშაობის მიუხედავად, მოყვანილ პროდუქტს მხოლოდ სახლში იყენებს ან მისგან ძალიან ცოტა შემოსავალს იღებს: „აპრილის შემდეგ დამოკიდებული ვარ ყანაში, მწვანილს ვანარმოებ... რომ გაუშვებ, ჩაიტან ბაზარში და დაგხვდება ძალიან გაუფასურებული „ტავარი“. გლეხის „ტავარი“ მაინც რაღაცნაირად გაუფასურებულია“.

გამოკითხულთა შორის თითქმის არცერთ ოჯახს არ აქვს მინიმალური დანაზოგი. ერთ-ერთი მოხუცი ქალი თავის ცხოვრებას ასე აჯამებს: „არცერთჯერ არ მეონია [დანაზოგი]. ქალი დავებრდი, დანაზოგი არც მაქ და არც ვფიქრობ, რომ ოდესმე მექნება. ჩემი დანაზოგი ჩემი შვილები არიან“. ვალი თითქმის ყველა გამოკითხული რესპონდენტის ოჯახს აქვს. ვალის რაოდენობა და ტიპი განსხვავდება. მაგალითად, ქალები ხშირად ასახელებდნენ, რომ განვადებით აქვთ გამოტანილი ტელეფონები, რათა შვილებს პანდემიის დროს განათლებაზე წვდომა ჰქონდეთ. რესპონდენტები ბანკის ვალის მიზგად ასახელებენ ბინის იპოთეკურ სესხს – საოჯახო სასტუმროსთვის, რემონტის ან მცირე ბიზნესისთვის, აგრეთვე, საყოფაცხოვრებო, ყოველდღიური ხარჯისთვის გამოტანილ თანხას. ვალის აღების მიზგად სახელდებოდა ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული სხვადასხვა საჭიროებაც.

რესპონდენტებს ჰქონდათ როგორც ბანკების, ასევე პატარა საკრედიტოების, ლომბარდის, კერძო პირების ვალი და მაღაზიებისა და აფთიაქების ნისია. რესპონდენტებს აქვთ განცდა, რომ მათ გარშემო ადამიანების უმრავლესობა ვალით ცხოვრობს. ასევე, აქვთ ინფორმაცია, რომ კერძო მევახშეები ხშირად სარგებლობენ ვალის გადაცილებით და დიდ პროცენტს იღებენ მოვალეებისგან ყოველ გადაცილებულ დღეზე. ბათუმსა და ხულოში განსაკუთრებით შესამჩნევია პატარა საკრედიტოების, ლომბარდების სიმრავლე. გამოკითხული რესპონდენტების ინფორმაციით, ბათუმში ბევრი ადამიანი თამაშობს სხვადასხვა სახის კაზინოში და ვალებს თამაშდამოკიდებულებაც ამწვავებს.

დასაქმებულების დიდი ნაწილი ამბობს, რომ მათი შრომის ანაზღაურება ადეკვატური არ არის, მათ კი, ვინც ამბობს, რომ მათი შრომა ადეკვატურად ანაზღაურდება, არგუმენტად მოჰყავთ ის მიზეზი, რომ რეგიონებში, ზოგადად, დაბალია ანაზღაურება და სხვებთან შედარებით დაბალი ხელფასი არ აქვთ, თუმცა ადასტურებენ, რომ ხელფასი და ოჯახის მთლიანი შემოსავალი მხოლოდ ელემენტარული საჭიროებისთვის ჰყოფნით. რამდენიმე რესპონდენტი, ვინც ფიქრობს, რომ ოჯახის შემოსავალი ელემენტარულზე მეტს სწვდება, ამბობს, რომ ეს მხოლოდ წელიწადში

ერთხელ ან ორჯერ შეიძლება მოხდეს და ყოველთვე დამატებით საჭიროებებს ვერ გასწვდებიან. ერთ-ერთი ქალი ამბობს: „*შეიძლება, ბევრი რაღაცა შეიქცეს ან მეც, ან მოხუცსაც სჭირდებოდეს ოჯახში. როცა არ გაქვს, ვერ დახარჯავ. გჭირდება კი, ხო მაგალითად, ახლა ამ თვის ბოლომდე 1000 ლარია საჭირო, რომ ნუ, ყველაფერს ნორმალურად გაუმკლავდე, მაგრამ როცა არ გაქვს, 100 ლარით უნდა დაკმაყოფილდე. რაც საჭირო და აუცილებელია, ის იყიდო ან ის შეიძინო და დანარჩენს გვერდზე გადადე, რა თქმა უნდა. ბაღებსაც შეიძლება სჭირდება ისეთი რაღაცეები, რომ... ახლა, მაგალითად, ჩაცმა აუცილებელია; შიშველი გარეთ ვერ გახვალ, რა თქმა უნდა და, შეძლებისდა მიხედვით ვაცვამ. შეიძლება, მეტიც უნდოდეთ, სჭირდებოდეთ, მაგრამ აუცილებელს ვყიდულობთ. ვერ ვყიდულობთ იმას, რაც გვინდა, მაგალითად. როგორც შემოსავალია, იმის მიხედვით როგორ გვექნება დიდი გასავალი. რაც არ გაქვს, იმას ვერ გახარჯავ“.*

საშუალო ან არასრული საშუალო განათლების მქონე ქალები ერთხმად ამბობენ, რომ კაცებთან შედარებით სამსახურის პოვნა ძალიან უჭირთ. იმ კაცებს, რომლებსაც იგივე განათლება აქვთ, შეუძლიათ, მშენებლობაზე იმუშაონ ან დღიური მუშები იყვნენ, მაგრამ ქალებისთვის მსგავსი შესაძლებლობებიც თითქმის არ არსებობს. ერთ-ერთი რესპონდენტი ჰყვება: „*რა თქმა უნდა, მინდა იყოს ისეთი სამუშაოები, რომ ჩემთვის იყოს ხელმისაწვდომი, შევძლო მუშაობა და მეონდეს ჩემი ხელფასი და ვიყო დამოუკიდებელი. რაღაცის ყიდვა მინდა და დღეს ვინმეს არ ვთხოვო, თუნდაც ჩემს ქმარს, მეონდეს შესაძლებლობა, რომ ჩემ თავს ვუპასუხო. ჩვენ ვცხოვრობთ სოფელში. ძალიან მინდა ვიმუშაო, მეონდეს ჩემი ხელფასი, გარემოს გამო არ შემიძლია. მაგალითად, იქ არაფერი სამუშაო არ არის, რომ ვიმუშაო. არც არის ფაბრიკა, არც არის ისეთი საწარმო, რომ დავსაქმდეთ ყველა ქალი. თუ იქნება მასეთი, რომ ჩვენიდან იყოს მისაწვდომი, მე დარწმუნებული ვარ, რომ ბევრ ქალს აქვს სურვილი და იმუშავებს... მე, მაგალითად, როცა არ ვარ განათლებული, ოღონდ ვიყო დამოუკიდებელი და მეონდეს ფული, ჩემ შვილებს არაფერი მიაკლდეს... მაგალითად, ჩემი ქმარი მუშაობს, რამდენჯერ თუ გამეიარს და იქნება საშვალეობა, მშენებლობა იქნება თუ რაღაცა. რა თქმა უნდა, ქალის სამუშაო მაგი არაა და მე ამის გამო ვერ ვმუშაობ პირადად“.* ამასთან, ქალებს უჭირთ სახლის საქმეებისა და ბავშვების დატოვება, ამიტომ ხშირად ვერ ახერხებენ მუშაობას.

უმაღლესი განათლების მქონე ქალების თქმით, ისეთ სამსახურებში მუშაობენ, სადაც დანიშნულების საშუალება ობიექტური მიზეზების გამო არ არსებობს, რადგან ყველა თანამშრომელს ერთი დამსაქმებელი ან დირექტორი ჰყავს. ერთადერთი ადამიანი, ვინც ამბობს, რომ კაცებთან შედარებით დანიშნულების საშუალება შეზღუდული აქვს, ბანკში მუშაობს: „*აქ კაცებს უფრო უპირატესობა აქვთ, ვიდრე ქალებს... მემდგომებიც თვლიან, რომ სჯობს, კაცი იყო. ჩემს დასაქმებასთან დაკავშირებითაც იყო კითხვები, ეს რომ გოგოა და გაქაჩავს თუ ვერაო“.*

რელიგიური დისკრიმინაცია დასაქმების დროს

აჭარაში რესპონდენტები იხსენებდნენ დასაქმების დროს რელიგიური დისკრიმინაციის შემთხვევებს, რომლებიც თვითონ ან მათ ახლობლებს გადახდათ. როგორც ქალები ამბობენ, დისკრიმინაციის პრობლემა ხულოსა და მიმდებარე სოფლებში ნაკლებადაა. უფრო მეტად დისკრიმინაციის შემთხვევები ეხება სივრცეებს, სადაც მუსლიმური უმრავლესობა არ ცხოვრობს. მაგალითად, ერთ-ერთი გამოკითხული იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მის დას რელიგიური წარმომავლობის გამო სკოლაში მუშაობაზე უარი უთხრეს: „ჩემმა დამ უნივერსიტეტი წარჩინებით დაასრულა. კარგი პედაგოგია თავისი მიდგომებით. შესთავაზა ერთმა ლექტორმა მუშაობა სკოლაში, რომლის ხელმძღვანელიცაა ქრისტიანი. როცა შეიტანა საბუთები, პასუხი იყო, რომ მათ სკოლას აუცილებლად ქრისტიანი პედაგოგი სჭირდებოდა... ხელი შეუშალა მისმა რელიგიამ დასაქმებაში, რადგან ის იყო „თათარი“. ლექტორმა უთხრა, ჩვენს სკოლაში მხოლოდ ქრისტიანი მოსწავლეები სწავლობენ, თან დაწყებით კლასში მუსლიმი ვერ შევა, რადგან მასწავლებელმა ქრისტიანობისადმი სიყვარული უნდა ასწავლოს მოსწავლეებს“.

კიდევ ერთი ჰიჯაბიანი ქალი ამბობს: „პირადად მე მქონია შემთხვევა. ეხლა უფრო მეტი ადგილია, სადაც მე მარტივად ვიმუშავე, მაგრამ ადრე, როცა პირველი შვილი შემეძინა, მაშინ მინდოდა მემუშავა... რო დავურეკე, მითხრეს, მოდიო... რომ მივედი, დამინახეს ახლა თავზე დაფარებული ვიყავი, იფიქრეს, ალბათ, რომ ეს ვერ გააკეთებსო. აღარ დაურეკიათ... პირადად მე ბევრი მეგობარი მყოლია [ასეთი სიტუაციაში]“.

შინ შრომა

აჭარისა და მარნეულის მუნიციპალიტეტის გამოცდილება

მარნეულის მუნიციპალიტეტშიც და აჭარაშიც შინ შრომის კუთხით გამოიკვეთა მსგავსი ტენდენციები. კერძოდ, ქალები, რომლებიც დიასახლისები არიან და სახლში დამხმარე არ ჰყავთ, სახლში და სოფლის მეურნეობაში მუშაობენ 8-14 საათის განმავლობაში. მათი თქმით, გაღვიძებისთანავე იწყებენ სახლის საქმეების კეთებას. იშვიათად ან საერთოდ არ ისვენებენ და მხოლოდ ძილის დროს ჩერდებიან. ამ ქალების უმეტესობას მხოლოდ თავად უწევს შინ შრომა. ის ქალები, რომლებსაც სახლში ჰყავთ დედა, დედამთილი, მული, რძალი ან, იშვიათ შემთხვევაში, ქალიშვილები, ამბობენ, რომ მუშაობენ 5-9 საათის მათი ნაწილის, თქმით, ქალებს შორის საქმის გადანაწილება ამცირებს სამუშაო დატვირთვას, თუმცა ზოგიერთ მათგანს, განსაკუთრებით მას, ვისაც დიდი ოჯახი აქვს ან ვის ოჯახსაც სოფლის მეურნეობა

აქვს, შინ მაინც 8-9 საათს შრომობს. დასაქმებული ქალები, რომლებიც დაოჯახებულები არ არიან, სახლში ყველაზე ნაკლებად არიან დატვირთულები. იგივე შეიძლება ითქვას სტუდენტ გოგონებზე, თუმცა ყველა მათგანი ასრულებს რაღაც ტიპის სახლის საქმეებს. მათი თქმით, სახლში შაბათ-კვირას უფრო მეტად იტვირთებიან ან სხვა დღეებში 1-2 საათს უთმობენ შინ შრომას.

ცალკე ჯგუფად შეგვიძლია გამოვყოთ მარტოხელა ქალები და პრეკარიულ შრომაში დასაქმებულები. მათ ხშირად უწევთ სრული დატვირთვით მუშაობა სამსახურებში (ზოგჯერ დღეში 10-12 საათი) და შინაც დიდწილად თავად შრომობენ. ის ქალები, რომლებიც დასაქმებულებიც არიან და დაოჯახებულებიც, ამბობენ, რომ მაინც უწევთ სახლის საქმეების კეთება. ზოგიერთ მათგანს მარტოს უხდება შინ შრომა და სახლში ყველა საქმეს თავად აკეთებს. ქალების გამოცდილებაზე დაყრდნობით ამჟღაბრაა ისიც, რომ ოჯახში სხვა ქალის არარსებობის, ან დედის მუშაობის შემთხვევაში დატვირთვა უფროს გოგონებზე გადადის და მათ ბევრი საქმის შესრულება უწევთ. ზოგიერთი რესპონდენტის შემთხვევაში, ეს ცუდად აისახებოდა მათ სკოლაში სიარულზე, თავისუფალ დროზე. ზოგისთვის კი დატვირთვა მძიმე არ ყოფილა.

გამოკითხული ქალების უმრავლესობა ამბობს, რომ მხოლოდ ძილის დროს ისვენებს ან დასვენების დრო დღეში 1-2 საათს არ აღემატება. *„დასვენების დროს, რომ თქვა, დღეს ეს საათი დავეთმო დასვენებასო, ასეთი არ მგონია, სოფელში არსებობდეს. ნაწილობრივ, ხან ყავას დაღევ და ჩამოჭდები, მარა, რომ გამოყო საათი და დაისვენო, ეს სოფელში გამორიცხულია“*, – ამბობს ერთ-ერთი აჭარელი ქალი. სხვა რესპონდენტის თქმით კი: *„ქალისთვის საქმე არ მთავრდება, ჩემი აზრით. სულ მთელი დღე რომ დაუთმო, მაინც ვერ დამთავრებ. ჭირდება მაინც დიდი დრო, რომ ეს ყველაფერი წესრიგში გქონდეს. რო არ დაჯდე და საკუთარ თავს არ მისცე უფლება, რომ დაისვენო, შეიძლება, არც კი დამთავრდეს“*. ქალების ნაწილი ამბობს, რომ მხოლოდ ბავშვებთან თამაშის დროს ისვენებს. ვინც დღეში 1-2 საათს ისვენებს, ამბობს, რომ დასვენება, ძირითადად, ჩაის ან ყავის სმის დროს უწევს – ტელევიზორს უყურებენ, მეზობლები ჰყავთ სტუმრად. ქალები, რომლებიც მუშაობენ და დაოჯახებულები არ არიან, ძირითადად, ამბობენ, რომ იშვიათად რჩებათ დასვენების დრო. სტუდენტები ყველაზე ხშირად ახერხებენ დასვენებას. მათი თქმით, დღეში შეიძლება 4-5 საათს დაისვენონ, მეგობრებთან ერთად გაერთონ, ფილმს უყურონ, წაიკითხონ.

სხვადასხვა ქალი დროის ყველაზე დიდ ნაწილს უთმობს ბავშვების მოვლას, ბავშვების მეცადინეობას, სახლის დალაგებას, სასოფლო მეურნეობას, საჭმლის კეთებას, რეცხვას. ზოგიერთი ქალი იმასაც ამბობს, რომ მათ უწევთ, ემოციურად შეუწყონ ხელი ოჯახის წევრებს, შვილებსა და მეუღლეს და ენერგია ემოციურ შრომაზეც მიმართონ. ამ შრომას ერთ-ერთი რესპონდენტი ასე აჯამებს: *„[შვილები] ჯერ პატარები, პატარები და მერე გაიზრდებიან, პატარები შენ ეძახე, მაგრამ ხუთ ინდივიდუალურ*

ადამიანთან გაქვს ურთიერთობა და ყველას თავისებური მიდგომა ჭირდება. ამას იმდენი შრომა ჭირდება, იმდენი ენერჯია და ამათი ფსიქოლოგიის ამოცნობა. იმას სხვანაირი ფსიქოლოგიით მიდგომა სჭირდება, ამას აფსოლუტურად სხვანაირით“. დიდი შრომის მიუხედავად, ბევრი ქალი ამბობს, რომ ეს საქმე მისთვის მნიშვნელოვანი ღირებულების მქონეა.

აჭარაშიც და მარნეულის მუნიციპალიტეტშიც ქალების უმრავლესობა ამბობს, რომ მათი აზრით, ქალების შრომა დატვირთვითა და სირთულით კაცების შრომის თანაბარია ან ბევრად აღემატება. მარნეულის მუნიციპალიტეტში ერთ-ერთი ქალი ამბობს: „ჩემი აზრით, ქალების საქმე უფრო რთულია, ვიდრე კაცების. ქალი სახლში ყველა საქმეს აკეთებს“. აჭარელი ქალის თქმით, „ბებიაჩემს ჰქონდა ესეთი გამოთქმა, საოჯახო სამუშაოები გამოუჩინარიაო... იმდენს მუშაობ, მუშაობ, მაგრამ რაღაცნაირად თითქოს არ ჩანს“. სხვა რესპონდენტი მიიჩნევს: „პირადად მე სამსახურში ნაკლებად ვიღლები, ვიდრე სახლის საქმეებისას. არ ჩანს, თორემ ძალიან შრომატევადია. სოფელში ქალის მიერ განეული შრომა ბევრად აღემატება კაცის მიერ განეულ შრომას იმის მიუხედავად, რომ კაცის შრომა უფრო უკავშირდება ძალას და მძიმეა, ქალს უფრო მეტი და დამღლევი საქმე აქვს“. ქალების შრომის სიმძიმეს და ამავდროულად მის უხილავობას კიდევ ერთი რესპონდენტი ასე აღწერს: „[ქალის შრომა] უფრო მეტია, მარა არ ჩანს, ამაშია საქმე. დამალულია. ქალის საქმე არ ჩანს იმიტომ, რომ ის, რასაც საქმობს, საქმედ არ მიაჩნია მამაკაცს. მაგალითად, ასწია და ერთი, ორი, სამი ნაჭერი შეშა დაჩეხა კაცმა და ეს ჩანს. შენ რომ გადიხარ, იმას აკეთებ, ამას აკეთებ, საჭმელიც რომ საჭმელია, გააკეთებ – შეშტამენ აღარსად აღარ არის. არ ჩანს, თორემ უფრო მეტია. მე ასე მიმაჩნია“. ქალების უმრავლესობას იგივე განცდა აქვს შინ შრომასთან დაკავშირებით. მათი თქმით, ისინი მთელი დღე შრომობენ, საკმაოდ მძიმე სამუშაო აქვთ, მაგრამ ეს ხშირად საერთოდ არსად არ ჩანს ხოლმე.

მარნეულის მუნიციპალიტეტშიც და აჭარაშიც ზოგიერთი ქალი ამბობს, რომ უსამართლობაა, დიასახლისების შრომა უფასო იყოს. მარნეულის ერთ-ერთი სოფლის მცხოვრების თქმით, სახელმწიფო უნდა აღიარებდეს ქალთა შრომას შრომად და დიასახლისებს მინიმალურ თანხას მაინც უნდა უხდიდეს, რადგან ისინი სინამდვილეში მუშაობენ: „ვფიქრობ, რომ სახელმწიფომ დიასახლის ქალებს სოციალური დახმარება უნდა მისცეს, თუნდაც 100 ლარი. ჩვენ სამუშაო ადგილი არ გვაქვს და როგორ უნდა ვირჩინოთ ჩვენი თავი? ჩვენ გვინდა მუშაობა, მაგრამ ვერ ვმუშაობთ იმიტომ, რომ ოჯახის წევრებს ვუვლით, შვილებს ვუვლით, ოჯახს ვუვლით“. ყველა ქალი ფიქრობს, რომ სახლში ქალების შრომის გარეშე სხვა ეკონომიკური აქტივობები ვერ წარმართება.

გამოკითხული ქალების ნახევარი ამბობს, რომ ოჯახში ფულის ხარჯვის გადანაცვებით იღებენ. დანარჩენების თქმით, ქმარი, დედა ან ოჯახის ყველა წევრი

წყვეტს ფულის ხარჯვის პრიორიტეტებს. ქალები ამბობენ, რომ ბავშვების ხარჯთან დაკავშირებით და საოჯახო ნივთების ყიდვისას ფინანსურ გადანწყვეტილებას თავად იღებენ. პროდუქტის ყიდვასთან დაკავშირებულ გადანწყვეტილებას ქალების ნაწილი თავად იღებდა, მეორე ნაწილი კი – ქმართან ან ოჯახის სხვა წევრებთან ერთად.

ძირითადად, დასაოჯახებელი და დასაქმებული ქალები არიან ისინი, რომლებიც ამბობენ, რომ საკუთარი ფული აქვთ, რომელიც შეუძლიათ, მხოლოდ თავიანთ თავს მოახმარონ. ზოგიერთი მათგანი მთელ თანხას, პირადი გადანწყვეტილებისამებრ, მხოლოდ თავის თავზე ხარჯავს. დაოჯახებული და დასაქმებული ქალების გამომუშავებული თანხა, ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, ძირითადად, ოჯახისა და შვილების საჭიროებისთვის იხარჯება. როგორც ზევითაც აღინიშნა, ხშირად მათ შემოსავალი მხოლოდ ელემენტარული საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად ან ამისთვისაც არ ყოფნით.

III. ქალთა მიმართ ძალადობა

ფიზიკური, ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური ძალადობა

მარნეულის მუნიციპალიტეტშიც და აჭარაშიც გამოკითხული ქალების ნახევარი ან თავს იკავებს ფიზიკურ ძალადობაზე საუბრისგან, ან ამბობს, რომ მსგავსი შემთხვევების შესახებ საახლობლოში არ სმენია. მეორე ნახევარი კი ღიად აფიქსირებს, რომ ამგვარი შემთხვევების შესახებ ინფორმაცია აქვს. ქალების ნაწილის აზრით, ბოლო დროს უფრო ნაკლებია ძალადობა, მეორე ნაწილი კი მიიჩნევს, რომ ძალადობის შემთხვევები არ შემცირებულა. იშვიათად ქალები ფიქრობენ, რომ ძალადობის შემთხვევები მომატებულია. ქალების ნაწილი ასახელებს ნათესავებს, მეზობლებს, მეგობრებსა და თანასოფლელებს, რომლებსაც ძალადობა განუცდიათ და რომლებზეც დღემდე ძალადობენ. ქალებს, ძირითადად, ახსენდებათ ისეთი შემთხვევები, როდესაც ქმრები ძალადობენ ცოლებზე. რესპონდენტები მათთვის ნაცნობ ძალადობის შემთხვევებს უფრო მეტად ქმრების ალკოჰოლიზმსა და ფინანსურ გაჭირვებას მიაწერენ. ის რესპონდენტები, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ფიზიკური ძალადობა შემცირდა, ამის მიზეზად გოგოების განათლებას ასახელებენ. მათი თქმით, ქალების განათლებამ და თავიანთი უფლებების ცოდნამ ძალადობის შემთხვევები შეამცირა, თუმცა სხვა რესპონდენტები ასე არ ფიქრობენ.

რესპონდენტები უფრო ღიად საუბრობენ ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური ძალადობის შემთხვევებზე. ერთ-ერთი რესპონდენტი აღიარებს, რომ ქმართან განქორწინების ერთ-ერთი მიზეზი მასზე ფსიქოლოგიური ძალადობა იყო. რესპონდენტების

აზრით, მათ გარშემო ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური ძალადობა ბევრად უფრო გავრცელებულია, ვიდრე ფიზიკური. ამასთან, რესპონდენტები ფსიქოლოგიურ ძალადობას ნაკლებად უკავშირებენ ქალების განათლებას. რამდენიმე რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ ფსიქოლოგიურად ქალებზე მხოლოდ ქმრები კი არა, ხანდახან დედამთილებიც ძალადობენ. ეკონომიკური ძალადობის შემთხვევების სიხშირეს მარნეულში ბევრი ქალი უსვამს ხაზს. ერთი რესპონდენტი ამბობს: *„ეკონომიკური ძალადობაა, როდესაც მოძალადე მსხვერპლს უზღუდავს განათლების მიღებას, ჯანდაცვაზე ხელმისაწვდომობას, როდესაც მოძალადე უკრძალავს წასვლას ან ფულს არ აძლევს მსხვერპლს... ასეთი შემთხვევები კი ბევრია“*. იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც ქალებს ოჯახის წევრები ჯანმრთელობის, განათლებისა და ელემენტარული ნივთებისთვის საჭირო თანხას არ აძლევენ, რესპონდენტები სხვაგვარი ეკონომიკური ძალადობის ფაქტებსაც იხსენებენ, როდესაც ქალი ბევრს მუშაობს ფიზიკურად, მაგრამ საბოლოოდ თავისივე შრომიდან მიღებული შემოსავალი მას არ ეკუთვნის: *„ეკონომიკური ძალადობა სოფლებში ძალიან ხშირია, ქალები მუშაობენ სოფლის მეურნეობაში და შემოსავლის მიღებაში დიდ როლს თამაშობენ, მაგრამ მაინც მამაკაცზე არიან დამოკიდებულნი ეკონომიკურად“*, – ამბობს ერთ-ერთი ქალი მარნეულის მუნიციპალიტეტში.

გამოკითხული რესპონდენტებიდან მხოლოდ ორი იხსენებს შემთხვევებს, როდესაც ქალები ქმრებს დაშორდნენ. რამდენიმე ქალი ამბობს, რომ მათმა ნაცნობებმა ან ნათესავებმა სხვადასხვა სახის ძალადობის გამო ოჯახებიდან წამოსვლა სცადეს, თუმცა შემდეგ მიზეზთა გამო უკან დაბრუნება მოუწიათ. რესპონდენტების ნაწილი ფიქრობს, რომ ხშირად ძალადობა ცნობიერებას უკავშირდება. თუ გარშემომყოფები და თავად მსხვერპლი ქალები მეტ ინფორმაციას დააგროვებენ ამის შესახებ და სტიგმა მოირღვევა, ისინი უფრო მარტივად აიმაღლებენ ხმას ძალადობის წინააღმდეგ და, საჭიროებისამებრ, მოძალადეებს გაშორდებიან. ამასთან, ზოგჯერ გაშორებულ ქალებს უჭირთ მშობლების სახლში დაბრუნება.

ის ქალები, რომლებიც ახლობლების მიმართ ძალადობისა და ძალადობრივი გარემოდან გარიდების ისტორიებზე ჰყვებიან, ნათლად აღწერენ, თუ რა ბარიერები უდგათ დღეს ასეთ გარემოში მყოფ ქალებს. პირველ რიგში, ოჯახების ნაწილი თუ უარს აცხადებს გაშორებული ქალის უკან მიღებაზე, ბევრი ოჯახი მზადაა, ქმარს გაშორებული ქალი უკან მიიღოს, თუმცა აქ გასათვალისწინებელია სხვადასხვა დაბრკოლება: მშობლები შესაძლოა, სრულიად სხვა სოფელში ან ქალაქში ცხოვრობდნენ, ამიტომ ქალს თუ შვილები ჰყავს, მოუწევს მათი სხვა გარემოში გადაყვანა, რაც ხშირად სტრესული შეიძლება იყოს შვილებისთვის. ამას გარდა, ზოგიერთი ოჯახი მზადაა, მორალურად მხარი დაუჭიროს შვილს, თუმცა არ აქვს იმის ფინანსური საშუალება, რომ დამატებით შეიფაროს კიდევ რამდენიმე წევრი. შესაბამისად, ბევრი ქალი ვერ მიდის მოძალადე ოჯახიდან იმის გამოც, რომ მისი მშობლების

ოჯახს ქალისა და ბავშვების რჩენის საშუალება არ აქვს. ალიმენტის აღება ბევრ ქალს დიდ ბარიერად ეჩვენება. ეს განსაკუთრებით აბრკოლებს მათ, ვინც არ იცის სახელმწიფო ენა და დამოუკიდებლად არ ჰქონია შეხება სასამართლოსთან ან საქართველოს სხვა ინსტიტუტებთან. მიღების შემთხვევაშიც ალიმენტი ხშირად არ არის საკმარისი საიმისოდ, რომ ქალებს საკმარისი რესურსი ჰქონდეთ. როგორც ერთ-ერთი ინტერვიუდანაც ჩანს, ალიმენტთან ერთად მარტოხელა ქალს შესაძლოა, დამატებით ორ სამსახურში მუშაობაც კი დასჭირდეს, რომ ელემენტარული ხარჯის დაფარვა შეძლოს.

ერთ-ერთი რესპონდენტი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მისი მეგობარი მოძალადე ოჯახიდან წამოვიდა, მშობლებთან დაბრუნდა, თუმცა იმის გამო, რომ სახელმწიფო სტრუქტურებმა ხარვეზულად იმუშავეს, ქალი იძულებული გახდა, ქმრის ოჯახში დაბრუნებულიყო. რესპონდენტის თქმით, ხარვეზები იქიდან იწყება, როდესაც პოლიციის გამოძახების შემდეგ მოძალადე და მსხვერპლი შესაძლოა, არც კი განაცალკეონ ერთმანეთისგან და მათ ერთ ჯერქვემ ცხოვრება გააგრძელონ. რესპონდენტი იხსენებს, რომ მეგობრის მიერ ძალადობაზე პოლიციაში განცხადების შემდეგ მოძალადე ქმრის ოჯახის წევრები ნაცნობობის გზით იღებდნენ პოლიციისგან ისეთ ინფორმაციას, რაზე წვდომაც, წესით, არ უნდა ჰქონოდათ. რესპონდენტის მეგობარი ქმრის ოჯახიდან წამოვიდა და მშობლებთან დაბრუნდა, თუმცა ქმრის ოჯახის წევრები და ნათესავები ხშირად აკითხავდნენ, შერიგების მიზნით. ქმარი დამნაშავედ ცნეს და საზოგადოებისთვის სასარგებლო საქმის კეთება დააკისრეს, თუმცა, რესპონდენტის თქმით, კაცს ეს არ შეუსრულებია და თანხის გადახდის შემდეგ საქმე სხვამ შეასრულა. რესპონდენტის მეგობარმა ვერ დაინახა სახელმწიფოს მხარდაჭერა და ქმრის ოჯახში დაბრუნდა.

იმ ფაქტორების გათვალისწინებით, რომ ხანდახან ქალის მშობლების ოჯახი ქალსა და ბავშვებს ვერ მიიღებს ან მიღების შემთხვევაში, ქალი რისკის ქვეშ ცხოვრობს, აუცილებელია, ქალებს ჰქონდეთ თავშესაფარი და მოძალადე გარემოდან გაცლის საშუალება. რესპონდენტები ჰყვებიან, რომ თავშესაფრები ბევრ რეგიონში საერთოდ არ არსებობს ან არსებობს ისეთ ადგილას, რომელიც ქალს მთლიანად მოსწყვეტს თავის სოციალურ გარემოს. ამას გარდა, თავშესაფრებში ხშირად ადგილი არც არის, ადგილის პოვნის შემთხვევაში კი ქალებს იქ დარჩენა მხოლოდ რამდენიმე თვის განმავლობაში შეუძლიათ. იმ პირობების გათვალისწინებით, რომ ბევრ მათგანს შესაძლოა, საშუალო განათლება არ ჰქონდეს და არც სამუშაო გამოცდილება, არ ხდება ქალების გრძელვადიანი მხარდაჭერა, რაც მათ დამოუკიდებლად ცხოვრებისთვის საჭირო რესურსებითა და უნარებით უზრუნველყოფდა. თავშესაფრის არქონა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა, რომელიც ქალებს ხელს უშლის მოძალადე გარემოდან გარიდებაში. მათ შორის, არ არსებობს სოციალური საცხოვრებლები, სადაც ძალადობის მსხვერპლი და მათი შვილები ქირის გარეშე იცხოვრებდნენ, განუსაზღვრელი ვადით.

ის ქალები, რომელთაც ძალადობის მსხვერპლთან ურთიერთობის გამოცდილება აქვთ, ამბობენ, რომ სახელმწიფო სერვისები მათნაირი ქალებისთვის თითქმის არ არსებობს. ძალადობის მსხვერპლი ქალებისთვის არ არსებობს ფსიქოლოგის მხარდაჭერის გრძელვადიანი ან მოკლევადიანი პროგრამები, რომლებიც რეგიონებში ძალადობის მსხვერპლ ქალებს დაეხმარებოდა. საკმაოდ მნიშვნელოვანია ფსიქოლოგიური მხარდაჭერა, რადგან ბევრ მსხვერპლს აქვს დეპრესია, პოსტტრავმატული სტრესი ან სუიციდური ფიქრები. სახელმწიფო დონეზე არ არსებობს მსხვერპლთა დასაქმების პროგრამები და მსხვერპლთა ფინანსური დამოუკიდებლობა მთლიანად უგულებელყოფილია. ამას გარდა, მუნიციპალიტეტებში არის სოციალური მუშაკების დეფიციტი. იმის მაგივრად, რომ სოციალური მუშაკები მასიურად და აქტიურად მუშაობდნენ სხვადასხვა თემში, ჩართულნი იყვნენ ძალადობის შემთხვევების გამოვლენაში, მსხვერპლსა და მოძალადესთან მედიაციის პროცესში და მსხვერპლს მხარს უჭერდნენ, რეგიონებში თითო მუნიციპალიტეტში სოციალური მუშაკების ძალიან ცოტა რაოდენობაა განაწილებული.

რესპონდენტები ასევე ამბობენ, რომ რადგან ბავშვის დაბადებიდან 1 წლის განმავლობაში ცოლ-ქმარს განქორწინების უფლება არ აქვს, ეს აბრკოლებს ზოგიერთ ქალს, წამოვიდეს სახლიდან, რადგან კანონიერად ქმარს ვერ გამოორდება და ალიმენტს ვერ აიღებს. ეს კანონი ქალების დასაცავად არის შექმნილი, თუმცა ძალადობის შემთხვევის დროს დაბრკოლებასაც უქმნის.

რესპონდენტების დაკვირვებით, ქალებს ხშირად არ უჭერებენ, როცა ისინი ფსიქოლოგიურ, ეკონომიკურ ან ფიზიკურ ძალადობაზე საუბრობენ. ეს თანაბრად ეხება საზოგადოებრივ აზრსაც და სხვადასხვა სახელმწიფო სტრუქტურებსაც, მაგალითად, პოლიციას. ერთ-ერთი რესპონდენტის დაკვირვებით, ქალებს მეტად უჭერებენ მამის, როცა მათ გვერდით დგას რომელიმე ორგანიზაცია (მათ შორის, არასამთავრობო ორგანიზაციები) ან ჯგუფი. თუ მოძალადის ოჯახი თემში გავლენიანია, მსხვერპლის ცხოვრებას ეს უფრო ართულებს და მნიშვნელოვანია, მის გვერდით იყოს ორგანიზაცია ან ადამიანთა გუნდი, რომელიც მსხვერპლს ფსიქოლოგიურ, მატერიალურ და იურიდიულ მხარდაჭერას აღმოუჩენს. ერთ-ერთი მსხვერპლის მაგალითმა ცხადყო, რომ, როდესაც მის გვერდით დადგა მუნიციპალიტეტის ქალთა ოთახი, საზოგადოების დიდმა ნაწილმა მსხვერპლის მხარე დაიჭირა, მოძალადის ოჯახის გავლენიანი რეპუტაციის მიუხედავად. მუნიციპალიტეტის მერიაში მომუშავე ქალის ინფორმაციით, ამ შემთხვევამ ბიძგი მისცა სხვა ქალებსაც, მიემართათ პოლიციისთვის, ოჯახში ძალადობის შემთხვევებზე. მუნიციპალიტეტში გაზრდილია სამართლებრივ სტრუქტურებში ამ ტიპის ძალადობაზე მიმართვიანობა. ერთი მხრივ, ეს, ზოგადად, პანდემიას უკავშირდება – პანდემიის პერიოდში გაზრდილია ოჯახური ძალადობის შემთხვევები, თუმცა მეორე მხრივ, იმ ქალებმა, რომლებიც მანამდე თავს იკავებდნენ, აზრი შეიცვალეს.

რესპონდენტების თქმით, პრობლემა სახელმწიფო სტრუქტურების დონეზეც არსებობს, მაგალითად, გენდერულ საბჭოებში მნიშვნელოვანია, დასაქმებულები იყვნენ ისეთი ადამიანები, რომლებსაც გენდერულ საკითხებზე სენსიტიურობა და ცოდნა აქვთ, თუმცა, ჯერჯერობით, ასე არ არის და ზოგიერთ შემთხვევაში გენდერულ საბჭოშიც შეიძლება იყვნენ ისეთი ადამიანები, რომლებსაც გენდერული სენსიტიურობა არ გააჩნიათ. ამას გარდა, მნიშვნელოვანია, სამართალდამცავ სტრუქტურებში გაჩნდნენ ისეთი ადამიანები, რომლებსაც ექნებათ საკითხის სიღრმისეული ცოდნა და თანაგრძნობა ძალადობის მსხვერპლთა მიმართ.

აჭარელი რესპონდენტები საუბრობენ იმის შესახებაც, რომ განქორწინებისას ქალებს ხშირად არ აძლევენ შვილებთან ცხოვრების უფლებას და ისინი მამასთან რჩებიან. ქალებს სხვადასხვა გზით უკრძალავენ ბავშვების წაყვანას და ზოგჯერ ნახვასაც კი, რადგან მათ გამოორება გადაწყვიტეს.

რესპონდენტები ასევე მწვავედ სვამენ ადრეული ქორწინების საკითხს. მათ ნაწილს თავად აქვს ოჯახი შექმნილი 15-17 წლის ასაკში. აჭარელი ქალები ფიქრობენ, რომ ადრეული ქორწინება აჭარაში თუ ნორმად მიიჩნეოდა ათი და ოცი წლის წინ, ახლა ეს შეხედულება შეცვლილია და გოგონები ნაადრევად იშვიათად ოჯახდებიან. ასევე, გასათვალისწინებელი ფაქტორია, რომ, ზოგადად, საქართველოში 1990-2000-იანი წლების დასაწყისში ნაადრევი ქორწინება საკმაოდ ხშირი მოვლენა იყო. ზოგიერთი რესპონდენტი წუხს, რომ ოჯახის შექმნის გამო ვერ შეძლო განათლების მიღება, თუმცა ქალები ასევე აღიარებენ, რომ რამდენიმე ათეული წლის წინ ეს მიიჩნეოდა ნორმად.

მარნეულის მუნიციპალიტეტში ახალგაზრდებიც და შუახნის ქალებიც მწვავედ აყენებენ ადრეული და იძულებითი ქორწინების პრობლემას. რესპონდენტების ნაწილი ამბობს, რომ თავად არის იძულებით ან ადრეულ ქორწინებაში. ერთ-ერთი რესპონდენტის თქმით, ის დაოჯახების წინააღმდეგი იყო. განათლების საშუალება მთლიანად წაერთვა და ცხოვრებაში მისი ერთადერთი იმედი პატარა შვილია. მასწავლებლები იხსენებენ შემთხვევებს, როდესაც მათ უცდიათ მოსწავლეების დახმარება, თუმცა ეს შედეგიანი არ ყოფილა. ზოგჯერ მოსწავლე თავად მიმართავდა მასწავლებელს და დახმარებას სთხოვდა, ზოგიერთ შემთხვევაში კი მოსწავლეს თავად უნდოდა დაოჯახება და მასწავლებელი ცდილობდა ჩარევას. მასწავლებლები ამბობენ, რომ ხშირად თავად მასწავლებლებს არ აქვთ საკმარისი ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა უნდა მოიმოქმედონ იმ შემთხვევაში, როცა არასრულწლოვანის ქორწინების შესახებ იგებენ. ზოგჯერ კი გოგონებს ეშინიათ და უარყოფენ, რომ მათ თავად მიმართეს მასწავლებლებს დასახმარებლად. მასწავლებლებს კი სხვადასხვა სტრუქტურა სხვადასხვა ინფორმაციას აწვდის. ამას გარდა, რესპონდენტები აღიარებენ, რომ ხშირად ნაად-

რევი ქორწინება გამოწვეულია სოციალური სიდუხჭირით და ოჯახები გოგონებს მაშინ ათხოვებენ, როდესაც აღარ შესწევთ შვილების რჩენის თავი. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანია საფუძვლიანი მოკვლევა ადრეული და იძულებითი ქორწინების მიზეზების დასადგენად. აშკარაა, რომ ადრეულ ქორწინებას სოციალური და ეკონომიკური მიზეზებიც უდევს საფუძვლად, ვინაიდან მოტივირებულ მასწავლებლებს არ აქვთ სათანადო ინფორმაცია იმ მექანიზმების შესახებ, რომლებიც გოგონებს დაეხმარებოდა. მათ არ აქვთ წვდომა სათანადო რესურსებზე და მართო ვერ ახერხებენ მოსწავლეების დახმარებას, ამ სქემაში ჩართულები არ არიან სოციალური მუშაკებიც. მნიშვნელოვანია, სახელმწიფომ ამ საქმეებში ჩართოს მრავალმხრივი მექანიზმი, რომელიც მხოლოდ დასჯაზე არ იქნება ორიენტირებული.

IV. პოლიტიკური მონაწილეობა

მარნეულის მუნიციპალიტეტი

დასახლების კრებები

დასახლების კრება, რომელიც, წესით, საქართველოში დემოკრატიული მმართველობის ერთ-ერთი მექანიზმია და უნდა უზრუნველყოფდეს პოლიტიკურ პროცესებში მოსახლეობის ჩართულობას, ქალებისთვის მიუწვდომელი და დახურული რჩება. მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოკითხული 17 ქალიდან მხოლოდ ერთი მათგანი ამბობდა, რომ სოფლის კრებებზე აქტიურად დადის და ყოველთვის გამოთქვამს აზრს. 15 მათგანი არასდროს ყოფილა სოფლის კრებაზე.

ქალების ნაწილმა იცის ამგვარი მექანიზმის შესახებ, თუმცა თავად ვერასდროს მოახერხა ჩართვა, რამდენიმე მიზეზის გამო. ნაწილი ამბობს, რომ არასდროს იცის, თუ როდის ტარდება კრება. ერთ-ერთი აქტიური ქალი ამბობდა, რომ მუდმივად სურს ასეთ კრებაში მონაწილეობის მიღება, თუმცა მასთან კრების შესახებ ინფორმაცია წინასწარ არასდროს არ მიდის. მსგავსი გამოცდილება ჰქონდა რამდენიმე სხვა ქალსაც, თუმცა ზოგიერთ მათგანს სოფლის კრებებში მონაწილეობის სურვილი არ ჰქონია.

ქალების აზრები იყოფა იმასთან დაკავშირებით, იღებენ თუ არა სოფლის კაცები იმგვარ გადაწყვეტილებას, რაც ქალების საჭიროებასაც იმ სოფლებში, სადაც არ არსებობს ბაზისური ინფრასტრუქტურა, მათ შორის გზები, წყალი, გაზი და სხვა, ქალები მიიჩნევენ, რომ ნებისმიერი გადაწყვეტილება, რაც მათ ცხოვრებას დადე-

ბითად შეცვლის, მნიშვნელოვანია. გადანყვეტილებები, რომლებიც ფუნდამენტური პრობლემების აღმოფხვრას ეხება, აისახება როგორც კაცების, ასევე ქალების კეთილდღეობაზე. თუმცა იმ სოფლებში, სადაც წყლის, გზის და გაზის პრობლემები მეტ-ნაკლებად მოგვარებულია ან დაწყებულია ამ პრობლემების მოგვარება და არ არსებობს საბავშვო ბაღები, ქალების თქმით, კაცები არ განიხილავენ ბაღების პრობლემას, რაც ქალებს ძალიან აწუხებთ. ამის ნაცვლად კაცებმა შეიძლება რიტუალების სახლი ან კაფე მოითხოვონ. ამიტომ ქალების ნაწილი მიიჩნევს, რომ მნიშვნელოვანია, ქალებსაც ჰქონდეთ თავიანთი წუხილის გამოხატვა-გახმაურებისა და მუნიციპალიტეტამდე მიტანის სივრცე.

ერთ-ერთ დაბრკოლებად რჩება ის ფაქტორი, რომ რამდენიმე ქალის აზრით, გავრცელებულია მოსაზრება, თითქოს პოლიტიკა ქალების საქმე არ არის. ამიტომ ისინი უფრთხიან კიდევ არჩევნების გარდა, ნებისმიერ პოლიტიკურ პროცესში მონაწილეობას. ქალების ნაწილი ამას თემში არსებულ წარმოდგენებს უკავშირებს, მეორე ნაწილი კი იმაზე მიუთითებს, რომ ქალებს საამისო სივრცე არც მუნიციპალიტეტის მხრიდან ეძლევათ. გამოკითხულთაგან მხოლოდ ერთი ქალის გამოკლებით ყველა სხვა ქალს აქვს სურვილი, მონაწილეობდეს პოლიტიკურ პროცესებში, სადაც თემისთვის სასიკეთო ცვლილებების გატანას მოახერხებდა.

რამდენიმე რესპონდენტს აქვს განცდა, რომ სოფლის კრებაზე მიღებული გადანყვეტილება დემოკრატიული არ არის, მოჩვენებითად ტარდება და მათში მონაწილეობას აზრი არ აქვს. რამდენიმე რესპონდენტი ფიქრობდა, რომ სახელმწიფოს ოფიციალურ პირებს უკვე კრებამდე აქვთ გადანყვეტილება მიღებული და მის გამართვას აზრი აღარ აქვს. ერთ-ერთი ქალი ამბობს: „ვფიქრობ, რომ [გადანყვეტილება], ძირითადად, იმის მიხედვით არის მიღებული, თუ რისი გაკეთება უნდა სახელმწიფოს, ვიდრე სოფლის მოსახლეობის სურვილებით“. სხვა რესპონდენტი, ადგილობრივი აქტივისტი, რომელიც კარგად იცნობს რეგიონის პრობლემებს, აღნიშნავს, რომ სოფლის კრებებში კაცების მონაწილეობის მიუხედავად, აზერბაიჯანულენოვან სოფლებში ქალებიც და კაცებიც პოლიტიკური გადანყვეტილების მიღებისგან თანაბრად შორს არიან. თუ კაცები დასახლების კრებებზე ინფორმაციას იღებენ და ერთი შეხედვით ჩანს, თითქოს პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობენ, სინამდვილეში პოლიტიკაში მაინც არ არიან ჩართულები და არც პოლიტიკური ძალაუფლება არ გააჩნიათ. მისი თქმით, თავად სახელმწიფოს ოფიციალურ პირებსა და მმართველებს, მათ შორის, მარნეულის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს წევრებისა და პარლამენტის დეპუტატების ჩათვლით, არ ესმით, თუ რა მნიშვნელობა აქვს რიგითი ადამიანების მონაწილეობას პოლიტიკური გადანყვეტილების პროცესში. მისი თქმით, სახელმწიფოს მმართველობის რგოლებს თავად არ აქვთ გაცნობიერებული, რომ ბიუჯეტში თანხა სახელმწიფოს და ხალხის საკუთრებაა და ის კონკრეტული პარტიის ჯიბიდან არ ივსება. სახელმწიფოს მოხელეების მიერ ამის გაცნობიერ-

რების გარეშე რესპონდენტს უჭირს იმის წარმოდგენა, თუ როგორ უნდა ჩაერთონ პოლიტიკურ პროცესებში რიგითი მცხოვრებნი.

მსგავს თვალსაზრისს გამოხატავენ თემში აქტიური რესპონდენტებიც. ერთ-ერთი მათგანი ამბობს, რომ ხშირად მოსახლეობა არ არის ინფორმირებული მარტივი ინფორმაციითაც კი. მაგალითად, რა ეკუთვნის, როგორც მოქალაქეს. „დავუშვათ, როდესაც სოფელში წყლის პრობლემა არსებობს წლებია და კვირაში ერთხელ, ორჯერ წყალი მოდის, ადამიანები ფიქრობენ, რომ ეს კარგია და ძალიან დიდი წინსვლაა... პრობლემა იმდენია, ნებისმიერი რომ მოგვარდეს, კმაყოფილები ვართ“, – ამბობს ის. რესპონდენტის თქმით, მაშინ, როდესაც სოფლებში ბაზისური პრობლემები მოგვარდება, როგორცაა წყალი ან გზა, მოსახლეობას შესაძლოა არ ჰქონდეს გაცნობიერებული, რომ ეს ინფრასტრუქტურა მათ ეკუთვნით, როგორც მოქალაქეებს და ხელისუფლების საჩუქარი არ არის, თუმცა, როგორც სხვა რესპონდენტმა აღნიშნა, ხელისუფლების წარმომადგენლობა ასევე უწყობს ხელს ამ წარმოდგენის გაძლიერებას. სხვადასხვა რესპონდენტი აღნიშნავდა, თუ როგორ მიიწერს ხოლმე სახელისუფლებო პარტია არა მხოლოდ იმ პროექტებს, რომლებიც სახელმწიფო თანხით კეთდება, არამედ იმასაც, რაც საერთაშორისო ორგანიზაციების დონაციებით კეთდება. იმავე რესპონდენტის დაკვირვებით: *„პრობლემა მოსახლეობაშიც არის, რადგან არ ვართ დიდად დაინტერესებულები [პოლიტიკით] და მუნიციპალიტეტის მხრიდან წლებია, მიჩვეულები ვართ, რომ მათ დამოუკიდებლად უნდა მიიღონ გადაწყვეტილებები. ახლა, როდესაც ჩვენ ან ვიღაც სხვა ამაზე ხმას იღებს, ეს ჩვეულებრივი მოვლენა არ არის მათთვის, გაღიზიანებას იწვევს... როდესაც მე რაღაცით უკმაყოფილო ვარ, ეტიკეტს მირტყავენ, რომ ოპოზიციის მომხრე ვარ. ადამიანი, რომელიც უკმაყოფილებას გამოაცხადებს, უცებ ოპოზიციის მომხრე ხდება. ამის გამო ბევრი თავს იკავებდა... თან უიმედობაც არის, ისედაც ვერაფერს ვერ შევცვლიო“.* იმავე რესპონდენტის აზრით, მარნეულის მუნიციპალიტეტში აქტიური კაცებიც კი ვერ ახდენენ დიდ გავლენას, თუ პარტიებისთვის არ აკეთებენ საქმეს. შესაბამისად, არა მხოლოდ ქალებისთვის, არამედ პოლიტიკაში ჩართული, აქტიური კაცებისთვისაც რთულია რაიმე ხელშესახები შედეგის მიღწევა. რესპონდენტები ამბობენ, რომ მათ გარშემო ზოგიერთ ადამიანს ჰგონია, ხელისუფლების მიმართ რაიმე უკმაყოფილების გამოხატვის ან მათი საჭიროებების დაფიქსირების გამო, მათ პენსიას ან სოციალურ დახმარებას მოუხსნიან.

კიდევ ერთი რესპონდენტის აზრით, პოლიტიკისგან დისტანცირებულად ყოფნა და აზერბაიჯანულენოვან სოფლებში კრების დროს პასიურობის პასუხისმგებლობა უფრო მეტად თვითმმართველობას ეკისრება, ვიდრე მოსახლეობას: *„[თვითმმართველობის წარმომადგენლებს] არ სჭერათ ამ ინსტიტუტების, რომლებიც ხალხთა მონაწილეობისთვის არის მოფიქრებული. იმდენად პირობითია სოფლის კრებები: ოღონდაც ჩაატარონ, იმ რაოდენობით ხალხი შეაგროვონ და ყოველთვის უმეტე-*

სობა კაცები მონანილეობენ. არ მუშაობს, რადგან ეს არ არის [თვითმმართველობის წარმომადგენლების მხრიდან] გულწრფელი სურვილი იმის, რომ რეალურად ეს ხალხი იყოს ჩართული განხილვაში და მათი ინტერესებიდან გამომდინარე გადაწყდეს საკითხები“.

სახელმწიფოსთვის ხმის მიწვდენა

მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოკითხული ქალების უმრავლესობა აცხადებს, რომ მუნიციპალიტეტის ან სახელმწიფოს ნებისმიერი ორგანოსთვის ხმის მიწვდენა არანაირი გზით არ შეუძლია. ის ქალები, რომლებიც ქართულად არ საუბრობენ, ამის ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორად ქართული ენის არცოდნას ასახელებენ. მათი აზრით, ქართული ენის ცოდნის შემთხვევაში უფრო ექნებოდათ საშუალება, საკუთარი საჭიროებები და ნუხილი მიეტანათ ხელისუფლების სხვადასხვა ორგანომდე და გადაეჭრათ ისინი: „ამ ხმის მიწვდენისთვის, უპირველეს ყოვლისა, ქართული ენა უნდა იცოდეს, მაგრამ მე არ ვიცი და ვფიქრობ, რომ ერთი-ერთ დიდი ბარიერი ეს არის“, – ამბობს ერთ-ერთი რესპონდენტი. მეორე რესპონდენტს, რომელმაც ქართული ენა არ იცის, თითქმის შეუძლებელ მისიად ესახებოდა სოციალური დახმარების მიზნით სახელმწიფოსთვის მიმართვა: „სოციალურ დახმარებასთან დაკავშირებით მიინდა მიმართვა, მაგრამ ვიცი, რომ ძალიან ძნელია პროცესი და თან ვიცი, რომ ძალიან ძნელია სახელმწიფოსგან სოციალური დახმარების მიღება. ეს ყველაფერი მოტივაციას მიკარგავს“.

მეორე ფაქტორად ქალები გამოყოფენ იმას, რომ არ იციან, როგორ მიანვლინონ მუნიციპალიტეტს ან სახელმწიფოს ხმა. არ აქვთ ინფორმაცია იმ ხერხებზე, რომლებიც მათ პირდაპირ ან ირიბ წვდომას მისცემდა ხელისუფლების სხვადასხვა ორგანოსთან, თუნდაც მუნიციპალიტეტთან. ქალები ასევე ამბობენ, რომ განათლების არქონა, სოფელში ცხოვრება ის ბარიერია, რომელიც მათ ხელს უშლის ხელისუფლებამდე ხმის მიწვდენაში.

ქალები ასევე ბარიერად ასახელებენ იმ უამრავ საქმეს, რისი გაკეთებაც სახლში ან შინამეურნეობაში უწევთ. მათ უჭირთ დროის გამონახვა თემის ცხოვრებაში აქტიურობისა და დამატებითი მონანილეობისთვის. განსაკუთრებით სოფლებში ქალებს იმდენი საქმის კეთება უწევთ, რომ ჯანმრთელობის ან თავის მოვლისთვისაც კი არ რჩებათ დრო.

ზოგიერთი რესპონდენტი კი ამბობს, რომ მუნიციპალიტეტის ან სახელმწიფოს სხვადასხვა ორგანოსთვის ნუხილის გაზიარება და ხმის მიწვდენა, უბრალოდ – მე კი მივანვდენ, მაგრამ რეაგირებას თუ მოახდენენ?“ – კითხულობს ქალი, რომელ-

მაც ქართული სრულყოფილად იცის, თემში აქტიურია და უმაღლესი განათლებაც აქვს. ერთ-ერთი ქალი აღნიშნავს: „ადამიანებს აქვთ იმისი განცდა, რომ ჩვენს აზრს არავინ ითვალისწინებს“. სხვა რესპონდენტი აცხადებს: „ვიცი რომ, მიმართვის შემთხვევაშიც არაფერი შეიცვლება და ყურადღებასაც კი არ გაამახვილებენ ჩვენზე. ამის გამო ტყუილად რატომ მივმართოთ?.. ხმა რომ მივანვლინოთ სახელმწიფოს, ვინ გაამახვილებს ყურადღებას? არავინ... არ არის გათვალისწინებული [ჩვენი საჭიროებები]. სიდუხჭირეში ვცხოვრობთ და სახელმწიფო არ გვეხმარება, რომ, ამ ფინანსურ პრობლემებს გავუმკლავდეთ“. სხვა სოფელში მცხოვრები ქალის თქმით: „ადამიანებს ჰგონიათ, რომ მათი აზრი არაფერს ცვლის და გავლენას არაფერზე ახდენს. თუ ადამიანს რეალურად ანახებ, რომ მისი აზრი მნიშვნელოვანია, ის მეორედაც იტყვის, მაგრამ ბევრს გონია, რომ ვერაფერს შეცვლის“. სხვა რესპონდენტიც გამოთქვამს მსგავს ნუხილს: „სოფლებში ადამიანები ძალიან ცუდ მდგომარეობაზე ცხოვრებენ, სამუშაო ადგილები ძალიან მცირეა. თუ ჩვენი ნუხილები სახელმწიფო დონეზე იქნებოდა გათვალისწინებული, ასეთი პრობლემები ჩვენ არ გვექნებოდა“. ერთ-ერთი სტუდენტი კი ამბობს, რომ პირადი გამოცდილებით, 1+4 პროგრამა იყო ერთადერთი, რომლის ფარგლებშიც გათვალისწინებული იყო ადგილობრივების ნუხილი და ახლა ბევრად მეტ ახალგაზრდას აქვს იმის საშუალება, რომ კარგ დონეზე დაეუფლოს ქართულ ენას და უმაღლესი განათლება მიიღოს.

შესაბამისად, განათლება და ქართული ენის ცოდნა, რესპონდენტების აზრით, ხმის მიწვდენის გარანტია ვერ იქნება და ასეთ შემთხვევაშიც ქალებში არსებობს უნდობლობა, რომ სასიკეთოდ რაიმე შეიძლება შეიცვალოს.

რამდენიმე რესპონდენტის აზრით, ადამიანებმა არ იციან, ზოგადად რა სახელმწიფო ან უფასო სერვისები არსებობს. ამას გარდა, არსებობს არასწორი მიმართვიანობის პრობლემა –ადამიანებს უჭირთ გაარჩიონ, რომელ დაწესებულებას რა შემთხვევაში უნდა მიმართონ, თუმცა ხშირად მათ არავინ უხსნის, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში უარის მიზეზი სერვისის არარსებობა კი არა, არასწორი მიმართვიანობაა. საჭარო მოხელეები ხშირად არ მიიჩნევენ თავს მოვალედ, მოქალაქეებს აუხსნან, რატომ ეუბნებიან ამა თუ იმ თხოვნაზე უარს, ხომ არ არსებობს ამ პრობლემის გადაჭრის გზები და რომელ განყოფილებაში დაეხმარებიან მას. ამას ძალიან ართულებს ენობრივი ბარიერი მოქალაქეებსა და მუნიციპალიტეტების თანამშრომლებს შორის. ერთ-ერთი ქალი, რომელსაც მჭიდრო შეხება აქვს მოქალაქეებსა და მუნიციპალურ სერვისებთან, ამბობს: „სისტემას შეუძლია, რაღაცები არ შეიმჩნიოს, როცა მას ეს არ აწყობს, ამიტომ მარტო ადამიანების კეთილი ნებისთვის ვართ განწირულები... ეს ყველაფერი არ მუშაობს, რადგან ეზარებათ ისე გაკეთება, როგორც უნდა იყოს, რადგან დროის დაკარგვად ითვლება და მოქალაქე მხოლოდ არჩევნებამდე და არჩევნების დროს უყვართ“.

4 ქალი, ორი სხვადასხვა სოფლიდან, აღნიშნავს, რომ მათ სოფლებში მოსახლეობას კოლექტიური წერილით მიუმართავს მერიისთვის, როცა საქმე წყალს, გზას ან გაზს ეხებოდა და ეს თხოვნა დაუკმაყოფილებიათ, მაგრამ სხვა რესპონდენტები ამბობენ, რომ ეს პროცესები საკმაოდ დიდხანს იწელება და შესაძლოა, წლები დასჭირდეს ბაზისური რესურსების დაკმაყოფილებას.

ქალების უმრავლესობა ამბობს, მერიისთვის პირადი საჭიროების გამო არასდროს მიუმართავს, თუმცა დანარჩენებს მუნიციპალიტეტთან ურთიერთობის გარკვეული გამოცდილება აქვთ. ორ მათგანს თავისი ან ახლობლის ოჯახის ჯანმრთელობის გამო მიუმართავს მუნიციპალიტეტისთვის, თემში აქტიური ქალები კი პერიოდულად სხვადასხვა მოთხოვნით მიმართავდნენ. ეს ძირითადად ეხებოდა სოფლებში განსახორციელებელ პროექტებს. ისინი ამბობენ, რომ ხანდახან უკმაყოფილებენ თხოვნას, უფრო ხშირად – არა. თემში ერთ-ერთი აქტიური ქალი ამბობდა, რომ ეჭვი აქვს, თავისი კრიტიკული მოსაზრებების გამო ეუბნებოდნენ უარს სოფლის საჭიროებების შესახებ თხოვნაზე (როგორცაა: ნაგვის ურნები, სოფლის შიდა გზების კეთილმოწყობა, გარე განათება, გაჩერება და სხვა), თუმცა იხსენებდა შემთხვევას, როდესაც 2011 წელს მოთხოვნა დაუკმაყოფილეს. სხვა რესპონდენტის გამოცდილებით, მერიაში განცხადების შეტანისას, ბევრად უფრო სწრაფად გვარდება პრობლემა, როდესაც ნაცნობები გეხმარებიან. იგი იხსენებდა, რომ თვეობით მოუგვარებელი პრობლემა უცებ მოაგვარა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ნაცნობი შეხვდა და მერიაში დაეხმარა. ის ადამიანები, რომლებსაც ნაცნობები არ ჰყავთ, თვეობით შეიძლება ელოდებოდნენ პასუხს და პრობლემა მაინც მოუგვარებელი რჩებოდეთ.

აჭარა

დასახლების კრება

აჭარაში დასახლებებში ბოლო წლებში კრების გამართვის შესახებ ქალების ნაწილს საერთოდ არ სმენია. რასაკვირველია, პანდემიის გამო 2021 წელს კრება არ მოუწვევიათ, თუმცა ქალების ნაწილს მანამდეც არ სმენია კრების შესახებ. ქალების მეორე ნაწილი კი ამბობს, რომ სოფლის კრებაზე ქალები, უბრალოდ, არ დადიან. ამგვარ შეხვედრებზე, ძირითადად, კაცები იკრიბებიან და ისინი იღებენ გადაწყვეტილებას. რამდენიმე ქალის თქმით, „ქალებს, ძირითადად, სიტყვა არ ეთქმით ასეთ შეკრებებზე“; „სოფლებში, და მათ შორის ჩემსაშიც, გადანყვეტილებას ყოველთვის იღებენ კაცები... ქალებისთვის დიდად არც მოუსმენიათ, აბა, თქვენ რას ფიქრობთ? ქალებისთვის რეალურად არავის უკითხავს აზრის გამოთქმა“, – ამბობენ რესპონდენტები. როდესაც სოფლებს ბაზისური საჭიროებები არ აქვს დაკმაყოფი-

ლებული, როგორცაა გზა და წყალი და კრებაზე მსგავსი პრობლემები გვარდება, ეს მთელი სოფლისთვის სასიკეთოა, თუმცა ზოგიერთი ქალი აღნიშნავს, რომ გარკვეულ შემთხვევებში კაცებმა შეიძლება არ დააყენონ ის საკითხები, რომლებიც ქალებს ძალიან ანუხებს. ერთ-ერთ ასეთ მნიშვნელოვან ნუხილად სოფლებში საბავშვო ბაღების არარსებობის საკითხი დასახელდა. ერთ-ერთი ქალის თქმით, *„არ ფიქრობენ, რომ ქალების აზრის გათვალისწინება მნიშვნელოვანია. პირდაპირ შეიძლება აზრი არ შეუზღუდონ, მაგრამ, როცა [კრებებზე] [ქალები] უმცირესობაში არიან, მაინც მამაკაცების აზრი გადის. მაგალითად, ბავშვთა ბაღების პრობლემა ან სხვა პრობლემები, რომლებიც სოფლებშია. ბევრ ქალს არც კი სმენია, რომ ბოლო წლებში კრება ჩატარებულიყოს“.*

ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობდა, რომ იმ საქმესთან დაკავშირებითაც კი, რომელსაც, ძირითადად, ქალები ასრულებენ, გადაწყვეტილებას მაინც კაცები იღებენ. მაგალითად, როდესაც წყალს, ძირითადად, ქალი მოიხმარს, მაინც კაცები წყვეტენ, ვის როდის ექნება წყალი. ამას გარდა, დღის წესრიგში, ქალების თქმით, ნაკლებად ექცევა ის საკითხები, რომლებიც მათ ეხება. ქალები ერთხმად ამბობენ, რომ გავრცელებულია შეხედულება, თითქოს პოლიტიკა მამაკაცების საქმეა, თუმცა ამას ხელს უწყობს ისიც, რომ მსგავს შეკრებებზე ქალებს არავინ უხმობს და სახელმწიფოს მხრიდან არ ხდება მსგავს შეხვედრებზე ქალების ჩართულობის წახალისება.

აჭარაშიც, მარნეულის მსგავსად, ადამიანები ნუხილს გამოთქვამენ არა მხოლოდ იმის შესახებ, რომ ვერ ესწრებიან სოფლის კრებას, არამედ იმაზეც, რომ, ზოგადად, პოლიტიკური პროცესი დემოკრატიული არ არის: *„აქტიურად არავინ ვართ ჩართული. სახელმწიფო ჩემს საჭიროებას თვითონ წყვეტს და მეუბნება, მე ამას ვთავაზობ და თუ გინდა მონაწილეობა მიიღეო, მაგრამ ამის შექმნის დროს მე სად ვიყავიო, როცა ვკითხულობ, გვეუბნებიან, რომ კვლევები ჩატარდა და ყველას საჭიროებას ვითვალისწინებთო. მაგრამ მე ძალიან ეჭვი მეპარება ამაში... ახლა სახელმწიფო ინსტიტუტები კი გვეუბნებიან, რომ შენთან არიან, მაგრამ შენთან არ არიან, ეს ზემდგომი ორგანოა, რომელთანაც ასე პირდაპირ ვერ მიხვალ“.* ქალების ნაწილს განცდა ჰქონდა, რომ არა მხოლოდ ქალების, არამედ კაცების პოლიტიკაში ჩართულობა საკმარისად აქტიური არ არის.

ჰესის მიმართ წინააღმდეგობა

აჭარაში რესპონდენტები იხსენებდნენ წინააღმდეგობას ჰესებთან დაკავშირებით. იმ სოფლებში, რომლებსაც შუახევიჰესის პროექტები შეეხო, ქალები იხსენებდნენ სხვადასხვა მცირე წინააღმდეგობას, რომლებმაც შედეგი ვერ გამოიღო. ერთ-ერთი

ქალი იხსენებს: „ჩვენს სოფელში იყო პრობლემა ჰესებთან დაკავშირებით, მასში მონაწილეობას იღებდნენ როგორც კაცები, ისე ქალები, მაგრამ, სამწუხაროდ, ყოველთვის მაინც სასწორი ისე იწონიდა, როგორც მთავრობას უნდოდა და ის გადაწყვეტილება, რომელსაც ხალხი ითხოვდა არ მიღებულა. ეს, ალბათ, ხალხიც ბრალიცაა, რადგან ჩვენ უნდა დავდგეთ ერთ მხარეს და გავერთიანდეთ რაღაც საკითხის გარშემო. რაც უფრო მეტი ადამიანი შეიკრიბება, მით უფრო საღი აზრი იქნება, მაგრამ ჩვენ მთავრობის წინააღმდეგ ვერასდროს გავიმარჯვებთ... ჰესებთან დაკავშირებით, საკმაოდ აქტიურად იყვნენ ქალები. სამწუხაროდ, მთავრობამ გადაუარა ქალსაც და კაცსაც და არც დააკმაყოფილა მოთხოვნა და არც გაითვალისწინეს მათი აზრი. არც სოფელი დადგა ერთ მუშტად და ამიტომ არ იყო დიდი წინააღმდეგობა. ჰესებმა გავლენა მოახდინა მოსავალზე კლიმატზე: წყლები შემცირდა, ხილი თავს აღარ ინახავს, სოფლის მეურნეობის პროდუქტები აღარ მოდის. ეს უნდა ყოფილიყო ინტერესი და არა ბინების შექმნა და პირადი ინტერესი“.

მეორე რესპონდენტიც იხსენებს ჰესის გარშემო მიმდინარე მოვლენებს: „სოფლებში სხვა საჭიროებები შემოდის, სოციალური საკითხები და ის პრობლემები, რაც მცხოვრებლებს აქვთ, უფრო წინა მხარეს გადმოდის, ვიდრე სხვა რაღაცები. მაგალითად, ჰესის ადგილი... პრობლემაზე ერთობლივი საუბარი არ ყოფილა, ერთხელ იყო აქცია და ისიც ძალიან მარტივად ჩაახშეს, რადგან შესაბამისი კომპენსაცია გადაუხადეს... ამ ადამიანებს ამის საჭიროება რომ არ ჰქონოდათ, იტყოდნენ, რომ „ჩვენ ეს ფული არ გვჭირდება“. ჩემთვის, მაგალითად, გარემო უფრო მნიშვნელოვანია. ეს ადამიანები გარემოს უფრო წინ ვერ აყენებენ, რადგან აქვთ სხვა პრობლემები... ბევრმა, ვისი სახლიც უშლიდა, სახლი დაკეტა, შესაბამისი ანაზღაურება აიღო და წამოვიდა... მაგრამ გვერდით მეზობელმა, რომელმაც გამოხატა, რომ მე ეს სახლი მჭირდება და აქედან წასვლას არ ვაპირებ, იმან კომპენსაციაც ვერ მიიღო და ახლა წყალიც არა აქვს. რთულია ერთობლივი პროტესტი სახელმწიფოს უგულო დამოკიდებულების მიმართ, რომელსაც ადამიანები საერთოდ არ აინტერესებს და მხოლოდ ის უნდა, იქ ჰესი აშენდეს“.

არსებული პოლიტიკა აჭარაში

ქალები იხსენებენ შემთხვევებს, როდესაც მათ უბანს ან სოფელს კოლექტიური წერილით მიუმართავთ მუნიციპალიტეტისთვის. ზოგიერთ შემთხვევაში მათი წერილი დაკმაყოფილდა, მაგრამ ხშირად ეს პროცესი ძალიან ინელება. ზოგმა ქალმა კი განაცხადა, რომ ზოგჯერ კოლექტიურ წერილებს აზრი არ ჰქონია.

ქალების სრული უმრავლესობა ფიქრობს, რომ, საჭიროების შემთხვევაში, მუნიციპალიტეტისთვის ხმის მიწვდენა რაიმე გზით შეუძლიათ, იქნება ეს განცხადებების

დანერა, მერთან შეხვედრა თუ სხვა. ამკარაა, რომ აჭარაში მუნიციპალური ორგანოები ისეთი მიუწვდომელი არ არის, როგორც მარნეულის მუნიციპალიტეტში, თუმცა რამდენიმე ქალი იხსენებს შემთხვევებს, როცა მათ მიმართვას აზრი არ ჰქონია. ქალების თქმით, ხშირად ის არაერთი თხოვნა, რომლებიც, ჭერჭერობით, არ დაუკმაყოფილებიათ ან შედეგი არ გამოუღია, ეხებოდა სხვადასხვა ტიპის სოციალურ დახმარებას, სახლების საკითხს, როგორცაა ავარიული სახლი ან სახლის დაკანონება, თავშესაფარი. ერთ-ერთი მარტოხელა დედა ჰყვება: „შეიძლება ხმის მინვდენა, მაგრამ ანუ უნდა გყავდეს ვინმე ისეთი, ვინც გაგიძღვება, გაგიკეთებს... ბევრი არიან, მარტოხელა დედები, ვისაც არ აქვს თავშესაფარი, დავუშვათ. მიდიხარ მუნიციპალიტეტში, ვერ მიდიხარ ზემო ორგანოებში, ვერ შეგაქვს შენი გულიტკივილი. ვფიქრობ, [მერიაში] უნდა იყოს პიროვნება, ვინც დაგეხმარება, გვერდში დაგიდგება და შენ თუ ვერ მოახერხებ, ის შენს გულიტკივილს მიიტანს... ვფიქრობ, რომ შეიძლება, მუნიციპალიტეტმა გამოყოს მასეთი პიროვნება, დავუშვათ, რამე გააკეთოს ისეთი, რომ ეს მარტოხელა დედებისთვის დაკმაყოფილება, რაღაცის დახმარება მაინც შეძლოს“.

რამდენიმე ქალი ფიქრობს, რომ მუნიციპალიტეტი მისი ოჯახისა და თემის საჭიროებებს პასუხობს, თუმცა ქალების უმრავლესობა ფიქრობს, რომ მათი საჭიროებები, სახელმწიფო და მუნიციპალიტეტის პოლიტიკა აცდენილია. ახალგაზრდა ქალი მუნიციპალიტეტისა და სახელმწიფო პოლიტიკას ასე აფასებს: „ზოგადად, არ მგონია, რომ მუნიციპალიტეტის მმართველი ორგანო მოსახლეობის საჭიროებებზე იყოს მორგებული. მგონია, ერთი დანერილი ბიუჯეტი აქვთ და ყოველ წელს ანახლებენ. არასდროს კვლევა არ ტარდება, იმ წელს რისი საჭიროებაა ან რა სიახლეა... თითქოს ყველა პროექტი სოციალური კუთხით არის მიმართული, მაგრამ არც ერთი პრობლემა ამ კუთხითაც მოგვარებული არ არის. ერთჯერადი დახმარებით ვერ აღმოფხვრი სერიოზულ სოციალურ და ფინანსურ პრობლემებს. გრძელვადიანი პროექტი არა მგონია, ჰქონდეთ... ყველა მუნიციპალიტეტი ზოგადად მთავრობის სახეა. მას საერთო გეგმა არ აქვს და ქვეყნის მთავარ გამოწვევებს ვერ პასუხობს, იგივე ოკუპაციას, სოციალურ და ეკონომიკურ გამოწვევებს... განათლების სფეროში სერიოზული ჩავარდნა გვაქვს, ჯანდაცვის სფეროში, ადამიანის უფლებების მხრივ, სერიოზული პრობლემები, სასამართლოს პრობლემები“.

V. განათლების პოლიტიკა და შესაძლებლობები ქალებისთვის

მარნეულის მუნიციპალიტეტი

განათლებაზე ხელმისაწვდომობა: უმაღლესი განათლება

მარნეულში გამოკითხულ ქალებს შორის 2-ს ჰქონდა უმაღლესი განათლება მიღებული აზერბაიჯანში, 5-ს – საქართველოში. იმ ქალებს შორის, რომლებმაც საქართველოში მიიღესო ბაკალავრის ხარისხი, 2-ს ასევე აქვს მაგისტრის ხარისხიც. 1 გამოკითხული სტუდენტია; 3 ქალს საშუალო სკოლა არ დაუმთავრებია, თუმცა, მინიმუმ, 9 კლასი მაინც დაამთავრა. 5 ადამიანს ჰქონდა სრული საშუალო განათლება, ხოლო 2 სწავლობდა პროფესიულ კოლეჯში, აზერბაიჯანში და მხოლოდ ერთმა დაამთავრა იგი.

ის ქალები, რომლებმაც საშუალო სკოლა ვერ დაამთავრეს, ოცდაათ წელს გადასცდნენ და ამის მიზეზად ასახელებდნენ იმას, რომ სკოლაში კარგად ვერ სწავლობდნენ ან დაოჯახდნენ. მხოლოდ ერთი ადამიანი ამბობდა, რომ იძულებით გადაადგილებული პირია და სწორედ სკოლის ასაკში მოუწია საქართველოში გადმოსვლა, რამაც მისი განათლება შეაფერხა.

ყველა ქალი, ვისაც ჰქონდა სრული საშუალო განათლება, ამბობდა, რომ სურდა უმაღლესის დამთავრება, თუმცა ამის საშუალება არ მიეცა რამდენიმე მიზეზის გამო. ერთის გამოკლებით, ყველა ამბობდა, რომ მათ დროს არ იყო 1+4 პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებს საქართველოს აზერბაიჯანულენოვანი და სომხურენოვანი მოქალაქეებისთვის მშობლიურ ენაზე ერთი გამოცდით ჩაბარების შესაძლებლობას. ქალების თქმით, მაშინ, როდესაც სკოლა დაამთავრეს, აზერბაიჯანულენოვანი მოსახლეობის უმრავლესობა უმაღლესი განათლებისთვის აზერბაიჯანში მიდიოდა, მაგრამ ამის საშუალება მათ ოჯახებს არ ჰქონიათ. ამას გარდა, რამდენიმე მათგანი ასახელებდა იმ პრობლემასაც, რომ სკოლებში არ იყო იმის შესაბამისი ხარისხი, რომ ამ ცოდნით უმაღლესში ჩაებარებინათ. რამდენიმე ქალი ასევე აღნიშნავს, რომ სწავლა ვერ გააგრძელა ცუდი ნიშნების ან დაოჯახების, მათ შორის, იძულებითი ქორწინების გამო. ყველა, ვისაც საშუალო ან არასრული საშუალო განათლება აქვს, ფიქრობს, რომ გაცილებით უკეთესი ცხოვრება ექნებოდათ, თუ უმაღლესს დაამთავრებდნენ. უკეთეს ცხოვრებაში გულისხმობენ მეტ ეკონომიკურ შემოსავალს, მეტ დამოუკიდებლობას. ასევე, ფიქრობენ, რომ მეტად იქნებოდნენ ინტეგრირებულები პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მიაჩნიათ, რომ ისინი მეტად შეძლებდნენ შვილების დახმარებასაც. რამდენიმე დედა ამბობდა, რომ ამ განათლებით ისინი ვერ ახერხებენ შვილების დახმარებას გაკვეთილების მომზადების დროს. ერთ-ერთი რესპონდენტის თქმით,

თუ ადამიანი განათლებულია, „[ის] აქტიური მოქალაქე ხდება, იცავს თავის და სხვების უფლებებს, სახელმწიფოს მართვაში დიდი როლის თამაში შეუძლია, შეუძლია ინფორმაცია მიიღოს და ასე შემდეგ. არ მინდა, რომ მისი [შვილის] ცხოვრება ჩემს ცხოვრებას დაემსგავსოს. შემძლია თამამად ვთქვა, გაუნათლებელი ადამიანი ძნელ ცხოვრებას ხვდება. დღევანდელ პერიოდში თუ წინსვლა გინდა, აუცილებელია განათლების მიღება არანაკლებ საბაკალავრო დონეზე“. რესპონდენტებს, რომლებსაც უმაღლესი განათლება აქვთ, მიაჩნიათ, რომ უნივერსიტეტში სწავლის მეშვეობით მსოფლმხედველობის გაფართოებაც მნიშვნელოვანი ასპექტია: „ზოგადად, ადამიანი, გინდ უნივერსიტეტი იყოს, გინდ სკოლა, იმიტომ სწავლობს, რომ შეიმეცნოს სამყარო, თავიანთი თავი, გაზარდოს მსოფლმხედველობა და ა.შ ამის გამო საჭიროა უმაღლესი განათლების მიღება“.

ქალების აზრით, მათი დასაქმების შესაძლებლობა მკვეთრად შემცირდა იმის გამო, რომ უმაღლესი განათლება არ მიუღიათ. ყველა გამოკითხულ რესპონდენტს უნდა, რომ შვილებმა ან შვილიშვილებმა უმაღლესი განათლება მიიღონ, რადგან მიაჩნიათ, ბაკალავრიატის ხარისხი დასაქმებისთვის დღეს აუცილებელი პირობაა და ასევე ფიქრობენ, რომ მათი შვილები ყველაზე უკეთ ქართულს სწორედ უნივერსიტეტებში ისწავლიან. ქალების უმეტესი ნაწილი ამბობდა, რომ მაშინ, როცა სკოლაში სწავლობდნენ, განათლება ძალიან ხარვეზიანი იყო. განსაკუთრებით პრობლემური იყო ქართული ენის საგანი. თითქმის შეუძლებელი იყო ქართულის სწავლა.

იმ ქალებს, რომლებმაც აზერბაიჯანში დაამთავრეს უნივერსიტეტები, ასევე ჰქონდათ დასაქმების პრობლემა. ისინი ფიქრობენ, რომ საქართველოში დაბალია სამუშაო ადგილების რაოდენობა და ამასთანავე მათ დასაქმებაზე გავლენა მოახდინა იმან, რომ ქართული ენა კარგად არ იციან. დასაქმების პრობლემა აქვთ იმ ქალებსაც, რომლებმაც კოლეჯში ისწავლეს. ისინი ფიქრობენ, რომ უმაღლესში რომ ესწავლათ, ქართული ენა, ან კომპიუტერის მოხმარება რომ სცოდნოდათ, მეტად ექნებოდათ დასაქმების შესაძლებლობა. ამავდროულად ქალები, რომლებმაც უმაღლესი განათლება მიიღეს, ამბობენ, რომ, ზოგადად, ქვეყანაში არსებობს დასაქმების სერიოზული პრობლემა, განსაკუთრებით რეგიონებსა და სოფლებში. შესაბამისად, განათლების მიღება და ქართულის სრულყოფილად ცოდნა სულაც არაა საკმარისი იმისთვის, რომ ადამიანები დასაქმდნენ. აქედან გამომდინარე, არასრული საშუალო ან სრული საშუალო განათლების მქონე ქალები გაჭირვებიდან ამოსვლის შესაძლებლობას განათლებასა და ქართული ენის სწავლაში ხედავენ. ისინი კი, ვისაც უმაღლესი განათლება აქვს და ქართული იცის, ფიქრობენ, რომ პრობლემა ბევრად უფრო სისტემურია და უმაღლესის დამთავრებისა და ენის სწავლის შემდეგაც უჭირთ ადამიანებს დასაქმება.⁸

8 სოციალური სამართლიანობის ცენტრი 2021

ყველა გამოკითხულს სჯერა, რომ ქალებისა და კაცებისთვის განათლება აუცილებელია და ხელმისაწვდომი უნდა იყოს. რამდენიმე რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ ქალებისთვის განათლება უფრო მნიშვნელოვანია. ერთ-ერთი ქალი ამბობს: „ქალს უფრო სჭირდება განათლება, ვიდრე კაცს. თუ ქალი იქნება განათლებული, ის იქნება დამოუკიდებელი, ექნება ნებისყოფა, ფინანსური პრობლემები არ ექნება, განათლებული იქნება, პროფესია ექნება, თვითონ გადაწყვეტს, თუ როგორ უნდა მოიქცეს და რა როლი უნდა ჰქონდეს საზოგადოებაში“. სხვა რესპონდენტი, რომლის ერთი ქალიშვილი სტუდენტია, ამბობს: „მინდა რომ, ჩემი ქალიშვილი იყოს ძლიერი და თავისუფალი ქალი. ამისთვის კი განათლების მიღება ძალიან მნიშვნელოვანია“. გამოკითხული ქალები ჩავგვის თავიდან აცილების, გაძლიერებისა და უფლებების დაცვის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად სწორედ განათლებას ხედავენ.

ქალები, რომლებმაც ჩააბარეს უმაღლეს სასწავლებლებში, ოჯახისა და მშობლების მხარდაჭერას ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორად ასახელებენ. მათი თქმით, როგორც მორალურმა, ასევე ფინანსურმა მხარდაჭერამ დიდი როლი ითამაშა, რომ უნივერსიტეტში ჩაებარებინათ. მათივე თქმით, ბავშვების მონდომება, მეცადინეობა და მშობლების მხარდაჭერა უმაღლესში ჩასაბარებლად ყველაზე მნიშვნელოვანია. ფინანსურ მხარდაჭერაში იგულისხმება როგორც აბიტურიენტობის დროს რეპეტიტორებთან სიარულის, ასევე, თბილისში ცხოვრებისა და სწავლის თანხა.

განათლებაზე ხელმისაწვდომობა: საშუალო სკოლა

ქალები, რომლებმაც ქართული არ იციან, მიზეზად ასახელებენ საშუალო სკოლის ხარვეზულ განათლებას და ქართული ენის გაკვეთილებს. უფროსი თაობის თქმით, საბჭოთა კავშირში ქართული პრიორიტეტული არ ყოფილა, ქართული ენის გაკვეთილები საერთოდ ან ხშირად არ ტარდებოდა და მასწავლებლებს არ ჰქონდათ შესაბამისი კვალიფიკაცია.

დღევანდელი სკოლების მიმართ კრიტიკულად განწყობილები არიან ქალები, რომლებმაც სკოლა 1-7 წლის წინ დაამთავრეს ან მათი შვილები ამჟამად სკოლაში სწავლობენ და ამის გამო აქვთ სკოლებთან ახლო შეხება. დანარჩენებს მიაჩნიათ, რომ დღეს სკოლების ხარისხი უკეთესია, ვიდრე 10 ან მეტი წლის წინ იყო, თუმცა რესპონდენტები მწვავედ აყენებენ იმ საკითხს, რომ აზერბაიჯანულენოვან სკოლებში სწავლების ხარისხი მკვეთრად დაბალია ქართულენოვან სკოლებთან შედარებით. რესპონდენტები ერთხმად აღიარებენ, რომ ქართული ენის ახალი და ძლიერი მასწავლებლების გამოჩენამ, ეთნიკურად ქართველი დამხმარე მასწავლებლების

სკოლებში შესვლამ შედეგი მოიტანა, თუმცა, რესპონდენტების აზრით, ეს არასაკმარისია. პირველ რიგში, ამ მასწავლებლების რაოდენობაა არასაკმარისი და ისინი მხოლოდ რამდენიმე კლასში ახერხებენ შესვლას, შესაბამისად, კლასების დიდი ნაწილი, ხშირად, კლასების უმეტესობა, საერთოდ ამ შესაძლებლობის მიღმა რჩება. ამას გარდა, ქალები პრობლემად ასახელებენ გაკვეთილების დროის შემცირებას. პანდემიის დროს გაკვეთილების დრო 30 წუთამდე შემცირდა, რაც ყველა საგანში ხარვეზებს იწვევს, მით უმეტეს მაშინ, როდესაც კლასში 15-35 ბავშვია. შეუძლებელია, მასწავლებელმა სრულიად დაფაროს ის მასალა, რაც გათვალისწინებულია და უზრუნველყოს ყველა მოსწავლის ჩართულობა საგაკვეთილო პროცესში. მწვავე პრობლემად დასახელდა ონლაინ სწავლებაც საჭირო ინვენტარის ან ინტერნეტის უქონლობის, სიძვირის გამო. ასევე იმითომ, რომ ონლაინ სწავლების დროს ბევრად რთულდება ბავშვებისგან უკუკავშირის მიღება და მათი კონცენტრაცია მკვეთრად იკლებს.⁹

ქალები ამბობდნენ, რომ მაღალმთიან სოფლებში მწვავედ დგას ინფრასტრუქტურის პრობლემები, როგორცაა ნაგებობების დაზიანება, გათბობის არარსებობა და, ზოგადად, ინფრასტრუქტურულად გაუმართავი სკოლები. აზერბაიჯანულენოვანი სკოლების ერთ-ერთ მწვავე პრობლემად სახელდებოდა სახელმძღვანელოები, არასათანადო თარგმანისა და ბილინგვური წიგნების პრობლემურობის გამო.¹⁰ წიგნებში ბევრია შეცდომა, რაც განსაკუთრებით მათემატიკის საგანში ქმნის პრობლემებს, თუმცა მსგავსი პრობლემა ყველა წიგნშია. ქართული ენის წიგნები მხოლოდ ბაზისურ გრამატიკას მოიცავს და არა სიღრმისეულს. ამასთან, ქართულის გაკვეთილები მხოლოდ ქართულ ენაზეა ორიენტირებული და არ ცდილობენ ქართული ლიტერატურის ინტეგრირებას. რამდენიმე რესპონდენტი იხსენებდა შემთხვევებს, რომ ქართული ლიტერატურის ცნობილი ნაწარმოებები მხოლოდ სტუდენტობის დროს, ქართულ უნივერსიტეტებში გაიგეს პირველად ან ზოგიერთი ტექსტი დღემდე არ წაუკითხავთ, რადგან აზერბაიჯანულენოვან სკოლაში არ ისწავლება. ისტორიის წიგნებში კი არაფერია საქართველოს აზერბაიჯანელების შესახებ და ეს თემი საერთოდ არსად არ ჩანს. ერთ-ერთი რესპონდენტის თქმით: „სკოლაში ისეთი შთაბეჭდილება მქონდა, რომ სხვა ქვეყანას ვეკუთვნი. არც ერთ წიგნში არაფერი იყო იმაზე, ვინ ვართ, ისტორიაში არაფერი იყო. გვიან გავიგეთ, ჩვენ ვინ ვიყავით... უნივერსიტეტში რომ მეუბნებოდნენ, აზერბაიჯანზე რამეს, უკვე აღარ ვფიქრობდი, რომ ჩამოსახლებული ვარ“.

გამოიკვეთა ის საკითხიც, რომ სკოლებში მასწავლებლები თავიანთი პროფესიით არ ატარებენ გაკვეთილებს და ბევრი მათგანი დაბალი ხელფასის რამენაირად გა-

9 სოციალური სამართლიანობის ცენტრი 2020.

10 სოციალური სამართლიანობის ცენტრი 2020, EMC 2020.

ზრდის გამო ითავსებს ისეთი საგნების პედაგოგობას, რომელთა ცოდნაც არ აქვს. ასევე კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება, ზოგადად, მასწავლებლების კვალიფიკაცია, რადგან ბევრ მათგანს კვალიფიკაცია, წლები და ათწლეულებია, არ აუმაღლებია, ხოლო ახალგაზრდობაში მარნეულის კოლეჯები აქვთ დამთავრებული. შესაბამისად, განათლების სისტემა ამგვარ პედაგოგებს სათანადოდ ვერ გადაამზადებს. სკოლებში იშვიათია ახალი მასწავლებლების მიღებაც და კოლექტივის ახალი ცოდნითა და გამოცდილებით განახლებაც. ზოგიერთი რესპონდენტი ასახელებდა მწვავე ნეპოტიზმის პრობლემასაც, როდესაც მასწავლებლები ახლობლობის გამო ინიშნებიან სკოლებში, რაც მოტივირებულ და საგნების კარგად მცოდნე პედაგოგებს სკოლის მიღმა ტოვებს. აზერბაიჯანულენოვან სკოლებში პერსონალის დიდი ნაწილი საპენსიო ასაკისაა, ხოლო მოხუცი მასწავლებლების დიდ ნაწილს ბევრი მიზეზის გამო მუდმივი სიახლეების მიღების საშუალება არ აქვს. ზოგიერთი მასწავლებლის თქმით, ახალი მიდგომის გამომუშავებას და ახალი ცოდნის დაგროვებას დიდი დრო და ენერჯია სჭირდება.

გამოკითხული მასწავლებლები მწვავე პრობლემად ასახელებდნენ იმასაც, რომ სკოლებში კომპიუტერების ოთახები დაკეტილია და ხშირად გამოუყენებელია, ხოლო ტექნიკა 10-12 წლისაა და მოძველებულია. სკოლებს ინტერნეტის პრობლემაც აქვთ. ლაბორატორიებს, ფიზიკისა და ქიმიის საგნებში, არ აქვთ საჭირო ინვენტარი და ცდები ფიზიკურად არ წარმოებს. რესპონდენტების ნაწილი მიიჩნევს, რომ აზერბაიჯანულენოვან სკოლებსა და უნივერსიტეტის მოთხოვნებს შორის ძალიან დიდი განსხვავებაა და სხვაობა იმდენად დიდია, სტუდენტები უნივერსიტეტისთვის მზად არ არიან. მასწავლებლები ასევე მწვავედ საუბრობენ განათლების სისტემაზე. მათი თქმით, ეს სისტემა მუდმივად ქმნადია და მუდმივად იცვლება, თუმცა შთაბეჭდილება რჩებათ, რომ უფლებამოსილ პირებს ხშირად იმთავითვე არ აქვთ ცვლილების მიზნები გააზრებული. მასწავლებლების აზრით, ჯერ ცვლილებები შედის და შემდეგ ფიქრობენ, რისთვის არის საჭირო ისინი. ცვლილებები იმდენად სწრაფია, რომ მასწავლებლები ვერ ასწრებენ წინა რეფორმებთან ადაპტირებას. ისინი იმაზეც საუბრობენ, რომ რესურსების სიმწირის პირობებში, როდესაც ინფორმაციაც კი ძალიან სუსტად და ფრაგმენტულად აღწევს ბევრ აზერბაიჯანულ სკოლაში, მასწავლებლებს მაქსიმალურ შედეგებს სთხოვენ.

ერთ-ერთი რესპონდენტის დაკვირვებით (რომელსაც საქმიანობიდან გამომდინარე უწევს სკოლებთან ურთიერთობა), ქართველი და აზერბაიჯანელი ბავშვები სკოლებში ერთმანეთისგან განცალკევებით არიან. მისი თქმით, სკოლა არ აერთიანებს მათ და აშკარაა მათი ცოდნის, განათლების დონე და უნარების დონის სხვადასხვაობა. მათემატიკაში, ფიზიკასა და სხვა საგნებში აზერბაიჯანელი ბავშვები მკვეთრად ჩამორჩებიან ქართველ ბავშვებს. ეს განსხვავება აშკარად იგრძნობა ერთ კლასში მყოფ ბავშვებს შორისაც. მისი აზრით, საჭიროა გამაერთიანებლების ძეგნა ბავშვებს შორის, რასაც გა-

ნათლების სისტემა ვერ უზრუნველყოფს. შესაბამისად, მოსწავლეებს არ აქვთ ერთიანობის განცდა და ერთად ვერ ვითარდებიან. იმავე რესპონდენტის დაკვირვებით, ამერბაიჯანულენოვან სკოლებსა და სექტორებზე კი ერთი ძირითადი პრობლემა ისაა, რომ განათლების სისტემა ერთიანი არ არის და ქართული სკოლის მიმართ სხვა მოთხოვნები აქვს და რუსული, ამერბაიჯანული, სომხური სკოლების მიმართ – სხვა.

გამოკითხული მასწავლებლები ასევე აღნიშნავენ, რომ სკოლა როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური განათლების ცენტრი უნდა იყოს, თუმცა ხშირად სათემო ცენტრების გახსნაა საჭირო, რათა ჩაანაცვლოს სკოლის გარკვეული რესურსები, მაგალითად, ზოგიერთი საგნის შესწავლა, ქართული ენის, ინგლისური ენის გაკვეთილები, არაფორმალური განათლების ნაწილი.

რესპონდენტების მცირე ნაწილი, რომელიც სკოლის საკითხებში მეტადაა ჩახედული, ასევე საუბრობდა სკოლების პოლიტიზებაზე. სკოლა და სკოლის მასწავლებლები ის რესურსია, რომელსაც მუდმივად ეყრდნობა ხელისუფლება როგორც არჩევნების, ასევე სხვა პოლიტიკურ პროცესებში და მასწავლებლების გამოყენებას ცდილობს.

ზოგიერთმა რესპონდენტმა იმაზეც ისაუბრა, რომ სკოლებში პრობლემური არა მხოლოდ არასათანადო დაფინანსებაა, არამედ ზოგიერთმა სკოლამ არც კი იცის, არსებული თანხა როგორ მიმართოს და რაში გამოიყენოს, რადგან არ აქვს სათანადო გამოცდილება და ცოდნა. ეს თანხა წლის ბოლოს უკან ბრუნდება, მაშინ, როდესაც სკოლებში ბევრი სახის რესურსის დეფიციტია.

რესპონდენტების უმრავლესობა (ისიც კი, ვინც ფიქრობს, რომ სკოლაში ხარისხიანი განათლების მიღებაა შესაძლებელი) ფიქრობს, რომ უნივერსიტეტში ჩასაბარებლად რეპეტიტორებთან მომზადება საჭირო ან აუცილებელია. რამდენიმე რესპონდენტისთვის ეს განსაკუთრებით საჭიროა საიმისოდ, რომ სტუდენტმა ჩაბარებისას გრანტი აიღოს. ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს: „საჭიროა მასწავლებელთან მომზადება, თუ ბავშვმა უმაღლესში ჩააბაროს. დღეს ერთი გაკვეთილის ხანგრძლივობა 30 წუთია, რაც, ვფიქრობ, ძალიან ცოტაა. ერთ ბავშვზე 1 წუთიც კი არ მოდის, მასწავლებელმა ინდივიდუალურად რომ აუხსნას მასალა“. მსგავს მოსაზრებას გამოთქვამს სხვა რესპონდენტიც: „საჭიროა მასწავლებელთან მომზადება, რომ უმაღლესში ჩააბაროს. რადგან წინა პერიოდებთან შედარებით, ახლა ძალიან კარგად არ ტარდება გაკვეთილები. ახლა 30 წუთია ერთი გაკვეთილი და ბავშვმა რა უნდა ისწავლოს, აბა... აი, ძლივს ვირჩენთ თავს და ფინანსურად ვერ ვუმკლავდები დამატებითი მასწავლებლების ხარჯების დაფარვა. მაგრამ ამ ყველაფრის მიუხედავად, ვუძლებთ, რომ ჩემმა შვილმა უნივერსიტეტში ჩააბაროს. სამი ბიჭი მყავს. უფროსმა და შუათანამ ვერ ისწავლა უმაღლესში, უმცროსმა შვილმა მაინც ისწავლოს. ეს არის ახლა ჩემი ყველაზე დიდი მიზანი“.

რამდენიმე რესპონდენტი ამბობს, რომ სკოლაში სწავლის დროს უწევდა სახლის საქმეებში ჩართვა და სოფლის სამეურნეო საქმეებში დახმარება. მათი უმეტესი ნაწილის თქმით, ამის გამო სკოლის გაცდენა არ უწევდათ, თუმცა ერთი მათგანი ამბობს, რომ სკოლას საკმაოდ ხშირად აცდენდა, რადგან უფროსი ქალიშვილი იყო და სახლში ძალიან იყო დატვირთული: „ბევრჯერ მიწევდა სკოლის გაცდენა. ძირითადად, გაზაფხულის სეზონზე იწყება მიწის ნაკვეთებში მუშაობა, რომლებიც ჩვენი სახლიდან შორს იყო. მშობლები სამუშაოდ მიდიოდნენ, მე კი მიწევდა, ამის გამო გამეცდინა სკოლა. სახლს ვალაგებდი, საჭმელს ვამზადებდი, ჩემს დებს და ძმას ვუვლიდი. მე ოჯახში უფროსი შვილი ვარ და ამის გამო ყველაზე დიდი ტვირთი სახლის საქმეების გაკეთებაში მე მანვა. რა თქმა უნდა, ამ ყველაფერმა ნეგატიური გავლენა მოახდინა სრულყოფილი განათლების მიღების დროს. გაკვეთილებს კარგად ვერ ვიგებდი და ცუდ ნიშნებს ვიღებდი. ეს მიკარგავდა მოტივაციას სწავლის მიმართ“. კიდევ ერთი რესპონდენტი იხსენებს, რომ სკოლას იშვიათად აცდენდა, თუმცა სკოლის შემდეგ ბევრი საქმის კეთება უწევდა სახლსა და შიდა მეურნეობაში, რაც ხელს უშლიდა მეცადინეობაში. დანარჩენ რესპონდენტებს მსგავსი გამოცდილება თავად არ ჰქონიათ, თუმცა იხსენებდნენ მრავალ შემთხვევას, როდესაც მოსწავლეები სკოლებს ტოვებდნენ, ამის მიზეზად სახელდება: ნაადრევი ქორწინება, სოფლის მეურნეობაში ჩართულობა, საზღვარგარეთ გამგზავრება (ძირითადად, სამუშაოდ ან მშობლების საზღვარგარეთ მუშაობის გამო). ზოგადი დაკვირვებით და შთაბეჭდილებით, ეს სამივე საკითხი მიბმულია სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებთან, თუმცა საჭიროა უფრო საფუძვლიანი კვლევა ამ საკითხებზე. ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს: „კიდევ იმ მიზეზის გამო ვერ დადიან სკოლაში მოსწავლეები, რომ მათი მშობლები სხვადასხვა ადგილებში, მაგალითად თურქეთში, მუშაობენ და ბავშვები იძულებულნი არიან, მათთან ერთად წავიდნენ. პრობლემაა ისაა, რომ სახელმწიფო სათანადოდ არ რეაგირებს ამ პრობლემებზე“.

დისკრიმინაციის გამოცდილება

ის ქალები, რომლებიც ქართულად არ საუბრობენ და აზერბაიჯანულენოვან გარემოში არიან, ვერ იხსენებდნენ რაიმე სახის ეთნიკური ნიშნით დისკრიმინაციის შემთხვევებს საგანმანათლებლო სივრცეში. ბევრი მათგანი საკუთარ თემში სწავლობდა და ეს გამოცდილება ამითაც შეიძლება აიხსნას. რაც შეეხება ქალებს, რომლებმაც ისწავლეს ისეთ სივრცეებში, სადაც უმრავლესობას წარმოადგენდნენ ეთნიკური ქართველები, ზოგიერთი ქალი იხსენებდა ისეთ შემთხვევებს, რომლებიც შესაძლოა პირდაპირი დისკრიმინაცია არ ყოფილიყო, მაგრამ ააშკარავებდა ეთნიკურად ქართველ და აზერბაიჯანელ მოსახლეობას შორის გაუცხოებას. ერთ-ერთი რესპონდენტი იხსენებს, რომ ლექტორებსაც და ჯგუფელებსაც აზერბაიჯანელ თემზე არასწორი ინფორმაცია ჰქონდათ. მაგალითად, ერთი შეხედვით, დადებით

კომენტარებს ეუბნებოდნენ მთლიანი თემის ჩამორჩენილად, უცხოდ, ველურად წარმოჩენის ხარჯზე. ის იხსენებს: „გარეგნობაზე აქტენტს სვამდნენ: „აზერბაიჯანელი? მართლა? ასეთი თეთრი?“ ან „როგორ გამართულად საუბრობ, შენებმა [ეთნიკურად აზერბაიჯანელებმა] არ იციან ქართული და ამიტომ ვამბობ, როგორ კარგად იცი ქართული“, ახსენებდნენ „თათრულად საუბარს“, ამბობდნენ, „თქვენთან რელიგიის გამოა ნაადრევი ქორწინება“, „ქალების წინადაცვეთა თქვენთან არის, ხომ?“ ასეთ კომენტარებს მეუბნებოდნენ“. ის ქალები, რომლებსაც ეთნიკურ ქართველებთან აქტიური ურთიერთობა აქვთ, ამბობენ, რომ მათ თემს ხშირად მოიხსენიებენ თათრებად და ჩამორჩენილებად, რითაც შეურაცხყოფას აყენებენ მათაც და საქართველოს სხვა აზერბაიჯანელებსაც.

აჭარა

განათლების გამოწვევები: უმაღლესი განათლება

აჭარაში გამოკითხული ქალებიდან ნახევარი სტუდენტია ან უმაღლესი განათლება აქვს, ხოლო მეორე ნახევარს – საშუალო და არასრული საშუალო განათლება. ის გამოკითხულები, რომლებსაც არასრული საშუალო ან საშუალო განათლება ჰქონდათ, განათლების შეწყვეტისა და უმაღლესში სწავლის გაუგრძელებლობის მიზეზად ასახელებდნენ გარემო ფაქტორებს, როგორცაა: დაოჯახება, ფინანსური პრობლემები და ის გავრცელებული აზრი, რომ ქალებზე მეტად განათლება კაცებს სჭირდებათ. რესპონდენტების თქმით, ფინანსური პრობლემებისა და რესურსების შეზღუდულობის დროს ბევრი ოჯახი ბიჭის განათლებას ანიჭებდა უპირატესობას და რესპონდენტები ამბობენ, რომ 20-30 და მეტი წლის წინ მათ გარშემო გავრცელებული იყო მოსაზრება, რომ ქალებს განათლება არ სჭირდებოდათ. რესპონდენტების ნაწილი ამბობს, რომ მათ სწავლის დიდი სურვილი ჰქონდათ, თუმცა, ამ ფაქტორების გამო, უმაღლესში ვერ ისწავლეს ან საშუალო სკოლაც ვერ დაასრულეს.

ერთ-ერთი ქალი ამბობს: „არც კი იყო დღის წესრიგში დამდგარი ჩემი სწავლა-განათლება, სამწუხაროდ, არასდროს არ ყოფილა, გოგო უნდა... ნუ, ისეთი სიტუაცია იყო, სკოლიდან გამოვედი, გავთხოვდი. აი, არც იყო დღის წესრიგში და ვერც კი, ტელეფონი არ იყო, შუქი არ გვქონდა, რომ რაღაც ტელევიზორზე გვეყურებინა, რაღაცა ცივილიზაციაში ვყოფილიყავით და ვერც კი ვიფიქრებდი. ჩემს ირგვლივ არავინ სწავლობდა, ყველა თხოვდებოდა და ვამბობდი, ეს ასეთი კანონია“. კიდევ ერთი რესპონდენტი კი იხსენებს: „სახლში რამე საქმე იყო, არ უნდა წავსულიყავით [სკოლაში]... იმიტომ, რომ გოგო ვიყავით და მერე რა, თუ არ წავიდოდი... იმას ვეტყვი, რომ მე წიგნებს თითქოს სულ არ მყიდულობდნენ. განა იმიტომ, რომ არ გვქონდა. არა, ეს მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ ხდებოდა, რომ გოგოს არ ესაჭიროებოდა

ამ დონის სწავლა და თუ რაღაცას ჩემითაც მოვახერხებდი. არც არავინ მიყვირებდა [რომ არ მესწავლა]. რამდენჯერ ყოფილა რომ მე წიგნი არ მქონდა, ისე დამიწერიდა და ისე მისწავლია ... იმიტომ რომ ჩემი მშობლები იმას არ თვლიდნენ საჭიროდ, რომ მე ის წიგნი მქონოდა... არა მართო ჩემი, ბევრი მეგობრის მშობელი ფიქრობდა ასე“.

გამოკითხული ქალები ერთხმად ამბობენ, რომ ეს წარმოდგენა ბოლო 10-20 წელიწადში რადიკალურად შეიცვალა და უფრო და უფრო მეტი ქალი იღებს უმაღლეს განათლებას. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ გამოკითხული ქალები ყველანაირად ცდილობენ, მათმა შვილიშვილებმა ან შვილებმა უმაღლესში ჩააბარონ. ბევრი მათგანი საკმაოდ დიდ რესურსს დებს იმაში, რომ მათმა შვილებმა, სქესის განურჩევლად, უმაღლეს სასწავლებელში შეძლონ სწავლა. ამას ასევე ადასტურებს ყველა გამოკითხული ქალის მოსაზრებაც იმის შესახებ, რომ ქალებსა და კაცებს განათლებაზე ერთნაირად უნდა მიუწვდებოდეთ ხელი. თუმცა, მარნეულის მსგავსად, რამდენიმე ქალმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ განათლება ქალს შესაძლოა, უფრო მეტად სჭირდებოდეს, რათა გაუმკლავდეს ზოგად, არასამართლიან გარემოს და იმ დაბრკოლებებს, რომლებიც ქალებს, კაცებისგან განსხვავებით უფრო ხვდებათ. ამაში, პირველადი დაკვირვებით, ქალები გულისხმობენ დასაქმების დროს გენდერულ უთანასწორობას, ოჯახური ძალადობისგან, ქალების უფლებების დარღვევის სხვადასხვა შემთხვევისგან თავის დაცვას. ერთი რესპონდენტი ამბობს: „ქალებს კაცებზე მეტად სჭირდებათ განათლება, რადგან კაცები თავს ყველგან გაიტანენ, ადვილად დასაქმდებიან. მათ დიპლომი არ სჭირდებათ შემოსავლის წყაროსთვის. ქალს კი დიპლომი აუცილებლად სჭირდება... ქალს განათლება იმისათვისაც უნდა, რომ თავის დაცვა შეძლოს“. კიდევ ერთი რესპონდენტი ამბობს: „ჩემი აზრით, მამაკაცი მხოლოდ ფიზიკურადაა ძლიერი ქალზე. ვფიქრობ, სხვა რით არის ძლიერი? რომ ვიმსჯელოთ, ტვინით ძლიერი არ არის... გოგო უფრო ყოველთვის მეტს სწავლობდა ბიჭზე. ამას სულ ვხედავდი... რატომ უნდა მიიღოს კაცმა უფრო მეტი განათლება ქალზე. ქალი უფრო მეტად აკეთებს ყველაფერს, რატომ უნდა იყოს კაცი მეტად დაფასებული. ეს არის ჩემთვის ძალიან მიუღებელი და მე ვფიქრობ, რომ თანაბარი უნდა იყოს ყველა“.

თუმცა ზოგიერთი რესპონდენტი ამბობს, რომ ბაკალავრიატის დასრულება დღეს, უბრალოდ, აუცილებლობაა, რათა ადამიანებს დასაქმების რამენაირი საშუალება მაინც მიეცეთ. ერთ-ერთი ქალის თქმით, „[უმაღლესში სწავლა] არის ბრძოლა დიპლომისთვის. ეს არის სწავლა დიპლომისთვის. დღეს თუ გაქვს დიპლომი, ღია გაქვს კარი, დასაქმდე ნებისმიერ სფეროში, როცა გაქვს უმაღლესი განათლება მიღებული, დიპლომთან ერთად. აქედან გამომდინარე, არანაირი შანსი არ არის დიპლომისა და ცოდნის გარეშე. შეიძლება ადამიანს ქონდეს ცოდნა, დიპლომიანზე მეტი ცოდნა, მაგრამ არ ჰქონდეს [დიპლომი], რომ მომავალი ცხოვრება აიწყოს

ნორმალურად“. შესაბამისად, აჭარაშიც და მარნეულშიც, ადამიანების წარმოსახვაში უმაღლესი განათლება, მჭიდროდ წყვილდება უკეთესი მომავლის, მეტი შემოსავლის, სტაბილურ სამსახურში მუშაობის აუცილებელ პირობად: „რაც შეუძლია, რომ უმაღლესი განათლებით მიიღოს ადამიანმა, გინდ ეკონომიკური, გინდ მწეობრივი, თუნდაც, სულიერება, რა ვიცი აბა, ყველანაირად შეუძლია ადამიანს... სადაც ადამიანში მეტი სწავლა არის, მეტი განვითარება არის, ბუნებრივიც ასევე ფიზიკურადაც შეიძლება, რომ ეკონომიკური მდგომარეობა შეცვალო“, – ამბობს ერთ-ერთი რესპონდენტი.

უმაღლესში ჩაბარების ერთ-ერთ მთავარ დაბრკოლებად ქალები პირადი გამოცდილებიდან ასახელებენ ფინანსურ სიდუხჭირესაც. მათი ნაწილი ამბობს, რომ გრანტზე ქულების დაკლების გამო უმაღლესში სწავლა ვერ გააგრძელა, რადგან მაღალმთიანი აჭარიდან უნივერსიტეტებში სიარულს ვერ მოახერხებენ, აჭარელ სტუდენტებს სჭირდებათ სწავლის გადასახადის, ქალაქში ცხოვრების, კვებისა და გადაადგილების თანხაც, რასაც ბევრი ოჯახი ვერ გასწვდება. რესპონდენტები მრავლად იხსენებდნენ ნაცნობი ოჯახების შემთხვევებს, როდესაც სტუდენტებს სწავლა შეუწყვეტიათ იმის გამო, რომ მათი ოჯახები ამდენ ხარჯს ვეღარ აუდიოდნენ. მათი აზრით, ეს იმდენად მწვავე პრობლემაა, რომ ამგვარი სტუდენტების დასახმარებლად უნდა არსებობდეს სახელმწიფო პროგრამები. იმის მიუხედავად, რომ გრანტები არსებობს, გამოკითხული ქალების მოსაზრებით, ეს საკმარისი არ არის. სტუდენტებს, განსაკუთრებით, სოფლებიდან ქალაქში ჩასულ სტუდენტებს და მცირე შემოსავლიანი ოჯახების შვილებს მყარი ფინანსური მხარდაჭერა სჭირდებათ. ამის გამო, ქალების აზრით, ბევრი ბავშვი იჩაგრება, მათ შორის ისინი, ვისაც სწავლის მოტივაციაც აქვს და სურვილიც.

გამოკითხული ქალები ამბობდნენ, რომ მათ გარშემო ბევრ სტუდენტს უწევს სწავლასთან ერთად მუშაობა, რადგან არ აქვს ქალაქში ცხოვრების შესაბამისი თანხა. ერთ-ერთი რესპონდენტი პირად გამოცდილებასაც იხსენებს და ამბობს, რომ კოვიდპანდემიამდე უნივერსიტეტში სწავლის პარალელურად კვირაში 6 დღე მუშაობდა და უნივერსიტეტის შემდეგ სამსახურში სიარული უწევდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის ვერ მოახერხებდა ქალაქში ცხოვრებას. ამგვარი გამოცდილება ბევრ სტუდენტს ართმევს შესაძლებლობას, სწავლას სათანადო დრო დაუთმოს.

რაც შეეხება იმ სტუდენტებს, რომლებმაც უმაღლესში სწავლა მოახერხეს, უმეტესობა ამბობს, რომ უმაღლესში ჩაბარებასა და სწავლაში ოჯახის მორალური და ფინანსური მხარდაჭერა დაეხმარა. ზოგიერთი მათგანი ამბობს, რომ რეპეტიტორებთან მომზადება-მეცადინეობის გარეშე ჩაბარება გაუჭირდებოდათ, რადგან ბევრ სკოლაში არ აძლევენ საკმარის ცოდნას, რომ ბავშვებმა უნივერსიტეტებში ჩააბარონ და გრანტიც მოხსნან. არის შემთხვევები, როდესაც აბიტურიენტები ამას ახერხებ-

ბენ, მაგრამ ეს იშვიათია. ერთ-ერთი ქალი იხსენებს: „იმის გამო, რომ სკოლაში არ მქონდა საჭირო ცოდნა და ბაზა, ზოგჯერ მიწვედა ღამეების გათენება. ყოველდღე აბიტურიენტობისას მიწვედა 8 კმ-ის გავლა. ვმეცადინეობდი დიდაჭარაში. კვირაში 6 დღე. რომ გამოვდიოდით მშვივრები, დაღლილები, მერე კიდევ უნდა გვემეცადინა. ბევრი წვალეზა დამჭირდა, რომ უნივერსიტეტში ჩამებარებინა“. ბევრ ოჯახს კი რეპეტიტორების თანხა არ გააჩნია. გამოკითხულების თქმით, დაბა ხულოში უფრო მეტად არის შესაძლებელი რეპეტიტორების გარეშე ჩაბარება, რადგან ბევრი პედაგოგი სერტიფიცირებულია, თუმცა ბევრ სოფელში შესაძლოა, რამდენიმე წელი არ იყოს კონკრეტული საგნის პედაგოგი და საგანს ასწავლიდეს ის, ვინც ამ საგნის სპეციალისტი არ არის, შესაბამისად, სოფლებში კიდევ უფრო მეტად დგება რეპეტიტორებთან მომზადების საჭიროება.

გამოკითხული რესპონდენტებიდან ერთ-ერთი იხსენებს, რომ შვილების შემთხვევაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა ხულოს ისლამურმა სასწავლებელმა. მაღალმთიანი აჭარის ისლამურ სასწავლებლებში ბავშვებს მხოლოდ რელიგიურ ცოდნას არ გადასცემენ და მათ სხვადასხვა საგანში ამზადებენ. ეს რესურსი ძალიან ადგება იმ ოჯახებს, ვისაც რეპეტიტორების თანხა არ აქვს და აღნიშნული რესპონდენტი ამბობს, რომ მისმა შვილმა სწორედ იმიტომ შეძლო უნივერსიტეტში ჩაბარება, რომ ხულოში ეს რესურსი არსებობდა.

გამოკითხული რესპონდენტებიდან ორ ქალს უმაღლესი დამთავრებული აქვს თურქეთში, თურქეთის საკონსულოს სტიპენდიით, რომელიც სრულად აფინანსებდა ცხოვრებას, სწავლასა და ყოველდღიურ ხარჯს თურქეთში. ორივე მათგანი ამბობს, რომ ამის გარეშე ვერ მიიღებდნენ უმაღლეს განათლებას, რადგან მათ ოჯახებს შესაბამისი ფინანსური რესურსი არ ჰქონიათ. ერთ-ერთი მათგანი ამბობს, რომ მისი ოჯახი მკაცრად ეწინააღმდეგებოდა თურქეთში სწავლის გაგრძელების სურვილს, თუმცა სტიპენდიამ და სხვა სტუდენტების თანადგომამ საშუალება მისცა, სწავლა დაესრულებინა. ამავე ქალის თქმით, მას დიდი სურვილი ჰქონდა, სხვა მიმართულებით გაეგრძელებინა სწავლა და არა საკონსულოს მიერ შემოთავაზებულ პროგრამაზე, თუმცა ამ გადაწყვეტილებას მაინც არ ნანობს და აღიარებს, რომ სხვაგვარად უმაღლეს განათლებას ვერ მიიღებდა.

განათლების გამოწვევები: საშუალო სკოლა

ის რესპონდენტები, რომლებსაც ხშირი შეხება აქვთ განათლების საკითხებთან, ხაზს უსვამენ იმას, რომ განათლების სისტემა არასტაბილურია, ხშირად იცვლება და პედაგოგები ვერ ასწრებენ ფუნის აწყობას. ამასთან, ბევრი საკითხი და რეფორმა ხშირად ბუნდოვანია, იწვევს გაურკვევლობას.

სოფლებში განსაკუთრებით ინგლისურისა და საბუნებისმეტყველო საგნების პრობლემა დგება. სოფლის მცხოვრებლები იხსენებენ, რომ 2-3 წლის წინაც კი არ ჰქონდათ ქიმიის ან ფიზიკის ცდებისთვის შესაბამისი ტექნოლოგიები. ბიოლოგიაში არ ჰქონდათ რესურსები, რომლებიც მასალის თვალსაჩინოებას უზრუნველყოფდა. ქალები ამბობენ, რომ ბოლო წლებში ზოგიერთ სკოლაში ხარისხის გაუმჯობესება გამოიწვია მასწავლებელთა სერტიფიცირების პროგრამამ, თუმცა ეს ყველა სკოლას თანაბრად არ ეხება. ერთ-ერთ მთავარ პრობლემად გამოკითხული რესპონდენტები ასახელებენ უცხო ენის დაბალ ხარისხს, ასევე ქიმიის, ფიზიკის, ბიოლოგიის საგნებს.

სოფლის მცხოვრებლები ამბობენ, რომ ისინი პირად მაგალითზე ამკარად გრძობდნენ ცენტრსა და სოფლებს შორის განსხვავებას არა მხოლოდ ბათუმსა და პერიფერიებს, არამედ მუნიციპალიტეტის ცენტრსა და სოფლებს შორის. ასევე, მწვავე პრობლემებია ბიბლიოთეკებთან დაკავშირებითაც, რადგან ბევრ სკოლაში ბიბლიოთეკებში წიგნები ძალიან ცოტაა ან საერთოდ არ არსებობს ბიბლიოთეკა.

ახალგაზრდები მწვავედ აყენებენ იმ საკითხსაც, რომ ისტორიის წიგნებში ისლამი მტრის სინონიმია, რაც შემდეგ ისლამოფობიას განაპირობებს. ისინი ვერ იხსენებენ ისლამის დადებით კონტექსტში მოხსენიების მცდელობას. სახელმძღვანელოებში ისლამი მუდმივად დაპყრობას უკავშირდება. მათი თქმით, ისტორიის წიგნებში ხშირად არ იმიჯნება ისლამისა და მუსლიმების პოლიტიკური ისტორია და ისლამი, როგორც რელიგია.

რესპონდენტები ამბობენ, რომ სახელმძღვანელოები და სასწავლო მასალა ხშირად შეესაბამება ეროვნულ გამოცდებს, რაც რეპეტიტორების საჭიროებას წარმოშობს. დიდი სხვაობაა საშუალო სკოლებსა და უნივერსიტეტებს შორის და ბევრ სტუდენტს უჭირს უნივერსიტეტში სწავლა, რადგან სკოლა მათ სათანადოდ არ ამზადებს. რესპონდენტები ამბობენ იმასაც, რომ ბევრ პატარა სკოლაში, მათ შორის ბევრ სოფლის სკოლაში არ მუშაობს ფსიქოლოგი და რთული ხდება გარკვეული პრობლემების აღმოჩენა, რაც ბავშვებს შეიძლება ჰქონდეთ ან იმ დამატებითი საჭიროებების აღმოჩენა, რაც ზოგიერთ მოსწავლეს სჭირდება.

ამას გარდა, უმწვავეს გამოწვევად დგას პანდემია, რადგან ბავშვების დიდ ნაწილს არ აქვს შესაბამის ტექნიკასთან ან ინტერნეტთან წვდომა, რადგან ერთ ოჯახში ხშირად ბევრი მოსწავლეა ან მშობლებისა და ბავშვების საზიარო ტექნიკაა. ბევრ სოფელში გამოწვევად დასახელდა ელექტროენერგიაც. სტუდენტებიც და მოსწავლეების მშობლებიც ამბობენ, რომ ელექტროენერგია ხშირად ითიშება, რაც მოსწავლეებსა და სტუდენტებს ხშირად გამოთიშავს ხოლმე გაკვეთილებიდან და ლექციებიდან. სხვადასხვა სოფელში პრობლემაა ინტერნეტის სისწრაფეც, რაც საშუალებას არ აძლევს სტუდენტებსა და მოსწავლეებს, სრულყოფილად მოისმინონ და ჩაერთონ საგაკვეთილო და სალექციო პროცესებში.

გამოკითხულთა დიდი ნაწილი ამბობს, რომ სკოლაში სწავლის დროს აქტიურად იყო ჩართული საოჯახო მეურნეობაში. ქალების თქმით, მაღალმთიან აჭარაში თითქმის ყველა ბავშვი ჩართულია სოფლის მეურნეობაში, რადგან სოფელში ცხოვრება და თავის რჩენა სხვანაირად, უბრალოდ, წარმოუდგენელია. ამას ემატება მაღალმთიან აჭარაში მკაცრი კლიმატური პირობები და ლანდშაფტის სირთულე, რადგან ბევრ ოჯახს სამეურნეო მიწა სახლიდან მოშორებით აქვს, საქონლის საბალახოდ წაყვანა კი კიდევ უფრო მაღალ მთაში უწევთ. გამოკითხულთა უმრავლესობა ამბობს, რომ ეს ხელს არ უშლიდა მათ, რომ ევლოთ სკოლაში და არ ან მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში ანაცვლებდა გაკვეთილების მომზადებისა და სკოლაში სიარულის დროს. რამდენიმე ქალი კი იხსენებს, რომ გარკვეული მოვალეობები ხელს უშლიდათ სკოლაში სიარულსა და მცვადინეობაში ან სკოლაში ოჯახის საქმეების გამო არ უშვებდნენ.

ერთ-ერთი რესპონდენტი ჰყვება: „საშუალო სკოლაში ვსწავლობდი და მაგიც არ მაქვს დამთავრებული, იმიტომ რომ დედაჩემი გადაყვა მშობიარობას. დავრჩით ოთხი და, ერთი სულ პატარა იყო, ერთი საათის. მე უფროსი ვიყავი, 6 წლის... ამიტომ ბებია გვზრდიდა ჩვენ ოთხს და ვიყავით ობლები და არ მქონდა საშუალება, რომ „პასტაიანად“ მევლო სკოლაში... ნაწილობრივ, 3 კლასამდე დავდიოდი... მერე ვეხმარებოდი ბებიას და არ მქონდა საშუალება, რომ „პასტაიანად“ ვყოფილიყავი სკოლაში. ამიტომ, იქედან გამომდინარე, არ მქონდა ატესტატი. სკოლიდან მალე გამოვედი. იქედან გამომდინარე, რაც განათლება მაქვს, არ არის საყოფისი, რომ შევსულიყავი უნივერსიტეტში ან სადმე და არ მქონდა მაშინ მაგის შესაძლებლობა, რომ მაშინ მესწავლა. დამიტოვებდა [ბავშვებს] ან თავისთვის რამე არ დაეზიანებიათ ან ჭურჭელს მოვრეცხავდი, სახლის პირობებში, რასაც შევძლებდი. მინდოდა, რომ ბებიას დავხმარებოდი და შემემსუბუქებია მისთვის შრომა“. სხვა რესპონდენტი იხსენებს, რომ ჩართული იყო არა მხოლოდ ოჯახის, არამედ მეზობლებისა და ნათესავების მეურნეობაშიც: „ყანის თესვისას ზეგანში ან მთაში [ვიყავი]. ხშირად დაღლილობის გამო, კარგად ვერ მოვმზადებულვარ და ვერ მისწავლია და სკოლის შესვენებების იმედად ვიყავი. ხანდახან ხელები იმდენად დაღლილი მქონია, რომ ესე ვერ დავწერე და კომპიუტერში ავკრიფე“.

სხვა რესპონდენტები იხსენებენ კლასელებს, რომლებიც სოფლის მეურნეობაში მუშაობის გამო, იალაღებზე ყოფნის გამო, ხანდახან სკოლას მთელი კვირით ან თვით აცდენდნენ. ასევე, იხსენებენ შემთხვევებს, როცა მათი სკოლელები და კლასელები ოჯახის სიდუხჭირის გამო თურქეთში სეზონურად წასულან სამუშაოდ, ხშირად მთელი ზაფხულის განმავლობაში. ისინი, ძირითადად, თხილის ან ჩაის საკრეფად მიდიოდნენ და სკოლა დიდი ხნითაც გაუცდენიათ. რესპონდენტები იხსენებდნენ კლასელებსა და მეგობრებს, რომლებსაც მინიმალური საჭიროების ფინანსურად უზრუნველყოფის გამოც კი სჭირდებოდათ მუშაობა და ამიტომ ბევრი მათგანი სკოლას წყდებოდა, არასრულფასოვან განათლებას იღებდა ან უნივერსიტეტში ვერ აბარებდა.

დისკრიმინაციული მოპყრობა

რესპონდენტები მრავლად იხსენებენ დისკრიმინაციული მოპყრობის შემთხვევებს უნივერსიტეტებსა და სკოლებში, რაც თავად გადახდენიათ, მათ შვილებს, ოჯახის წევრებსა და ახლობლებს შემთხვევით. ამგვარ დისკრიმინაციულ მოპყრობას უფრო ხშირად ის განიცდის, ვინც თავსაფარს ან იმგვარ ატრიბუტებს ატარებს, რომლებიც მათ მუსლიმ იდენტობას ააშკარავენ.

ერთი ქალის თქმით, ბავშვები კერძო სკოლაში იმიტომ შეიყვანა, რომ შვილები დისკრიმინაციისგან დაეცვა, თუმცა კერძო სკოლაშიც შეხვდა პრობლემები, რადგან მუსლიმ ბავშვებს დასცინოდნენ: „აქ [აჭარაში] ბევრ [მუსლიმ] ადამიანს ჰქონია პრობლემა, ბევრ ბავშვს შეურაცხყოფა და დაბრკოლება. ბევრი მე ვიცი... თავზე უნდა დაეფარა, მაგის გამო ვერ დაიფარა ან სკოლიდან გამოვიდა... პანდემიამდე კლასში ერთ-ერთმა თქვა, მე მუსლიმანი ვარო და ისტორიის მასწავლებლიდან შეურაცხყოფა ნამოვიდა, რო ქართველი ხარ, მუსლიმი არაო. შეგეშალა და ეს არ უნდა გეთქვას. ჩემმა შვილმაც მხარი აუბა, მეც მუსლიმანი ვარო და იქ აჟიოტაჟი [იყო]“.

კიდევ ერთი ქალი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მის შვილს რელიგიის გამო დამრიგებელთან კონფლიქტი მოუვიდა: „[ბათუმში] კომპიუტერი დაკარგა ამის გამო პაატამ... მასწავლებელთან ჰქონდა კონფლიქტი, რელიგიის გამო. მასწავლებელმა თქვა, ასე ადრე მოვედი იმიტომ, რომ ხოჯის ყროყინი მაღვიძებს დილასო. ამაზე შეეკამათა პაატა¹¹. ამის გამო ჰქონდა კონფლიქტი მის დამრიგებელთან. პაატამ უთხრა, შენ მასწავლებელი ხარ და არ გაქვს უფლება, ჩემს რელიგიას შეეხო, თუნდაც მასწავლებელი იყო. დირექტორთან მიანია ამბავი და ამ მასწავლებელმა ბოლოს დააკლო ქულა“.

სხვა რამდენიმე რესპონდენტი ამბობს, რომ მუსლიმი ახალგაზრდები ხშირად მაღავენ თავიანთ სარწმუნოებას, რათა თავიდან აირიდონ დაცინვა ან შეურაცხყოფა. ერთი ახალგაზრდა ქალის თქმით, „ჩემი მეგობრის ამბავს ვიტყვი. თბილისში როცა ჩაირიცხა, თავის კურსზე ერთადერთი მუსლიმანი იყო, რომელმაც აღიარა, რომ... მე ვარ მუსლიმიო. მას ძალიან დიდხანს დასცინოდნენ ამის გამო, მაგრამ თავი არ დაუხრია... იმ კურსზე რამდენიმე იყო მუსლიმი, მაგრამ არ უღიარებიათ იმის გამო, რომ მსგავს სიტუაციას, დაცინვას ვერ შეენინა აღმდეგებოდნენ... ჩემს მეგობარს ეს სირცხვილად არ მიაჩნდა... ნარმატებული მოსწავლეც იყო და არის... მაგრამ ჰქონდა კონკრეტული ლექტორებიდან ზენოლა, ესეთი ლამაზი გოგო, ნასწავლი გოგო მუსლიმი როგორ ხარ. რატომ? რით არიან განსაკუთრებულები? რით არიან [ლექტორები] იმაში დარწმუნებული, რომ ისინი არიან სამყაროს შუა წერტილი?“ კიდევ ერთი რესპონდენტი იხსენებს, რომ უნივერსიტეტში ტექნიკური საგნის მასწავლებელი ხმამაღლა აფიქსირებდა საკუთარ აზრს იმასთან დაკავშირებით, რომ ყველა ქართველი ქრისტიანი უნდა ყოფი-

11 სახელი შეცვლილია

ლიყო და მუსლიმობას აკავშირებდა დაპყრობასთან და იძულებასთან: „ვფიქრობ, არ ელოდა, რომ მე მუსლიმი ვიქნებოდი. მითხრა, ისეთი ევროპული შეხედულება გაქვს, რომ ქრისტიანი მეგონე, რატომ ხარ მუსლიმიო, იქნებ მოინათლო კიდევაცო“.

ზოგი რესპონდენტი ამბობს, რომ ლექტორებისგან ან მასწავლებლებისგან მსგავსი კომენტარები არ წამოსულა, თუმცა ლექტორებმა ვერ აღმოფხვრეს სტუდენტების დისკრიმინაციის შემთხვევები, მათ შორის, ბათუმის მეჩეთზე კომენტარები, რომ „მეჩეთები მრავლად არის“. საქართველოში თეორიულად, კონსტიტუციის დონეზე თანასწორობის პრინციპების არსებობა არ უზრუნველყოფს პრაქტიკაში რელიგიური უმცირესობებისთვის თანაბარი პირობების შექმნას. ყოველდღიური დისკრიმინაციის შემთხვევებს ერთ-ერთი ქალი ასე აჭამებს: „ბევრი ისტორია ვიცი, თუ რა რთული შემთხვევები ჰქონიათ, [მუსლიმ აჭარლებს] სულ უწევდათ თავის დამკვიდრება და მტკიცება, რომ ჩვენც ქართველი ერის ნაწილი ვართ, ჩვენც გვაქვს დამოუკიდებლად ცხოვრების უფლება, რომ თათრები კი არა, ქართველები ვართ. შეიძლება ძლიერი ნებისყოფის მქონე ადამიანი ეს არ შეეხოს, მაგრამ ბევრს ძალიან აწუხებს ეს დამოკიდებულება, რომ თითქოს „დამპყრობელი თათრების“ მიერ მოხვეული რელიგიის აღმსარებლები იყვნენ“.

VI. დომინანტური მგერა მუსლიმი ქალების მიმართ

რესპონდენტები საუბრის დროს თავიანთი თემის მიმართ იმგვარ დამოკიდებულებას გამოყოფენ, რომელსაც ყოველდღიურ ცხოვრებაში ხვდებიან. მარნეულის მუნიციპალიტეტში რესპონდენტების ნაწილი ამბობს, რომ არ იციან, აზერბაიჯანული თემის მიმართ დომინანტურ ეთნიკურ ჯგუფში რა შეხედულებები არსებობს, თუმცა რამდენიმე ქალი, რომლებსაც ხშირად უწევთ გადაკვეთა ეთნიკურად ქართველ თემთან, ღიად საუბრობს იმ დაბრკოლებებსა და შეხედულებებზე, რომლებსაც ისინი აწყდებიან.

ქალები განსაკუთრებით მწვავედ იხსენებენ 2020 წლის პანდემიის დასაწყისს, როდესაც ჩაიკეტა და წითელ ზონად გამოცხადდა მარნეული და ბოლნისი და სოციალურ ქსელებში აზერბაიჯანულენოვანი მოსახლეობის მიმართ რასისტული და შოვინისტური კომენტარები, სტატუსები გამოჩნდა. რესპონდენტების ნაწილი იხსენებს, რომ მანამდე სიძულვილი ასეთი ჭარბი დოზით არ უგრძნიათ, მაგრამ 2020 წლის გაზაფხულზე მათ მიმართ შეურაცხყოფის დიდი ტალღა წამოვიდა. განსაკუთრებით მძლავრობდა აზრი, რომ აზერბაიჯანელები იყვნენ ველურები და გაუნათლებლები. ამას, მათი აზრით, ხელი შეუწყო სახელმწიფომაც, რომელსაც არანაირი რეაქცია არ ჰქონია სიძულვილის ენაზე. აზერბაიჯანელ თემს საპასუხო რეაგირება არ უნახავს და სახელმწიფოს მხრიდან არავის დაუცავს აზერბაიჯანელების უფლებები. შედეგად, რესპონდენტების აზრით, თემში ბევრმა დაკარგა ნდობა და გაუჩნდათ იმის

შეგრძნება, რომ ისინი მართლ იქნებოდნენ სიძულვილის წინაშე. რესპონდენტების ნაწილი ფიქრობს, რომ ქართველებსა და აზერბაიჯანელებს შორის ყოველი დამატებითი დროს აზერბაიჯანის სახელმწიფოს ჩართვა ასევე უნდობლობით განაწყობს აზერბაიჯანელ თემს, რომლის დიდი ნაწილიც თავს მთლიანად საქართველოს სახელმწიფოს მიაკუთვნებს. ქალები განსაკუთრებით ტკივილით იხსენებენ იმ დამოკიდებულებას, რომ მათ თემს ბევრი ადამიანი განუვითარებლად მიიჩნევს. ერთი რესპონდენტი, რომელიც ეთნიკურად ქართულ-აზერბაიჯანული ოჯახიდანაა, ამბობს, რომ ქართველ თემში თუ ამკარაა აზერბაიჯანელების მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება, აზერბაიჯანულ თემში მას არ ახსენდება ქართველების მიმართ ანალოგიური განწყობა. აზერბაიჯანელ თემში ადამიანებს უფრო მეტად სინანულის განცდა აქვთ და არა წყენა, დომინაციის სურვილი ან აგრესია.

აჭარაში თითქმის ყველა რესპონდენტი გამოთქვამდა წუხილს იმასთან დაკავშირებით, რომ საქართველოს საჯარო დისკურსში წამყვანი პოლიტიკოსებიც კი აიგივებენ ქართველობას მართლმადიდებლურ რელიგიასთან, რაც მაშინვე გამოიციხავს აჭარელ მუსლიმებს ქართველობის ცნებისგან. აჭარელი რესპონდენტები ამბობენ, რომ ისინი თავს ხშირად გრძნობენ მეორეხარისხოვან მოქალაქეებად. მათ ხშირად მოიხსენიებენ „თათრებად“, რაც აჭარლებისთვის ტკივილის გამომწვევი და გამაუცხოებელია. რესპონდენტები ასევე იხსენებენ დომინანტური ჯგუფის მიერ ხშირად ნათქვამ ფრაზას – „თუ არ გინდათ, სხვაგან წადით“, რომელიც, მათი აზრით, კარგად გამოხატავს აჭარლების მეორეხარისხოვნობას. ქალები ამბობენ, რომ მანაც არ არის გათავისებული, რომ ეს ქვეყანა მუსლიმ აჭარლებსაც ისევე ეკუთვნის, როგორც მართლმადიდებლებს და მათ სხვა სამშობლო არ გააჩნიათ.

ზოგიერთი რესპონდენტის მოსაზრებით, არსებული კონფლიქტები მუსლიმებსა და ქრისტიანებს შორის, როგორცაა, მაგალითად, ბუკნარში მეჩეთის აშენების გარშემო მომხდარი დაპირისპირება, გადაიფარება ხელოვნური ხელის ჩამორთმევით და შერიგებით, თუმცა სახელმწიფო პოლიტიკასა და საჯარო დისკურსში ისინი ფუნდამენტურ ცვლილებებს ვერ ხედავენ. ზოგიერთ რესპონდენტს ახსენდება იმგვარი შეურაცხყოფა, როდესაც მუსლიმ ადამიანებს ათანაბრებდნენ არაჯანსაღი აზროვნების ადამიანებთან – ტერორიზმთან, ძალადობასთან, განუვითარებლობასთან. ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს: *„[ფიქრობენ] ეს რახან აჭარელია, ეს რახან მუსულმანია, ეს იგი, სასტიკია, დაუნდობლობისაკენ არის მიდრეკილი... ძალიან ცუდი ვერსიები არის გაბატონებული. რახან მუსულმანი ხარ, არ გთვლიან თავის სწორად, შეიძლება ასე ვთქვათ. როდესაც გადიხარ საზოგადოებაში, ვთქვათ ქალაქში, ან დედაქალაქში, ან სადღაც და რაღაც შეხვედრამზე და მუსულმანი ხარ და შენგან არავინ არ ელის რომ შენ ღირსეულად გაართმევ თავს შენზე დაკისრებულ მოვალეობას... აჭარელი თუ ხარ, ნაადრევი ქორწინება, დაჩაგრული ხარ, არ იცი საზოგადოებაში ქცევა... აჭარელი ვარ, მუსულმანი ვარ, მაგრამ სულაც არა მეტყობა რამე, რომ დაჩაგრული ვარ,*

ან ვინმე მჩაგრავს?“ ასაკით უფროსი ქალების თქმით, ბოლო წლებში ეს დამოკიდებულება თანდათან შეიცვალა. მაგალითად, ხულო თუ მათ ახალგაზრდობაში ველურ მხარედ მიიჩნეოდა, ახლა ბათუმსა და ქობულეთშიც მეტი გაიგეს მაღალმთიანი აჭარის შესახებ და ნაკლებად ასხვავებენ ზემო და ქვემო აჭარელს. თუმცა ყველა ქალი ფიქრობს, რომ აჭარლების მიმართ ბევრი ნეგატიური გაბატონებული წარმოდგენა არსებობს და მათი ქალების თქმით, მუდმივად უწევთ იმის მტკიცება, რომ თავადაც ქართველები არიან და საქართველო ძალიან უყვართ.

დასკვნა

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ქალებს აჭარასა და მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოწვევა ბევრ სფეროში აქვთ. არსებული პოლიტიკონომიური სისტემა, პატრიარქატი და ეთნიკური და რელიგიური ნაციონალიზმი ძალაუფლების ის ღერძებია, რომლებიც ერთად ქმნის ამ ქალებისთვის არასამართლიან და ზოგიერთ შემთხვევაში მჩაგრველ გარემოს.

ჯანდაცვის გამოწვევებიდან აჭარასა და მარნეულის მუნიციპალიტეტში ქალების სრული უმრავლესობა ერთ-ერთ მთავარ საკითხად ასახელებს სოციოეკონომიკურ პრობლემებს. ქალების თქმით, მათ უწევთ ჯანმრთელობის მძიმე პრობლემებსა და ტკივილთან ერთად ცხოვრება, რადგან არ აქვთ გამოკვლევებისა და მკურნალობის სახსრები. გამოკვლევებისა და ექიმთან კონსულტაციის საფასური წლიდან წლამდე იმდენად იზრდება, რომ საშუალო შემოსავლის მქონე ქალებსაც უჭირთ გამოკვლევების სრულად ჩატარება. თითქმის ყველა გამოკითხული რესპონდენტი ასახელებს წამლების სიძვირეს, როგორც ერთ-ერთ ყველაზე დიდ პრობლემას ჯანდაცვის სფეროში. ხოლო აზერბაიჯანელ ქალებს დიდი ბარიერები ექმნებათ ჯანდაცვის სერვისებზე წვდომისას ენის არცოდნის გამო.

ქვემო ქართლში ქალების დიდი ნაწილი დიასახლისი ან თვითდასაქმებულია. დიასახლისებს დასაქმების დიდი სურვილი აქვთ, რაც, პირველ რიგში, გამოწვეულია იმით, რომ ოჯახებს ხშირად საკმარისი შემოსავალი არ გააჩნიათ, თუმცა, ქალების აზრით, მათთვის გადაუღალავ ბარიერს წარმოადგენს ის, რომ საშუალო ან არასრული საშუალო განათლება აქვთ და არ იციან ქართული ენა. თუმცა ისიც, ვისაც უმაღლესი განათლება აქვს და ქართულიც იცის, ამბობს, რომ სამსახურის პოვნა უჭირს, განსაკუთრებით მარნეულის მუნიციპალიტეტის მასშტაბით. აზერბაიჯანულენოვანი მოსახლეობის ფორმალურ სექტორში დასაქმება ძალიან დაბალია. დასაქმებული ქალების დიდი ნაწილი მასწავლებელია, თუმცა მათ ხშირად უწევთ ზეგანაკვეთური მუშაობა და აქვთ დაბალი ხელფასი. აჭარასა და მარნეულში დასაქმებული ქალების ნაწილი არასტაბილურ სამსახურებში მუშაობს, სადაც არ აქვთ დაზღვევა და დე-

კრეტული შვებულება. ხშირად არც კი იციან, რამდენ ხანს იქნებიან დასაქმებულები ან როდის მოუნვეთ მუშაობა და ხელფასის აღება.

ქალები ასრულებენ შინ შრომის უმეტეს ნაწილს იმის მიუხედავად, არიან თუ არა დასაქმებულები. ამის გამო ქალები მუდმივად განიცდიან დროის სიმწირეს – ხშირად არ აქვთ დრო დასვენებისთვის, გართობისთვის და ოჯახის პასუხისმგებლობის დიდი ნაწილი მათ აწევთ. ქალების შრომა სახლში საკმაოდ მძიმეა და, მათი თქმით, ხანდახან მათ მიერ ანაზღაურებად შრომასაც აღემატება.

აჭარასა და მარნეულის მუნიციპალიტეტში ასევე მწვავედ სვამენ იმ საკითხს, რომ ძალადობის მსხვერპლი ქალებისთვის არ არსებობს მათი მხარდაჭერის გრძელვადიანი პროგრამები, რომლებიც ქალებს გაუადვილებდა ძალადობრივი გარემოსგან განრიდებას. ასევე, პრობლემაა გულისხმიერი კადრები სამართალდამცავ სტრუქტურებში, რომლებიც ქალების ტრავმატიზმებს არ გამოიწვევენ. გაშორებული ქალების დიდი ნაწილი არ იღებს ალიმენტს, ხოლო აჭარაში არსებობს შემთხვევები, როდესაც გაშორებულ ქალებს არ აქვთ ბავშვებთან ცხოვრების საშუალება.

პოლიტიკური მონაწილეობის მხრივ, ქალების სრულ უმრავლესობას აქვს განცდა, რომ ქალები პოლიტიკიდან გამორიცხულები არიან. ამას მიანერენ როგორც მათ სოფლებში, დაბებსა და ქალაქებში გავრცელებულ წარმოდგენებს იმის შესახებ, რომ პოლიტიკა უფრო მეტად კაცების საქმეა, ასევე იმას, რომ რეალურად არ არსებობს მექანიზმები, რომლებიც ქალების ჩართულობას უზრუნველყოფდა. მარნეულის მუნიციპალიტეტში გამოკითხული ქალების უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ მათ არ აქვთ არანაირი საშუალება, ხმა მიანვლინონ მუნიციპალიტეტს ან სახელმწიფოს სხვადასხვა ორგანოს. ამას ისინი ხსნიან ქართული ენის უცოდინარობით, საკმარისი განათლების არქონით და იმ მექანიზმების არცოდნით, რომლებიც სახელმწიფოში არსებობს საიმი-სოდ, რომ ქალებმა თავიანთი წუხილი გაუზიარონ მუნიციპალიტეტსა და სახელმწიფოს სხვადასხვა ორგანოს. მარნეულის მუნიციპალიტეტში, არჩევნებზე მონაწილეობის გამოკლებით, ქალების დიდი ნაწილი პოლიტიკური ჩართულობის ყველაზე მინიმალური უფლებითაც კი ვერ სარგებლობს. ზოგ მათგანს წარმოუდგენელ დაბრკოლებად ეჩვენება სოციალურ დახმარებაზე, ჯანმრთელობის საკითხებზე ან სოფლის პრობლემებზე მუნიციპალიტეტთან ან სოციალურ სააგენტოსთან ურთიერთობაც. აჭარაში ქალებს თავიანთი წუხილის მუნიციპალიტეტთან მიტანა გადაუღალავად დაბრკოლებად არ ეჩვენებათ, თუმცა, მათი თქმით, ბევრი მათი თხოვნა, განსაკუთრებით, საცხოვრებლებთან დაკავშირებით, არ კმაყოფილდება ან დროში ძალიან იწელება. ამის გადაჭრის ერთ-ერთ გზად რამდენიმე რესპონდენტმა გენდერული კვოტირება დაასახელა.

აჭარაშიც და მარნეულის მუნიციპალიტეტშიც ქალების ნაწილი ფიქრობს, რომ არა მხოლოდ ქალებს, არამედ, ზოგადად, ნებისმიერ მოქალაქეს მინიმალური გავლენა

აქვს პოლიტიკურ პროცესებზე და საქართველოში არსებული დემოკრატიული მექანიზმები მოჩვენებითია. მათი თქმით, სახელმწიფო ძირეულად არ იკვლევს და არ ითვალისწინებს იმ საბაზისო წუხილს, რაც საქართველოს მოსახლეობის ძირითად ნაწილს აქვს, არც სახელმწიფო და არც მუნიციპალურ დონეზე არ არსებობს გრძელვადიანი თვალთახედვა ამ წუხილის მოსაგვარებლად, არსებული სერვისები კი იმდენად ფრაგმენტული და წერტილოვანია, რომ არ ძალუძს პრობლემების აღმოფხვრა.

განათლების მხრივ, აშკარაა, რომ აზერბაიჯანულენოვანი სკოლები ძალიან ჩამორჩენილია. სკოლებში დგას ინფრასტრუქტურის, სასწავლო მასალის, კომპიუტერების პრობლემა. მასწავლებლების კვალიფიკაციის დონე ქართულენოვან სკოლებთან შედარებით გაცილებით დაბალია და ვერ ახერხებენ, სათანადო დონეზე ასწავლონ ბავშვებს ქართული ენა ან სხვა საგნები. დიდ პრობლემას წარმოადგენს ის წიგნებიც, რომლებითაც აზერბაიჯანულენოვან სკოლებში ასწავლიან.

აჭარისა და მარნეულის შორეულ სოფლებში კიდევ უფრო მწვავედ დგას ინფრასტრუქტურისა და მასწავლებლების კვალიფიკაციის პრობლემა. შესაძლოა, წლების განმავლობაში სკოლაში საგნის მცოდნე პედაგოგი არ არსებობდეს და რამდენიმე განსხვავებულ საგანს ერთი მასწავლებელი ასწავლიდეს. ორივე რეგიონში მოსწავლეებს უწევთ საოჯახო მეურნეობაში ჩართვა. იმის მიუხედავად, რომ ნაწილს ეს ხელს არ უშლის განათლების მიღებაში, გოგონების ნაწილისთვის სახლის საქმეები და სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში ჩართვა განათლების მიღებისას განსაკუთრებით დიდი დაბრკოლება იყო. ეს უფრო მეტად უფროს ქალიშვილებს ეხებათ, რომლებსაც ყველაზე დიდი პასუხისმგებლობა აწევთ. გოგონებისთვის საშუალო სკოლის დამთავრების ხელისშემშლელ მიზეზებში ასევე სახელდება ფინანსური პრობლემები და ნაადრევი დაოჯახება. უნივერსიტეტში ჩაბარება და სწავლა, ორივე რეგიონის მაგალითზე, დამატებითი რესურსების გარეშე თითქმის წარმოუდგენელია. ოჯახის მხარდაჭერა და ფინანსური შესაძლებლობა დიდ როლს თამაშობს იმაში, მიიღებენ თუ არა გოგონები უმაღლეს განათლებას, რადგან არ არსებობს რეგიონებიდან ჩამოსული სტუდენტების მხარდაჭერის სოციალური პროგრამები საცხოვრებლის, კვებისა და ყოველდღიური ხარჯის დასაფარად. აზერბაიჯანული კომპანიების სტიპენდიები და თურქეთში სრული დაფინანსებით სწავლა ზოგიერთი გოგონასთვის ერთადერთი გამოსავალია უმაღლესი განათლების მისაღებად.

როგორც კვლევის პროცესში გამოჩნდა, ყურადღებას იმსახურებს კულტურული დომინაციის პრობლემაც – დომინანტური საზოგადოების ღირებულებები, რწმენა, თვალთახედვა ნორმად ყალიბდება, უფრო უკეთეს, უპირატეს მსოფლმხედველობად მიიჩნევა და შემდეგ ამ შეხედულებებით იზომება განსხვავებული კულტურული ჯგუფების ცხოვრება და მდგომარეობა, რაც სხვადასხვა უმცირესობაში არსებულ ღირებულებებსა და ცხოვრების წესს მოიაზრებს არასაკმარისად განვითარებულ, არასაკმარისად კარგ

მსოფლმხედველობად და გარკვეული ჯგუფების ორიენტალიზებას ახდენს. ამ სახის დომინაციას იყენებენ არა მხოლოდ კონსერვატიული ჯგუფები, რომლებიც ეთნორელიგიური ნაციონალიზმის პრიზმიდან უყურებენ რელიგიურ და ეთნიკურ უმცირესობებს, არამედ ლიბერალურიც, რომლებიც გათავისუფლების პარადიგმიდან ამოდიან. მაგრამ, გარდა იმისა, რომ ეს მიდგომა სხვადასხვა ჯგუფის ორიენტალიზებას ახდენს, ის ასევე რედუცირებას უკეთებს იმ პრობლემებსა და ჩაგვრის გამოცდილებებს, რომელიც ქალებს აქვთ და მათი ყოველდღიურობა ძალაუფლების მხოლოდ ერთ შრეზე დაჰყავს. შედეგად, ეს თვალთახედვა ქალების გათავისუფლების პროცესს აზიანებს, რადგან თავს ესხმის ქალების მეორე ძირეულ იდენტობას (კულტურულს, რელიგიურს).

ქალების ყოფის ერთშრიანი ანალიზი მათი გამოწვევების, ყოველდღიურობისა და ჩაგვრის აღსაწერად საკმარისი ინსტრუმენტი ვერ იქნება. ქალები მაღალი და დაბალი კლასიდან, პერიფერიებიდან და ცენტრიდან სხვადასხვა ტიპის გამოწვევის წინაშე დგანან. მათ ცხოვრებაზე ზემოქმედებს სხვადასხვა ფაქტორი და ეს ფაქტორები ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც მათი გენდერი. იმის გათვალისწინებით, თუ რომელ ეთნიკურ ჯგუფს მიეკუთვნებიან, ქალებს განსხვავებული ცხოვრების ხარისხი, სოციალური სტატუსი და გამოცდილება აქვთ. ის ქალები, რომლებიც დომინანტურ ეთნიკურ ჯგუფს მიეკუთვნებიან, არ განიცდიან იმავე ტიპის ბარიერებსა და დისკრიმინაციას, რაც არადომინანტურ ეთნიკურ ჯგუფებს, განსაკუთრებით კი არაქართულენოვან ეთნიკურ ჯგუფებს უდგათ. ენის ბარიერი, განათლებასა და დასაქმებაზე უკიდურესად შეზღუდული წვდომა, საქართველოს აზერბაიჯანელ ქალებს დამატებით დაბრკოლებებს უქმნის. კვლევისას ასევე გამოიკვეთა, რომ განათლების სისტემაში, დასაქმების ადგილებსა და საყოფაცხოვრებო ურთიერთობაში ქართველი მუსლიმები და საქართველოს აზერბაიჯანელები აწყდებიან დამამცირებელი, დისკრიმინაციული მოპყრობის ფაქტებს რელიგიის ან ეთნიკური წარმომავლობის გამო. ზოგიერთ შემთხვევაში ამას შეიძლება სიძულვილის ენის სახე ჰქონდეს, თუმცა ხანდახან რელიგიური ან ეთნიკური ფაქტორები შესაძლოა, დასაქმების პროცესში დისკრიმინაციის მიზეზიც გახდეს.

მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ ქალების ცხოვრებაში დიდ გავლენას ახდენს მათი სოციოეკონომიკური, ანუ კლასობრივი მდგომარეობა. კლასი ცხოვრებისეული შესაძლებლობების ერთ-ერთი ძირითადი განმსაზღვრელია პერიფერიებში, სადაც კიდევ უფრო ცოტაა სოციალური სერვისები და დგას ბაზისური ინფრასტრუქტურული პრობლემები. ამიტომ სოფელში მცხოვრები ქალები, რომლებიც ქალაქში მცხოვრებ ქალებზე უფრო ღარიბები არიან, განიცდიან დროით სიღარიბესაც, რადგან მოშლილი ინფრასტრუქტურისა და სოციალური სერვისების შეზღუდულობის ტვირთი უფრო მძიმედ აწვებათ. ხშირად სწორედ ქალების შრომისა და დროის ხარჯზე ხდება ამ დანაკლისის შევსება, ხოლო ღარიბ ქალებს ოჯახში რესურსების სიმწირის პირობებში კიდევ უფრო მეტი შრომა უწევთ. კლასი, გენდერი და ეთნიკური თუ რელიგიური კუთვ-

ნიღება ერთმანეთთან თანამშრომლობის გზით ქმნის უნიკალურ კომბინაციებს, რომლებიც გავლენას ახდენს ადამიანების ცხოვრებაზე და სხვადასხვა ჯგუფს სხვადასხვა კუთხით მიემართება. მაგალითად, ზოგიერთ ჯგუფს ძალაუფლების ყველა ღერძი ჩაგვრის მდგომარეობაში ამყოფებს, ხოლო სხვა ჯგუფებს შესაძლოა, გარკვეულ სიტუაციებში მეტი ძალაუფლება და ლავირების საშუალება ჰქონდეთ. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩაგრულ ჯგუფებს აგენტობა არ გააჩნიათ, არამედ იმის მანიშნებელია, რომ გარკვეულ ჯგუფებს მეტი დაბრკოლება ექმნებათ და მნიშვნელოვანია, ჩაგვრასთან დაპირისპირების სტრატეგიების შემუშავებისას ძალაუფლების ყველა ეს ღერძი მოვიცვათ. ამასთან, ამ ქალებმა თავად უნდა განსაზღვრონ ბრძოლის სტრატეგია და მნიშვნელოვანია, დომინანტურმა ჯგუფებმა არ განუსაზღვრონ სხვა ქალებს დღის წესრიგი.

კვლევის მიზანი იყო, შეძლებისდაგვარად ნიუანსირებულად გამოეკვეტა ის გამოწვევები, რომელთა წინაშეც დგანან ქალები აჭარასა და მარნეულის მუნიციპალიტეტში. მომავალი კვლევებისთვის მნიშვნელოვანია ქალების უფრო დიდი ჯგუფის გამოკითხვა, ასევე, ისეთი ჯგუფების მოცვა, რომლებსაც შესაძლოა დამატებითი ნუხილი ჰქონდეთ მაგალითად, შშმ ქალების, ფიზიკური ძალადობის მსხვერპლი ქალებისა და სხვა. რელიგიური და ეთნიკური უმცირესობების ქალების კვლევის ფოკუსში დაყენებით ნათლად წარმოჩინდება არსებული ძალაუფლებრივი სისტემების მოქმედება და მათი გავლენა. ქალების პრობლემებსა და გამოწვევებზე საუბრით კონკრეტული და რეალური ხდება ამ სისტემების შედეგები ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ბიბლიოგრაფია

მეორეული წყაროები

გაბრიელაშვილი მარიამ. „იმედგაცრუებული და არადიარებული ახალგაზრდები ეთნიკური უმცირესობების თემებიდან“. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 2021.

გაეროს ბავშვთა ფონდი. „მოსახლეობის კეთილდღეობის კვლევა 2017: მოკლე მიმოხილვა“, 2018.

———. „მონყვლადი ბავშვები და რისკები ახალი კორონავირუსის (COVID-19) დროს“, 2020.

გაფრინდაშვილი ლელა, და ბენდელიანი ნანი. ქალთა საჭიროებები და პრიორიტეტები საქართველოს მაღალმთიან რეგიონებში. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, 2014.

გეგეჭკორი ანა, რედ. ეთნიკური უმცირესობების ქალთა საჭიროებები და პრიორიტეტები ქვემო ქართლის რეგიონში. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, 2014.

დალაქიშვილი მარიამ და ირემაშვილი ნინო. ეთნიკური უმცირესობების მიმართ განათლების პოლიტიკის სისტემური გამოწვევები. რედაქტ. იმერლიშვილი მედეა, მიქელაძე თამთა. თბილისი: EMC, 2020.

ინსტიტუციონალური განვითარების ცენტრი (GIDC). „მუსლიმი ახალგაზრდების საჭიროებების, კომუნიკაციისა და ინფორმაციის მიღების კვლევა“. კვლევა. მედიის განვითარების ფონდი (MDF), 2017.

კაკულია მერაბ, და კაპანაძე ნოდარ. *საშუალო კლასი საქართველოში საქართველოში: რაოდენობრივი შეფასება, დინამიკა და პროფილი, ეკონომიკურ-სტატისტიკური გამოკვლევა*. თბილისი, 2018.

სოციალური კვლევისა და ანალიზის ინსტიტუტი. „ეთნიკური უმცირესობების ქალთა საჭიროებები და პრიორიტეტები ქვემო ქართლის რეგიონში“ გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, 2014.

შალვაშვილი მარიამ. „განათლების პოლიტიკის სისუსტეები და არაქართულენოვანი ჯგუფები“. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი (blog), 2020.

შალვაშვილი მარიამ. „ონლაინ სწავლება რეგიონში: ქვემო ქართლის გამოცდილება“, სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 2020.

Abu-Lughod, Lila. 2016. *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*.

Crenshaw, Kimberle. 1989. “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.” *University of Chicago Legal Forum* Vol. 1989 (1, Article 8): 139–67.

Hill Collins, Patricia. 1991. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. London: HarperCollins Academic.

Hill Collins, Patricia, and Sirma Bilge. 2016. *Intersectionality*. Key Concepts Series. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press.

Hooks, Bell. 2000. *Feminist Theory: From Margin to Center*. 2nd ed. South End Press Classics, v. 5. Cambridge, MA: South End Press.

Hooks, Bell. 2015. *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. Second edition. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Jones, Stephen Francis. 2013. *Georgia: A Political History since Independence*. London; New York: New York: I.B.Tauris; Distributed in the U.S. and Canada exclusively by Palgrave Macmillan.

Knudsen, Ida Harboe, and Martin Demant Frederiksen, eds. 2015. *Ethnographies of Grey Zones in Eastern Europe: Relations, Borders and Invisibilities*. Anthem Series on Russian, East European and Eurasian Studies. London; New York, NY: Anthem Press.

Lorde, Audre. 2021. *Sister Outsider: Essays*. Translated by Eva Bonné and Marion Kraft. 1. Auflage. München: Carl Hanser Verlag.

Mohanty, Chandra Talpade. 1984. “Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses.” *Boundary 2* 12 (3): 333. <https://doi.org/10.2307/302821>.

Narayan, Uma. 1998. “Essence of Culture and a Sense of History: A Feminist Critique of Cultural Essentialism.” *Hypatia* 13 (2): 86–106. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1998.tb01227.x>.

Pedersen, Morten Axel. 2011. *Not Quite Shamans: Spirit Worlds and Political Lives in Northern Mongolia*. Culture and Society after Socialism. Ithaca: Cornell University Press.

Verdery, Katherine. 2003. *The Vanishing Hectare: Property and Value in Postsocialist Transylvania*. Culture & Society after Socialism. Ithaca: Cornell University Press.

პირველადი წყაროები

On.ge. „საქართველოში შემწეობის მიმღებთა რაოდენობა 18,2%-ით გაიზარდა – რომელ რაიონებში უჭირთ ადამიანებს ყველაზე მეტად“. *On.ge*, 2021.

ბოჩიკაშვილი გელა. „ქართველი ვიცი მართლმადიდებელი“ – არის თუ არა თეა დარჩიას ნათქვამი ისლამოფობიური ინტერვიუ“, რადიო თავისუფლება, 2021.

საქსტატი. „შინამეურნეობის შემოსავლები“, სტატისტიკა, 2021. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/50/shinameurneobebis-shemosavlebi>.

საქსტატი. „ცხოვრების დონე“. სტატისტიკა, 2021. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/192/tskhovrebis-done>.

სოციალური მომსახურების სააგენტო. „სტატისტიკური მონაცემები საარსებო შემწეობის შესახებ 2020“, სოციალური მომსახურების სააგენტო, 2021. http://ssa.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=1477.

ფორმულა. „ნილოსანი: ქართველ და მუსლიმ ადამიანებს შორის არაფერია გასაყოფი“. *Formulanews.Ge*, 2021.

